

Дорога в нікуди

Олександр Грін

Олександр Степанович Грін

ДОРОГА В НІКУДИ

Переклад: Віктор Часник

Частина 1

Глава I

Років двадцять тому в Покеті існував невеликий ресторан, такий невеликий, що відвідувачів обслуговували господар і один слуга. Всього було там десять столиків, що можуть одноразово жити чоловік тридцять, але навіть половини цього числа ніколи не сиділо за ними. Тим часом приміщення відрізнялося бездоганною чистотою. Скатертини були так білі, що блакитні тіні їх складок нагадували фарфор, посуд мився і витирався ретельно, ножі і ложки ніколи не відгнали салом, страви, що готувалися з відмінної провізії, за кількістю і ціною мали б забезпечити закладу полчища їдців.

Крім того, на вікнах і столах були квіти. Чотири картини в золочених рамах являли по блакитним шпалерам чотири пори року. Однак уже ці картини намічали деяку ідею, що є, з точки зору мирного настрою, необхідного спокійному травленню, безцільною зрадою.

Картина, що називалася "Весна", зображувала осінній ліс з брудною дорогою. Картина "Літо" — хатину серед снігових заметів. "Осінь" спантеличувала фігурами молодих жінок в вінках, танцюючих на травневому лузі. Четверта — "Зима" — могла змусити нервову людину замислитися над відношенням дійсності до свідомості, так як на цій картині був намальований товстун, що обливався потом в спекотний день. Щоб глядач не переплутав пір року, під кожною картиною стояла напис, зроблений чорними наклейними буквами, внизу рам.

Крім картин, більш важлива обставина пояснювала непопулярність цього закладу. Біля дверей, з боку вулиці, висіло меню — звичайне по виду меню з віньеткою, яке зображувало кухара в ковпаку, обкладеного качками та фруктами. Однак людина, яка надумалася прочитати цей документ, раз п'ять протирала окуляри, якщо носила їх, коли ж не носила окулярів, — її очі від подиву поступово приймали розміри окулярних стекол.

Ось це меню в день початку подій:

Ресторан "Відраза"

1. Суп неїстівний, пересолений.
2. Консومه "Тухле".
3. Бульйон "Жах".

4. Камбала "Горе".
5. Морський окунь з туберкульозом.
6. Ростбіф жорсткий, без масла.
7. Котлети з вчорашніх залишків.
8. Яблучний пудинг, прогірклий.
9. Тістечко "Приберіть!".
10. Крем вершковий, скислий.
11. Тартинки з цвяхами.

Нижче перерахування страв стояв ще менш підбадьорюючий текст:

"До послуг відвідувачів неакуратність, неохайність, нечесність і грубість".

Господаря ресторану звали Адам Кішлот. Він був гладкий, рухливий, з сивим волоссям артиста і в'ялим обличчям. Ліве око косило, праве дивився строго і жалісно.

Відкриття закладу супроводжувалося деяким збігом народу. Кішлот сидів за касою. Тільки що найнятий слуга стояв в глибині приміщення, опустивши очі. Кухар сидів на кухні, і йому було смішно.

З натовпу виділився мовчун з густими бровами. Насупившись, він увійшов в ресторан і попросив порцію дощових черв'яків.

— На жаль, — сказав Кішлот, — ми не подаємо гадів. Зверніться в аптеку, де можете отримати хоча б п'явок.

— Старий дурень! — сказав чоловік і пішов. До вечора нікого не було. О шостій годині з'явилися члени санітарного нагляду і, пильно вдивляючись в очі Кішлота, замовили обід. Відмінний обід подали їм. Кухар поважав Кішлота, слуга саяв; Кішлот був недбалий, але збуджений. Після обіду один чиновник сказав господареві.

— Отже, це тільки реклама?

— Так, — відповів Кішлот. — Мій розрахунок заснований на приємному після неприємного.

Санітари подумали і пішли. Через годину після них з'явився сумний, добре одягнений товстун; він сів, підніс до короткозорих очей меню і схопився.

— Це що? Жарт? — з гнівом запитав товстун, нервово крутячи тростину.

— Як хочете, — сказав Кішлот. — Зазвичай ми даємо найкраще. Безневинна хитрість, заснована на почутті цікавості.

— Недобре, — сказав товстун.

— Але ...

— Ні, ні будь ласка! Це вкрай погано, обурливе!

— В такому випадку...

— Дуже, дуже недобре, — повторив товстун і вийшов. О дев'ятій годині слуга Кішлота зняв фартух і, поклавши його на стійку, зажадав розрахунок.

— Малодушний! — сказав йому Кішлот. Слуга не повернувся. Промаявшись день без прислуги, Кішлот скористався пропозицією кухара. Той знав одного юнака, Тіррея Давенанта, який шукав роботу. Переговоривши з Давенантом, Кішлот придбав відданого слугу.

Господар імпонував хлопчиків. Тіррей захоплювався дерзанням Кішлота. При малому числі відвідувачів служити в "Відразі" було неважко. Давенант годинами сидів за книгою, а Кішлот розмірковував, чим залучити публіку.

Кухар пив каву, знаходив, що все на краще, і грав в шашки з кузиною.

Втім, у Кішлота був один постійний клієнт. Він, раз зайшовши, приходив тепер майже кожен день, — Орт Галеран, чоловік сорока років, прямий, сухий, крупне крокуючий, з солідною тростиною з чорного дерева. Темні баки на його гострому обличчі спускалися від скронь до підборіддя. Високе чоло, вигнуті губи, довгий, наче повислий прапор, ніс і чорні зневажливі очі під тонкими бровами звертали увагу жінок. Галеран носив крилатий білий капелюх, сірий сюртук і чоботи до колін, а шию пов'язував жовтою хусткою. Стан його одягу, завжди ретельно вичищеного, вказував, що він небагатий. Уже три дні Галеран приходив з книгою, — при цьому курих люльку, тютюн

для якої варив сам, змішуючи його зі сливами і шавлією. Давенанту подобався Галеран.

Помітивши любов хлопчика до читання, Галеран іноді приносив йому книги.

У розмовах з Кішлотом Галеран безжально критикував його манеру реклами.

— Ваш розрахунок, — сказав він одного разу, — невірний, тому що люди нерозумно довірливі. Низький, навіть середній розум, читаючи ваше меню під покровом вивіски "Відраз", в глибині душі вірить тому, що ви оголошуєте, як би ви добре не годували цю людину. Слова пристають до людей і страв. Неосвічена людина просто не захоче ускладнювати себе роздумами. Інша справа, якби ви написали: "Тут дають кращі страви з найкращої провізії за мізерну ціну". Тоді у вас було б те нормальне число відвідувачів, яке належить для такої банальної приманки, і ви могли б годувати клієнтів тієї самої гидотою, яку оголошуєте тепер, бажаючи жартувати.

Вся реклама світу заснована на трьох принципах: "добре, багато і задарма". Тому можна давати кепсько, мало і дорого. Чи були у вас якісь інші досліди?

— Десять років я намагаюся розбагатіти, — відповів Кішлот. — Не можна сказати, щоб я придумував погано. Мені не щастить. У моїх планах чогось не вистачає.

— Бракує Кішлотів, — сміючись, сказав Галеран. — Дорогоцінний фантазер, будь в місті тільки дві тисячі Кішлотів, ви давно вже погойдувалися б на ресорах і наказували жестом руки. Розкажіть, у чому вам не пощастило.

Кішлот махнув рукою і перерахував свої походи на громадський гаманець.

— Я тримав, — сказав він, — булочну, кавову і дзеркальний магазин. Магазин мав вивіску: "Всі красиві", — а в оголошенні на вікні говорилося, що з десяти жінок, які купили у мене дзеркало, дев'ять негайно знаходять собі чоловіка. Ось вам приклад реклами вашого типу! Справа не пішла.

Торгуючи булками, я оголосив, що запікаю в кожному тисячну булку золоту монету. Була тиснява біля дверей вранці, але сталося так, що в кінці тижня одна монета виявилася фальшивою, і я познайомився зі слідчими властями.

Кафе "Струмочок" було влаштовано, як справжній струмочок: серед квітів, по

бляшаному руслу текла гаряча кава з цукром і молоком. Кожен зачерпував сам. Але всі думали, що вранці в це русло змітають пил. Тепер — "Відраза". Я розраховував, що місто збіситься від інтересу, а тим часом моя торгівля вводить мене в збиток.

— Цілком зрозуміло, — сказав Галеран. — Я вже виклав вам свою думку з цього приводу. Тіррей, принеси мені ще склянку кави.

Давенант приніс каву і побачив, що біля ресторану "Відраза" зупинився франтівський екіпаж, керований кучером, усіяним блискучими гудзиками. З екіпажу вийшли двоє дівчаток в супроводі гостроносої і гострозорої дами, яка мала розгублений вигляд.

Кішлот підбіг до дверей, схилився низьким уклоном. Галеран задумливо спостерігав цю сцену, а Давенант знімав, побачивши дівчат, що сміються і, які безсумнівно належали до суспільства, красивих та одягнених в білі костюми, білі капелюхи, білі панчохи і туфлі, під парасольками вишневого кольору. Одну з них ще рано було називати дівчиною, так як їй було дванадцять років, друга ж, сімнадцятирічна, ніяк не могла бути ким-небудь

іншим, як дівчиною.

Їх супутниця вигукнула:

— Роена! Еллі! Я рішуче протестую! Подивіться на вивіску! Я забороняю входити сюди.

— Але ми вже увійшли, — сказала дівчинка, яку звали Еллі. — На вивісці стоїть "Відраза". Я хочу самого огидного!

Поки вона говорила, Роена знизала плечима і, гордо піднявши голову, переступила заборонений поріг.

— Сподіваюся, ви не будете застосовувати силу? — запитала вона літню жінку.

— Я забороняю! — безпорадно повторила гувернантка, плентаючись за дівчатами.

Смішливий Кішлот звернувся до Еллі:

— Якщо маленька панночка хоче, щоб їхня старша сестричка завітали, вона повинна їй сказати, що "Відраза" лише про людське око, а їсти тут одне задоволення.

Гувернантка Уранія Тальберг, здивована словами Кішлота, але ними ж і пом'якшена, так як їй лестило бути хоча на одну мить сестрою гарненьких дівчат, заперечила:

— Ви помиляєтеся, шановний, так як я наставниця цих свавільних дітей. Сподіваюся, ви не примусите нас запрошувати доктора після вашої куховарки?

— Якщо він і буде запрошений вами, — вигукнув Кішлот, — то лише для того, щоб проголосити чудовий колір обличчя трьох леді, а також їх незрівнянний пульс.

— Ну, подивимося, — поблажливо відповіла Урані, сідаючи до столу, де вже

сиділи Еллі і Роена. Вони оглядалися, а Давенант дивився на них, опустивши руки і широко розкривши очі. Такі створіння не могли їсти з звичайних тарілок, але в ресторані не було золотих блюд.

На його виручку Кішлот кинувся подавати сам, мріючи вже, що ресторан "Відраза" став модним місцем, куди стікаються карети і автомобілі.

— Ось, ми сіли, — сказала Уранія. — Що ж далі?

— Що це означає? — запитала Роена, суворо вказуючи на меню, де значилося: "Тартинки з цвяхами".

— Тартинки з цвяхами, — пояснив Кішлот, — це такі тартинки, в яких немає нічого, крім хліба, масла, шинки, ікри або варення. А щодо цвяхів написано для тих, хто — як би сказати? — Цікавий ...

— Таки як ми, — перебила Еллі. — Дійсно, ми цікаві, але нам анітрохи не соромно!

— Еллі! — застогнала Уранія.

— Вельмишановна Уранія Тальберг, — відповіла непокірна дівчинка, — тато сказав, що сьогодні ми можемо робити геть усе, що хочемо. Нерозумно було б, якби ми не скористалися ... Господар!

— Я тут, панночка.

— Чи перетравлюються цвяхи в шлунку? І який вони товщини?

— Господар жартує, — вирішив вставити Давенант, почував себе так добре і ніяково, що не знав, як приступити до своїх обов'язків.

— Але ми теж жартуємо, — відповіла Еллі, уважно дивлячись на нього. — Нам весело. Значить, нічого такого не буде? Дуже шкода. В такому випадку принесіть мені молока.

— Чашку молока! — повторили Давенант і Кішлот.

— Чашку кави і печиво, — заявила Роена.

— Печиво! Кава! Молоко! — закричав Давенант і, кинувшись на кухню, мало не збивши господаря, надавши йому допитуватися, чи не побажає чого-небудь гувернантка. Він скочив на кухню і став трястися від нетерпіння над головою кухара, який, поспішаючи, пролив каву і розлив молоко. Поки Давенант здобував цю їжу для фей, Кішлот приніс цукор, печиво, серветки і, удостоївшись від Уранії Тальберг наказу подати склянку холодної води, з'явився з нею через стійки гордо і строго, дунувши на стакан невідомо навіщо і кожному руху надавши характер події. Все це дуже тішило дівчат, викликаючи світло сміху в їхніх обличчях і терзаючи гувернантку, яка прагнула скоріше залишити "вертеп".

Давенант вбіг, тягнучи піднос з кавою і молоком. Дбайливо розставив він чашки, побоюючись зачепити незвичайні істоти, біля яких метався так близько. Він відійшов до буфету і став жадібно дивитися.

— Рой, — необережно сказала Еллі сестрі, підморгуючи в сторону Галерана, що сидів неподалік від дівчат, — ось там один з отруєних їжею дому сього.

— Отруївся і помер, і поховали його, — голосно підхопив і засміявся Галеран.

— Ах! — здригнулася гувернантка.

— Еллі! — засичала Роена.

Дівчинка, почувши голос осміяного незнайомця, повела голову в плечі, очі її стали круглі і нерухомі. Вчепившись руками в чашку, щоб не завищати від реготу, вона стиснула коліна, скорчивши пальці ніг, і, спітнівши, пересилила себе.

— Уф-ф! Уф-ф! — ледь чутно віддихалась Еллі крізь зуби.

Уранія зблідла.

— Досить! — заявила вона, тремтячи від обурення. — Який сором!

— Вибачте, — гордо звернулася Роена до Галерана. — Моя сестра дуже нестримана.

— Ех ти! — гірко прошепотіла Еллі.

— Я радий бачити дітей Футроза, — добродушно відповів Галеран. — Я дуже радий, що вам весело. Мені самому стало весело.

— Як, ви нас знаєте ?! — вигукнула Еллі.

— Так, я знаю, хто ви. Моє ім'я вам нічого не скаже: Орт Галеран.

Він встав, вклонившись так невимушено, хоча стримано, що навіть манірна Уранія змушена була відповісти на його вітання рухом голови. Дівчата сиділи мовчки.

Еллі ущипнула себе за руку, а Роена зацікавлено глянула на людину, чие просте обходження підкреслило, а потім звернуло на жарт незручність дівчинки.

Давенант з заздрістю слухав раптову розмову, сумно думаючи, що він ніколи не зміг би наслідувати Галерана. Яке було його здивування, сум'яття і захват, коли Галеран, бачачи, що відвідувачки збираються йти, звернувся до дівчат так несподівано, що Уранія оніміла.

— Подаруйте трохи уваги цій молодій людині, яка стоїть там, біля вази з

яблуками. Його звуть Тіррей Давенант. Він дуже здібний, хороший хлопчик, сирота, син адвоката. Ваш батько має великі зв'язки. Лише поверхнєве зусилля з його боку могло б дати Давенанту заняття, що більш відповідає його якостям, ніж робота в кафе.

— Що ви сказали? — крикнув Давенант. — Хіба я вас просив?

Кішлот злякано замахав руками, кривлячись і хитаючи головою, навіть вказав пальцем на лоб.

Але було вже пізно. Давенант потрапив у світ загальної уваги, і Еллі, страшно задоволена скандалізованістю гувернантки, сміливо посміхнулася хлопчикові і негайно шепнула сестрі:

— Будемо, як Аль-Рашид. Чому б не так?

— Тіррей правий, — погодився, нітрохи не збентежачись, Галеран, — він мене ні про що не просив. Ця думка прийшла мені в голову самостійно. Я думаю, що після такого мого виступу ваші враження придбають цілісність. Справді: дивне кафе, дивні відвідувачі, — дивина на дивину дає іноді щось природне. А що може бути природніше випадковості? І я подумав: поганого нічого

немає в моїх словах, випадок ж у наявності. Завжди приємно зробити що-небудь хороше, чи не так? От і все. Візьміть на себе роль випадку. Справді, це непогано ...

— Однак ... — знайшла нарешті силу і дихання заговорити гувернантка, — я неприємно здивована. О Боже! Який жахливий день. Роена! Еллі! Нам абсолютно пора йти.

Незв'язно поклекотав пошепки про непристойність сидіти довше за жахливим столом хоча б ще одну жахливу хвилину жахливого дня, Уранія Тальберг, вставши,

суворо подивилася на Давенанта, що несвідомо підійшов. Вона знову сіла, знайшовши абсолютно недоречно, що цей дикий юнак з довгими руками досить милий. Відверте лице Давенанта постало нервової дамі у всій беззахисності надій, що охопили його. щирі сірі очі при напівдитячої лінії рота і правильних рисах були його заступниками. В його

привабливості була відсутня примітивність підлітка: складний характер і сильні почуття помічались спостережливим поглядом, але дівчата бачили, не розбираючись у цьому, хлопчика із стурбованим обличчям і гарними очима, темноволосого і сумного, що просто сподобався їм.

— Чого ж ви хочете? — сказала Уранія Галерану. — Я, далебі, не знаю ... Це так несподівано. Роена! Еллі!

Засоромлений Давенант з важким серцем чекав розв'язки сцени, що виникла по ініціативі Галерана, якого він тепер проклинав. Всіх виручив природний такт Еллі, яка вирішила, що жартівливий тон буде доречніше будь-якої урочистості.

— Обожаю несподіванки! — сказала вона. — Рой теж любить несподіванки. Адже правда, дорога сестричка? Отже, ми вирішили в серці своєму: ми — "випадковості". А ви - ви чому мовчите? Адже все це про вас!

Давенант, запинаючись, сказав:

— Заговорив не я. Сказав Галеран, чого я йому ніколи не пробачу.

— Але він вгадав? — поцікавилась Роена тоном дорослої жінки.

Давенант відповів не відразу. Він сильно почервонів, висловивши побіжним рухом обличчя нестерпне бажання удачі.

— Так. Якби...

То було прохання про долю і помилування, що вирвалося. Хвилювання завадило йому сказати ще що-небудь. Однак співчутлива цікавість дівчат вже була на його боці.

Переморгнувшись, вони підійшли до Давенанта, кажучи одна за одною:

— Ви, звичайно, розумієте ...

— Що ваш друг ...

— Що в кафе "Відраза" ...

— З стравою "Несподіванка" ...

— Стався рух серця ...

— Ми клянемося вашою галереєю: зимовим літом і осінньою весною ...

— Стривай, Рой!

— Та не перебивай, Еллі!

— Я не перебиваю. Ми сьогодні робимо, що хочемо. Тампіко зробить все.

— Зробить все, що ми побажаємо! — вигукнула Еллі, сердито дивлячись на Уранію, що стояла вже біля дверей, саркастично підбгавши губи. — Прийдіть завтра до нас. Добре? А ми самі скажемо батькові. Ви вже з ним самим і поговоріть. Якірна вулиця, будинок 9 - це наш будинок. Не раніше одинадцяти. Прощайте! — Еллі несподівано підбігла до Галерана,

почервоніла, але зважилася і закінчила: — Яка ви чудова людина! Ви сказали

просто, так просто ... І так завжди треба говорити. Втім, я вам напишу, зараз я думаю багато і безглуздо. Куди писати? Сюди? У "Відразу"? Кому? Несподіванці?

— Еллі! — звернулася Уранія, стогнучі і з хрипом.

Дівчинка кивнула їй. Стихнув, вона приєдналася до сестри.

Кішлот тяжко зітхнув, чухаючи брову. Галеран загадково посміхався.

Давенант рушив до дверей, потім озирнувся на господаря і позадкував.

Стало тихо в кафе. Живі голоси замовкли. Дівчата вибігли на блиск вулиці, розкрили парасольки і, безмірно горді своєю пригодою, сіли на сидіння коляски.

Віжки піднялися, натягнулися, і яскраво-червоні квіти з білими листям помчали в зливні світла, серед сірих грив і променів-втікачів. Ще раз в склі двері блиснув червоний відтінок, а потім по порожній вулиці проїхав в зворотну сторону величезний фургон, навантажений ящиками, з яких стирчала солома.

Глава II

Урбан Футроз так любив своїх дочок, що не відмовляв їм ні в чому: в нагороду за це йому ніколи не доводилося каятися в безмірній поступливості будь-яким проханням розпечених дівчат. Футроз народився неробою, хоча його стан, розум і зв'язки легко могли дати цьому здоровому, далеко не млявому чоловіку становище видатне.

Однак Футроз не мав природної схильності ні до якої-небудь професії, і будь-яка діяльність, від науки до фабрикації мила, так само представлялася йому не вартою уваги в порівнянні з тим, єдино важливим, що — дивно сказати — було для нього покликанням: Футроз шалено любив читання. Книга заміняла йому друзів, подорож, роботу, спорт, флірт і азарт. Іноді він відвідував клуб або ювілейні обіди своїх однолітків, що висунулися на якому-небудь поприщі, але, зачинившись у бібліотеці, з книгою на колінах, сигарами і вином на столику біля покійного крісла, Футроз жив так, як єдино міг і хотів жити: в долях, окреслених думками і пером авторів.

Його дружина, Флавія Футроз, бувша різкою протилежністю споглядального чоловіка, після багаторічних спроб викликати в Футрозі бродіння самолюбства, тріск марнославства або хоча б сором нормального чоловіка, що добровільно залишається нікчемою, розлучилася з ним на четвертому році після народження другої дочки, ставши дружиною військового інженера

Галля. Вона іноді переписувалася з Футрозом і дочками, зумівши надати новим відносинам пристойний тон, але не втримавши серця дітей. Дівчата ще більше полюбили батька, а коли йому вдалося цілком зрозуміло для юних голів довести їм неминучість такої розв'язки, не засуджуючи дружину, навіть виправдовуючи її, — всіх трьох поєднав знак рівності. Дівчата відкрили, що батько чимось схожий на них, і прийняли його в серці своєму. Там зайняв він затишне, вічне місце — наполовину одноліток, наполовину батько.

До такої-то людині, представляючи його зробленим із заліза і золота, повинен був з'явитися Тіррей Давенант. Коли дівчата їхали, він ще деякий час дивився на двері навіть після того, як стало порожньо на бруківці, і схаменувся лише, коли побачив фургон з ящиками.

Зітхнувши, Кішлот скептично підібгав нижню губу, зайнявшись прибиранням посуду, яку Давенант охоче залишив би неминою, щоб красувалася вона в кришталевому ящику на віки вічні.

— Однак ви сміливий оригінал, — сказав Кішлот Галерану. — Репутація мого кафе зміцниться тепер в світських колах. Не так, так с'як. Не тартинки з цвяхами, так рекомендаційна контора.

— Ви не праві саме тому, що праві буквально, — заперечив Галеран, набиваючи трубку. — Але ви не зрозумієте мене.

— Що говорити: я, зрозуміло, нетямущий, — відгукнувся Кішлот, — а ви людина вчена. Дійсно ви знаєте їх батька?

— Так. Колишній садівник Футроза був мій приятель. Тіррей, ти не розсердився?

— Спочатку я розсердився, — відповів Давенант, спалахнувши. — Я злякався.

— Чого?

— Не знаю.

— Добре. А потім?

— Радий був, звичайно, що там говорити! — крикнув Кішлот. — Прожити життя слугою теж несолодко, це вже так. Вітрогонки-то забудуть сказати батькові.

— Швидше я не був радий, — пояснив Давенант, звертаючись до Галерана. — Але раптом стало приємно дихати. І боляче. Вони не вітрогонки, — задумливо продовжував він, несвідомо утримуючи блюдечко Еллі, яке Кішлот так само машинально тягнув у нього з рук. — О! Я дуже хотів би всього такого! — скрикнув Давенант. Віддавши блюдечко, він стрепенувся і змахнув крихти. — Як ви думаєте, що тепер може бути?

— Про це рано говорити, — сказав Галеран. — Завтра побачимось, ти мені розкажеш, як ти ходив туди і що там сталося. Я повинен йти.

— Чому ви такі добрі до мене?

— На такі питання я не відповідаю. Сам не можу влаштувати твою долю, а випадок був спокусливий.

Галеран пішов, і Давенант незабаром після того знову почав обслуговувати відвідувачів або відваджувати цікавих, що заходять підпустити шпильку, щоб потім вийти, потискуючи плечима. Коли Кішлот замкнув кафе, було вже дев'ять годин вечора. Підмітаючи залу, хлопчик побачив забуту Галераном книгу і взяв її до себе, до своєї комірчини за кухню.

Зважаючи на важливість події, що очікує Давенанта — йти завтра до Урбана Футроза — Кішлот дозволив юнакові бути відсутнім три години - від десятої ранку до першої години дня — і надавав йому стільки порад, як триматися, говорити, увійти, піти і так далі, що Давенант просто йому не повірив. Кішлот намалював подвійний зразок — приниження і зухвалого виклику, сам не помічаючи, що переплутав принципи кафе "Відраза" з прийомами слізних жебраків. Давенант був радий, коли позбувся його. Не скоро він заснув, то починаючи читати в книзі про диявольського гравця Мофі, який бачив в зіницях противника відображення його карт, то продовжуючи носити склянки з молоком на заповітний стіл, де сиділи діти Футроза. З

них двох стало чотири, а потім більше, і він був в полоні цих прекрасних осіб, які милостиве дозволяють йому слухати свою балаканину. Сон пожалів його нарешті. Давенант спав та бачив уві сні замки і хмари, і, вставши вранці, почав хвилюватися, ледь протерши очі.

У нього був старенький синій костюм, куплений за копійки на гроші першої платні, і солом'яний капелюх з поруділою стрічкою. Він підрівняв ножицями бахрому комірця, начистив, як мідь, черевики і, скоріше сьорбнувши кави, похмуро вислухав останні настанови Кішлота, який бажав, щоб Давенант, як би випадково, сказав Футрозу, що "Відраза" є, по суті, "Приємне розчарування" — цікаве для допитливих джентльменів, що вивчають звичаї міста.

Давенант страшно шкодував, що немає Галерана, який являвся не раніше полудня, — бачити цю людину тепер було б для нього рівне дружньому напуттю.

Ще нічого не сталося, але кафе "Відраза" з його настінними годинниками, що посвистували, і підлогою, бувшою нижче вулиці на три ступені, вже млоїло Давенанта, як нудний спогад. Кухар почав допитуватися, куди це йде слуга, одягнувшись, як в свято, замість полотняної куртки і тикового фартуха. Давенант приховав від нього істину, так як кухар мав глузливий розум. Він пояснив, що Кішлот нібито дав йому доручення. Засумніватися, кухар роздратовано пересунув каструлю і сказав:

— Теж ... з секретами.

Як не підштовхував Давенант поглядом стрілки годинника, йому вистачило часу зробити свою звичайну ранкову роботу: протерти вікна, розвісити папірці для мух, написати меню, і лише після того, з небажанням, яка поступилась явній необхідності, годинник пробив десять.

Між тим його жага подій втрачала свою ревниву чистоту від різних зауважень Кішлота: "Хоча ти і начепив краватку, проте повертайся спритніше", або: "Де твої очі? Чи не впали вони в молоко для дівчаток?" — Випадково його не було за стійкою, коли Давенант складав ножі і виделки на звичайне місце буфета. Схопивши капелюх, юнак вирушив швидким кроком і почав бродити по місту, повільно і неухильно наближаючись до Якірної вулиці. Не було ще одинадцяти годин, але він вже розшукав будинок Футроза — старовинну будівлю з сірого каменю, з великими вікнами і входом посередині фасаду.

Набравшись рішучості, Давенант наблизився до величезної двері. На його боязкий дзвінок з'явилася сувора літня покоївка, з чимось таким в лиці, що робило її частиною цієї хвилюючої Давенанта сім'ї. Ніяково пройшов він за покоївкою в вітальню. Намагаючись пояснити причину свого відвідування, Давенант сказав:

— Вчора мені призначили .. Якась справа ...

Але покоївка перебила його:

— Я вже знаю це, вас чекають. Сідайте і почекайте. Я передам.

Давенант сів на стілець. Перш за все він почав вслухатися, чи не звучить десь жіночий сміх. Нічого такого не чуючи, наданий самому собі, він з цікавістю озирнувся і навіть зітхнув від задоволення: вітальня була приваблива, як малюнок

до казці. Її стіни, обтягнуті жовто-червоним шовком турецького візерунка, мозаїки та невеликі картини розважали саму напружену увагу. Килим кольору настурцій, з фігурами стрибаючих золотих кішок, люстра зеленого кришталю, підвішена до центру ліпної розетки кольору старого золота, оксамитові порт'єри, меблі червоного дерева, оббиті рожевим тисненим атласом, так сильно сподобалися Давенанту, що його боязкість

зникла. Обстановка зігріла і оживила його. Чудові рослини з блискучим важкими листям стояли в фаянсових вазах проти трьох великих вікон. Малюнок ваз зображував кажанів над сутінковими пагорбами. Скляні двері, що вели на терасу, були розкриті; за нею блищали небо і сад. Маятник камінних годинників мірно торкався невидимої однотонної струни низького тембру.

Давенант задивився на втішну строкатість вітальні, не чуючи, як увійшов Футроз. Він схопився, лише коли побачив власника будинку перед собою. Але не колосальний грошовий туз, заморожуючи роговими окулярами, стояв перед ним, а чоловік вельми заспокійливої зовнішності — невисокий, худий; його чорне волосся спускалися бакенами до середини щік, надаючи одутлому голеному обличчю з великим ротом і жовтим відтінком шкіри характерну гостроту. Посмішка Футроза відкривала зуби перламутрової чистоти; при

цьому на його щоках з'явилися заразливо веселі ямочки, родинні ямочкам Еллі. В його чорних очах мелькала іскра іронії. Коли Футроз говорив, ця іскра розгоралася і висвітлювала все обличчя, від чого погляд змінювався, стаючи добродушно-серйозним.

Уривчастий голос закінчував цей вигляд, за виключенням не згаданого нами сірого костюма і манери смикати іноді лівою рукою гудзик жилета.

Посадивши Давенанта проти себе, Футроз сказав:

— Подивимося, чи не можна зробити для вас що-небудь корисне. Дівчата мені все розповіли, і я готовий підтримати їх бажання влаштувати вашу долю. Ви не соромтеся мене. Ваш господар, як я чув, — цікавий оригінал. Розкажіть мені про своє життя!

Його проста манера виявляла безсумнівну прихильність, і Давенант позбувся занепокоєння, навіяного порадами Кішлота. Але тільки він почав говорити, як в вітальню увійшла істота з двома головами: Роена обіймала сестру ззаду, встановивши підборіддя в волосся Еллі. Помітивши Давенанта, дівчата зупинилися і, задумливо киваючи йому, вийшли, задкуючи, в тому ж нероздільному положенні тісних обійм. Двері прикрилася. За ними пролунали метушня і відвертий регіт.

Зустрівши і провівши дочок докірливим поглядом, Футроз сказав Давенанту, який відверто просяяв:

— Ви почали говорити. Викладайте свою біографію, після чого займемося обговоренням наших можливостей.

— Бачте, — сказав Давенант, мимоволі поглядаючи на двері, — найцікавіше для мене те, що мій батько зник безвісти одинадцять років тому. Так і залишилося невідомим, куди він подівся, — живий він чи помер. Мені було тоді п'ять років, і я пам'ятаю, як моя мати плакала. Він вийшов увечері, сказавши, що прямує до одного

клієнта — отримати борг. Більше його ніхто не бачив, і ніхто ніколи не міг дізнатися про його долю, незважаючи на всякі довідки.

— Отже, — зауважив Футроз, після пристойного мовчання, — ваш батько не заходив до клієнта, інакше був би певний матеріал для вирішення таємничого питання.

— Так! І ще більше, той чоловік був відсутній, — він їздив в Сан-Ріоль. Ніяк не міг він бути у нього.

— Дійсно!

— Коли я виріс, — продовжував Давенант, зітхнувши, — багато чого мені спадало на думку. Я намагався зрозуміти і читав книги про різні зникнення. Але тільки один раз щось схоже на мої думки представилося мені, дуже дивне.

— Мені цікаво знати, розповідайте.

— Це було так: я чистив черевики, хтось пройшов за вікном, і я згадав батька. Мені представився нічний дощ, вітер, а батько, нібито розмірковуючи, як дістати грошей, задумався і опинився в гавані — далеко, близько нафтових цистерн. Він стояв, дивився на вогні, на воду, і раптом всі вогні погасли. Чому погасли? Невідомо: так я подумав.

Стало тихо. Повіє вітер, плесне вода. — І він почув, знаєте ... стук барабана: солдати вийшли з провулка і пройшли повз нього: "Раз-два ... Раз-два ...", — а попереду йшов барабанщик з темним обличчям. Барабан гримів в нічній темряві, але ніде не було вогнів. Усі спали або причаїлися ... Звичайно, дико! Я знаю! — скрикнув Давенант, поспішаючи доказати. — Але барабан бив. Раптом мій батько прокинувся. Він пішов геть і бачить — це не та вулиця. Йде далі — це не те місто, а якесь інше. Він злякався, а потім захворів і помер ... У лікарні, мабуть, — додав Давенант, з полегшенням побачивши, що Футроз слухає його без глузування. — Але він живий ... Я іноді відчуваю це.

Здебільшого я знаю, що він помер.

Звивши так вдало уяву з здоровим глуздом, Давенант замовк.

Футроз запитав:

— Як це у вас вийшло?

— Не знаю. Але стало представлятися одне за іншим. Я сам здивувався.

— Ви фантазер, — зауважив Футроз, задумливо розглядаючи Давенанта. — Одинадцять років — великий термін. Залишимо це поки.

Давенант розповів своє життя, але промовчав про те, що його батько адвокат Франк Давенант був гіркий п'яниця і нещасливий гравець; син соромився говорити зле про батька, якого ледь пам'ятав. Хвороблива мати Давенанта шість років билася з нуждою, кинута родичами напризволяще, в помсту за те, що знехтувала вигідною партією заради бідного юриста. Їй так і не вдалося дізнатися, як кінчає вона свої дні: покинутою жінкою або вдовою. Корнелія

Давенант, хоча і не вміла раніше нічого робити, вивчилася в'язати панчохи, майструвати капелюхи, клеїти рамки і коробки з раковин, іноді торгувала квітами. Життя вона провела в бідності, померла у злиднях, а Тіррея на

одинадцятomu році його життя взяв до себе вітрильний майстер Кід, бездітний сусід Корнелії. На той час, як Тіррей закінчив міську школу, Кід і його дружина поїхали в Лісс, де майстер отримав місце начальника майстерні у великого судновласника.

Давенанта Кід залишив в Покеті, так як літня дружина його несподівано стала матір'ю, і чужа, та ще доросла дитина почала їй заважати. Їдучі, Кіди віддали Тіррея працювати харчовику, який мав кілька розвізних візків з гарячою їжею, а потім Давенант був уступлений своїм господарем Кішлоту.

Футроз, вислухавши, перейнявся співчуттям до юнака, котрий чекає рішення впливової людини з гідністю і сором'язливістю молодшого, але не шукаючого.

— Вчора в вашій "Відрази" був хтось Галеран, — почав Футроз. — По суті, це він нацькував дівчаток на вас. Хто такий Галеран?

— Бачте, — відповів, все ще поглядаючи на двері, Давенант, — цей чоловік дуже хороший, і він часто по-дружньому розмовляє зі мною, проте нічого мені про нього невідомо. Не знає цього навіть Кішлот. Галеран приносить мені книги. Взагалі він мені подобається,

— Зрозуміло, це цілком пояснює Галерана. Залишимо його. Так чим приваблює вас життя? Що хотіли б ви йому дати і, само собою, також взяти від нього?

— Я взяв би від нього все, та, як то кажуть, — руки короткі. Але ... адже ви знаєте більше, ніж я.

— А тому повинен знати, чого ви хочете !!! Ну, ні, дудки, юначе!

Подумайте і скажіть.

— В такому разі я зізнаюся вам, що мене приваблюють подорожі. Я хочу великих подорожей, пов'язаних з якою-небудь захоплюючою справою. Але що я кажу! — вигукнув Давенант. — Вірно: це моє заповітне бажання, і воно нездійсненно, але ви хотіли, щоб я говорив відверто.

— Послухайте, любий мій, — сказав Футроз, прозріваючи в співрозмовнику палке серце і гарячу голову, — тільки те й добре, що ви відвертий. Ось на чому закінчимо ми нашу бесіду: ви повернетесь до Кішлота, а до нас будете приходити по неділях. Крім того, ви з'явитесь для ділової розмови післязавтра, в ті ж години.

— Що ви надумали для мене? — запитав Давенант з висоти хмар, куди загнав його твердий, теплий тон Футроза.

— Законне питання. Так ось: у мене є знайомий в Географічному інституті.

Кілька експедицій намічено в цьому році, — експедицій небезпечних і довгих. Вам знайдеться там допоміжна робота.

— Це вірно! — вигукнув Давенант. — Я буду переносити інструменти або розбивати намети. Однак, — додав він великодушно, — я дуже прошу вас: якщо ви зустрінете труднощі — не клопочіться тоді.

— Ах так?! Добре.

— Але це не в такому сенсі, що ... — заплутався приголомшений Давенант, — а в іншому ... Мені совісно.

— Добре, — Футроз задумався, швидко пробурчав сам собі: — "Віддам його

Старкеру. Нехай пише під диктовку щоденник ".

— Як ви сказали? — не розчув Давенант, думаючи, що Футроз запитує його.

— Я сказав, — жартівливо обірвав Футроз ділову розмову, — що я візьму вас пінцетом за крильця і пущу бігати по глобусу.

Відчуваючи серйозність обіцянки, Давенант глибоко зітхнув, а Футроз подзвонив і звелів покоївки передати дівчатам, що він хоче їх бачити.

— Ви будете нас відвідувати, — сказав він Давенанту, ляскаючи його по плечу, — і вам треба їх старанно розглядати, щоб потім знати, з якого боку отримаєте удар. Це -хороші, але дуже підступні діти.

Дівчата увійшли і чинно кивнули засоромленому Тіррею.

— Серйозна розмова закінчена, — сказав їм батько, — а тепер Давенант — наш гість. Боюся, що він делікатніше вас, а тому не зможе вас осадити. Пам'ятайте, що він беззахисний, і не лякайте його. Ми його потроху перевернемо. Роена, я можу бути спокійний?

— О, так, тату! — сумно сказала Рой, опускаючи очі. — Ти можеш бути абсолютно спокійний. Так спокійний, як тиха вода гірських озер.

— Як енциклопедія давньоєгипетською мовою, — заспокоїла батька Еллі, сумно гладячи рукав.

Футроз з сумнівом глянув на них і вийшов.

Уїдливі особи негайно підійшли до Давенанта і сіли навпроти нього.

Еллі томно сказала:

— Яка чудесна погода!

— О так! — ласкаво посміхнулася Рой червоніючому Давенанту. — Але, здається, барометр падає. Скажіть, будь ласка, якого типу автомобілі вам подобаються?

— Ви любляєте музику? — запитала Еллі, кусаючи губи. — Який ваш улюблений композитор?

Продовжуючи дуріти, вони помітили, що Давенант засмучений, і розсміялися.

— Ви на нас не гнівайтесь, — сказала Рой. — Сьогодні ми чомусь ніяк не можемо зупинитися. Подобається вам у нас?

— Так, — сказав Давенант, — ви вгадали.

— А ми? — нахабно запитала Еллі, підскакуючи на стільці.

— Ми постараємося вам сподобатися, — скромно пообіцяла Роена. — Ви будете приходити часто. Добре?

— Дуже добре, — відповів Давенант, — це найкраще. — Подумавши, він додав: — Я, може бути, здаюся вам дуже серйозним, але це оманливе. Так я не дуже серйозний.

— Я бачу, що у нас знайдеться спільний ґрунт, — Еллі підморгнула сестрі. — Я тобі казала.

— Що говорила?

Вони обмінялися таємничими знаками і дещо заспокоїлися.

— Хочете, ми вам зіграємо? — запропонувала Еллі.

— Звісно! — скрикнув Давенант. Усмішка не покидала його.

Виникла суперечка, кому першою грати. Закінчилася вона тим, що Роена сіла до рояля, а Еллі встала з нею поруч — перевертати листи нот.

— Слухайте "Вальс вигнанця", — говорила Роена в той час, як її ще не сильні пальці натискали клавіатуру. — Я ґрунтовно не засвоїла його поки. Це місце плутається днів п'ять. Але ти, Роена, завзята істота ... Чуєте, як збрехала? І ось, тепер вигнанець повертається до домашнього вогнища.

— Він стоїть біля вікна темний, як негр опівночі, а там, — Еллі закотила очі, — його дочка, в квітах і діамантах, приїхала з церкви ... Чи сказати? З досить непоганим суб'єктом.

— І ... — підхопила Рой, наказуючи поглядом перевернути лист. — Еллі, навіщо смикаєш ноти? .. І вигнанець, не бажаючи заважати щастю дочки, цілує віконне скло. Усе скінчено. Він повернувся в свій дикий ліс.

Давенант чув не вальс, а небесний хор. Руки Роени, витягаючись при сильних акордах, як би відштовхували рояль, або, м'яко опустивши лікті, вона схилялася над клавішами, швидко перебираючи їх і розігралася, охоплена світлом мелодії.

З неї Давенант перевів погляд на Еллі. Дівчинка неуважно посміхалася йому, тихо підспівуючи грі сестри. Тепер вони були дуже схожі.

Роена закінчила звуками, що нагадують повільний бій годинника, і встала.

— Ось і все, — сказала вона. — Хочете ще? Давенант не встиг відповісти, тому що ввійшов Футроз з конвертом в руці.

— Давенант, чи побачите ви Галерана? — запитав Футроз, обнявши Еллі, яка негайно притиснулася до нього.

— Так, я думаю, — так, — відповів Давенант, не розуміючи, що означає це питання. — Галеран приходить в "обідати щодня.

— У "Відразу", — вставила Еллі. — Ох! Я обіцяла йому написати.

— Помовчи. Передайте цей лист Галерану, а потім, як ми домовилися. Сподіваюся, я побачу вас післязавтра.

— Загадка! — вигукнула Рой.

— Галеран вклепався, — коротко повідомила Еллі, повертаючи на одній нозі.

— Добре, лист буде передано, — сказав Давенант, ховаючи пакет.

— Тампіко, ми пішли, — оголосила Еллі. — Прощайте, Давенант! Передайте лист!

— Передайте його з рук в руки, за рогом, щоб ніхто не бачив, — порадила Рой.

Футроз повернувся до них, схрестивши руки і посунувши бровою так переконливо, що дівчата зникнули і вийшли. Давенант побачив два носика, просунуті в щілину дверей, потім Рой сказала: "Йдемо!" — і двері щільно закрилася. Футроз відпустив Давенанта, майже шкодуючи, що цей великий хлопчик не його син.

Випущений на вулицю шанобливою покоївкою, соромлячись її, стін, дверей, самого себе, Давенант пустився йти так швидко, що задихнувся. Ламаючи голову над несподіваним листом Галерану, твердячи "Географічний інститут", "вигнанець цілує скло", чуючи мотив і споглядаючи два носика в дверний щілини, Давенант з'явився до Кішлота з таким дивним лицем, що той запитав:

— Виставили?

— Ні, не виставили, — неуважно відповів наш герой, озираючись. — А де Галеран?

— Він тут, якщо ти на нього дивишся, — сказав Галеран за п'ять кроків від Давенанта, який саме до нього і звернувся зі своїм лунатичним питанням.

Давенант здригнувся.

— Ах, це ви! Дивно — я не помітив, де ви сидите. Ось лист. Вам лист.

Кішлот тільки що приніс тарілку супу для Галерана. Той відклав ложку і став розглядати конверт.

— Сам Футроз написав його, — пояснив Давенант. Протягом декількох хвилин інші відвідувачі "Відрази" — стара жінка і повновидий прикажчик з м'ясної крамниці — марно вимагали: жінка — сіль, а прикажчик — печене яблуко. Кішлот роззявив рот ще ширше, ніж Давенант. Кішлот здаля розглядав лист, а Давенант стояв поблизу Галерана. Нарешті, отямившись, він пішов замінити синій піджак білою робочою курткою і, ледь зробивши це, вискочив дивитися, як розпечатується загадковий лист.

Галеран із замкнутим обличчям розкрив конверт і запустив в нього два пальці. Придушивши посмішку, він обережно витягнув дрібно списану візитну картку і, тримаючи її перед собою в лівій руці, наблизив до губ ложку з супом. Ложка майже торкнулася його губ, але він, зливши суп назад в тарілку, залишив ложку і, тримаючи тепер лист обома руками, почав читати з вкрай серйозним виглядом, закривши ногу за ногу. Щось велике, важливе засвітилося в його примруженому погляді. Галеран сховав лист і неуважно

з'їв суп, після чого замовив морозиво.

— Хіба ви не будете їсти дичину? — здивувався Кішлот, поглядаючи через свою стійку на Галерана, який навіть закупив чомусь перед морозивом. — "Куріпка з ревматизмом", — як значиться сьогодні в меню ... Хе-хе! Повинно бути, важливий цей лист від старих знайомих ... Давенант, принеси "морозиво з ангіною"!

Сподіваючись, що Галеран заговорить про лист, Тіррей скам'янів в дверях, піднявши ногу і повернувши вухо.

— Не буду їсти навіть "павича з апендицитом", — сказав Галеран, — Не буду їсти навіть морозиво. Я передумав, так як втратив апетит через надзвичайні новини. По-перше, вівці подорожчали, а по-друге, прибула партія кайєнського перцю, який продається з аукціону.

— Так не треба морозива? — запитав Давенант, принісши старій третю сільничку. Стара так образилася, що тупнула ногою. Галеран встав, покликав хлопчика рухом голови.

— Зізнайся ти, що почасти зобов'язаний мені? У справі з Футрозом?

— Звісно. Ви перший почали.

— Тоді ти повинен зайти сьогодні ввечері, о десятій годині, на Північну вулицю, номер 24, квартира 33. Це моя адреса. Я буду тебе чекати. Ти прийдеш і розкажеш, як тебе зустріли.

— Футроз сказав, що зробить все. Розумієте? Я не шуткую. Я прийду до вас, —

швидко говорив Давенант, звиваючись всіма нервами від цікавості до листа. — Але ... що він вам написав? Вже ви вибачте мене.

— Я міг би не відповідати, бачачи твою делікатність, але я тебе розумію. Футроз просить мене, з усією ввічливістю, звичайно, щоб я не надсилав йому більше дуже цікавих "Тірреїв", шістнадцяти років.

— Я не хлопчик, — сказав Давенант, спалахнувши. — Але я зійшов з розуму, ось що. Забудьте мою наполегливість ...

Галеран пішов, а Давенант приступив до звичайної роботи. Щодо листа він думав, що Футроз переслав Галерану записку Еллі про її думки, як вона обіцяла. Кішлот похмуро посвистував, кидав вислови на кшталт: "Чого не буває в житті!", "Не кожному так щастить!", а ввечері випив і заявив, що в його житті теж був один випадок, але він не скористався ним, так як дуже гордий і зневажає людей, що живуть в особняках.

— Ось якщо ти сам досягаєш всього — це інша справа, — говорив Кішлот, — це не те, що хапатися за чужий хвіст.

Бурчання старого Давенант залишив без уваги і, неуважно погоджуючись з ним, дочекався нарешті години закриття кафе. Незабаром після того він попрямував до будинку, де жив Галеран. Це був старий будинок в три поверхи, що стояв на розі піщаного пустиря погано освітленої околиці. Не всі вікна будинку були осяяні зсередини, на брудних сходах доводилося розглядати ступені, а іноді запалювати сірник. Давенант виліз на

третій поверх по других сходах і розшукав номер квартири. Чоловік з мініатюрним лицем, яке провалилося у величезну бороду, провів Давенанта до приміщення в кінці широкого коридору, де смутно біліла прибита кнопкою візитна картка. Почувши кроки, Галеран вийшов і пропустив хлопчика, а двері замкнув гачком.

— Я завжди заціпаюся, — сказав Галеран, — тому що мешканці мають звичку ввалюватися не стукаючи. Тобі відкрив гіркий п'яниця, колишній студент.

Велика кімната Галерана була освітлена газовим різком і бідно обставлена простими меблями, що складалася з двох столів — на одному провізія і посуд, інший з книгами і чорнильницею, — трьох стільців, ліжка за ширмою і марлевих фіранок двох вікон. На вапняних стінах висіли дві старі гравюри під склом, копії Мейсоньє. Ця бідність, підкреслена чистотою приміщення і повною гідністю привітністю, з якою Галеран посадив гостя, зворушила Давенанта; вперше пошкодував він, що не багатий і не може надіслати Галерану східний килим.

— Ви дуже мене зацікавили, — сказав хлопчик, — я все чекав, коли настане вечір. Але я все одно страшно хотів прийти до вас.

— Дуже добре. Тим більше, що я тебе зараз поведу.

— Так. Тобто — куди?

— Ми домовилися, що ти не будеш ні про що питати. Я тебе поведу, і ти побачиш.

— Надзвичайно цікаво! — скрикнув Давенант, чекаючи чудес і знову тремтячи, як вранці в будинку Футроза. — Я згоден. Що ж я побачу?

— А! Не варто з тобою розмовляти! Приймай умови без питань і міркувань.

На нас чекає пригода.

. — В такому разі я готовий, — заявив Давенант, скочивши. — Але у мене немає зброї.

— Нам не знадобиться зброя. Якщо хочеш, озбройся терпінням.

Галеран надів капелюх і взяв палицю. Давенант не міг нічого прочитати в його незворушному обличчі. Погасивши газовий ріжок, Галеран сказав: "Йдемо", — пропустив хлопчика і замкнув двері. При виході зустрівся їм чоловік з бородою, якому Галеран переконливо заявив:

— Сімпсон, замок я влаштував так, що засувку НЕ відсунути тепер кінцем ножа, а тому не трудиться оглядати мою кімнату. До речі, сьогодні там немає ні портвейну, ні горілки.

— Добре, — басом відповів Сімпсон. — Втім, що я кажу! Ви незаслужено образили мене!

— Тільки попередив. Завтра, може бути, буде горілка, так я вам дам сам.

Не слухаючи, що кричить навздогін Симпсон, Галеран вийшов з дому і привів Тіррея на освітлену вулицю, де вони взяли візника, якому Галеран назвав адресу, невідому Давенанту. Бавлячись хвилюванням і здивуванням Тіррея, який змовк від несподіванки і сидів, поринувши в марні здогади, Галеран докладно розповів про Сімпсона — як він застав його в своїй кімнаті за крадіжкою вина, — похвалив новий будинок з красивим фасадом і вказав кінематограф, де була недавно пожежа.

Розчарований Давенант ображено слухав, здогадуючись, що Галеран бавиться нетерпінням жертви своїх таємниць, і вишукував серед його слів натяки на майбутнє.

— Хочеш, я тобі розповім анекдот? — запитав Галеран.

Однак візник зупинився біля одноповерхового будинку, і анекдот ніколи не був розказаний.

— Трохи пізно, — сказав Галеран старій німкені, яка відкрила двері і зустріла відвідувачів незліченними кивками. — Мій юний друг горить нетерпінням оглянути кімнату.

Давенант смикнув його за рукав, але Галеран взяв хлопчика за лікоть і підштовхнув.

— Іди ж, — сказав він. — Я кажу правду. Футроз просив мене знайти тобі кімнату. Ти будеш тут жити.

— Його лист! — скрикнув Давенант. — Так це він вам писав?

— Так; Ще дещо.

— Дбають про молоду людину, клопочуть, — обережно сказала стара як би про себе, але з явною метою зав'язати розмову. — Прошу, будь ласка, там вам все приготовлено, залишитеся задоволені.

— Значить, сьогодні мені не заснути! — оголосив Давенант, входячи за Галераном в кімнату з зеленими шпалерами і глибокою нішею, де містилося ліжко. Він побачив крісло-гойдалку, письмовий стіл, стільці з шкіряними сидіннями, шафу, фіранки з машинних мережив. Господиня не ввійшла в кімнату, але стала на порозі, і Галеран без

церемонії закрив двері.

— Сьогодні тобі немає сенсу перебиратися, — сказав Галеран, — так як вже пізно, та й Кішлот, мабуть, образиться. Він по-своєму прив'язаний до тебе. Втім, як хочеш. Так слухай: ця кімната оплачена вперед за три місяці з повним утриманням: сніданок, обід, вечеря і два рази кава. Гарна пригода?

— Чим я відплачу Футрозу і вам?

— Ти відплатиш Футрозу тим, що чемно приймеш ці дари, вручені тобі добровільно, з хорошими почуттями. Як ти сам розумієш, у нього немає причини підлещуватися до Давенанта. Що стосується мене, то моя роль випадкова — я тільки погодився виконати прохання Футроза. Відкрий шафу!

Давенант підкорився. У шафі висів одяг. Внизу лежала купа білизни.

— Ти бачиш, — продовжував Галеран тоном ботаніка, що пояснює розріз квітки, — ти бачиш тут частини нового костюма, що складається з сірих штанів, жилета і піджака — це досить дороге сукно. Поруч висять частини білого костюма і чотири краватки різних відтінків. Два капелюхи — солом'яний і фетровий. Капелюхи необхідно приміряти.

Галеран взяв м'який капелюх і водрузив його на голову Давенанта.

— Дуже добре. Я зняв мірки твого одягу за допомогою кухара, який поклявся мовчати завдяки відчуттю в долоні приємного металевого холодку. Сподіваюся, він мовчав?

— Нічого він мені не сказав.

— Ото ж бо. Було б неприродне, якби ти не вщипнув всі ці принади, а, Давенант? Доторкнутися необхідно.

Давенант безглуздо потримався за штани, впустив краватку і закрив шафу.

— Краще не дивитися поки, — сказав він. — Я повинен звикнути. Ви не можете здогадатися, чому Футроз дав мені так багато всього?

— Уяви — можу. Футроз така людина, що якщо робить, то робить ґрунтовно, до кінця, або не робить нічого. Доброта добротою, але ця риса характеру вельми показова, так що якщо він не злюбить тебе, то не менше ґрунтовно забуде про твоє існування. Це людина серйозної гри. Твій хазяїн — старий рахівник Губерман, його дружина — Емма Губерман, яка відкрила двері, — диявольськи цікава, тому не говори нічого про будинок Футроза. Якщо показати красиву річ людям, які не розуміють краси, — її неодмінно засидять мухи думочок і ворони зловтіхи. Зрозумів мене?

— А ось що! — скрикнув Давенант. — Вже як ви хочете, але я вас повинен поцілувати. Перш ніж Галеран встиг захиститися, Давенант охопив руками його похмуру голову і міцно поцілував.

— Бійся нещастя, — переконливо сказав Галеран, беручи хлопчика за плече,

— ти дуже пристрасний у всьому, серце твоє занадто відкрите, і враження сильно вражають тебе. Будь стриманіше, якщо не хочеш згоріти. Самотність — ось проклята річ, Тіррей! Ось що може погубити людину. Ми підемо.

Емма Губерман випустила чоловіків, зітхаючи і приспівуючи їм в спину про

"ангелів на землі".

— Шістдесят років живу, — додала вона несподівано буркотливою скоромовкою, вже без співу і розчулення, — а такого випадку не було. Все розумію, все. Дуже добре, Будьте спокійні.

На вулиці Давенант запитав:

— Куди ви прямуєте, дозвольте дізнатися?

— Думаю, що трохи вип'ю, сказав Галеран, перераховуючи кишенькову дрібницю. — Ах да! Від грошей, які Футроз доклав до листа, залишилося ось ... Скільки тут? — Він передав хлопчикові три золоті монети і срібло. — Ну, іди ...

Він сів у трамвай, а Давенант з'явився до Кішлота, щоб, забравши речі і негайно перебратися в нове приміщення. Кішлот жив без прислуги. Взявши свічку, він відкрив двері сам.

— Слухайте, ви будете зараз дуже здивовані, — сказав Давенант, зупинившись на порозі. — Ви знаєте, де я живу?

— Я старий для загадок. Або заходь, або кажи, що трапилося.

— Галеран найняв мені кімнату, — оголосив Давенант. — Чесне слово. Я там зараз був. На гроші Футроза. Футроз надіслав гроші в листі, а я нічого не знав.

— Брешеш! — сказав Кішлот, підносячи свічку до підборіддя Давенанта.

— Я хотів йти туди завтра, але мені не терпиться, — продовжував Давенант, машинально обриваючи пальцями свічковий нагар. — Вже ви мене вибачте. Тут мені тепер не заснути. Сказати вам ще, що прірва всякого одягу висить там у шафі, і все для мене ?!

— Я думав, що ти брешеш. Значить, посипалося на тебе. Буває таке, — сказав вражений Кішлот. — З цим уже нічого не поробиш, — в роздумі додав він тоном дивної розради.

— За що ж це, як ви думаєте?

— Нізащо. Сподобався, як кошеня. Без мірки він купив?

— Що без мірки?

— Галеран — фраки та смокінги?

— Це просто костюми. Я їх навіть не приміряв.

Кішлот повів Давенанта до себе нагору, витягнув з шафи вино і став ходити по кімнаті, притискаючи пляшку до спини.

— Так! — вигукнув він після мовчання і зітхань. — Ти злетиш високо, має бути.

Але моє останнє слово теж ще не сказано. Я нападну на золоті розсипи, кажу тобі! Рано чи пізно! Буде така вірна ідея, вона прийде. Хильни стакан вина, сідай, розкажуй, чорт забирай!

Наспів передавши йому все істотне своєї історії, Давенант випив вина і загримів вниз по сходах. Кинувши в скриньку нескладну поклажу свою, він звалив скриньку на плече і попрощався з Кішлотом, який, побачивши його стан, не пускався більш в розмови, а порився в кишенях і віддав йому платню.

— Остаточно розбагатів Давенант, — сказав Кішлот, сунувши колишньому слугі

жменю срібла. — За чотирнадцять днів! Забирайся геть!

Випровадивши щасливця, він замкнув двері, крикнувши:

— Заходь пообідати!

Глава III

Хоча Давенант страшно поспішав, проте прибув до Емми Губерман вже опівночі, і стара відкрила мешканцеві двері без невдоволення: вона отримала за кімнату хороші гроші. Стара принесла Давенанту нашвидку вигадану яєчню, поспішно з'ївши яку, він зайнявся розглядом своїх багатств: приміряв сірий костюм; ніде не жало, жилет не тіснив груди. У дзеркалі відбився хтось витончений, чужий, без вусів.

Знявши сірий костюм, Давенант убрався в білий. "Чари!" — сказав він, застібаючи перламутрові гудзики. Все знявши з себе, повісивши одяг в шафу, він погасив світло і заснув так міцно, що вранці не відразу прийшов до тями на стук у двері: господиня почала турбуватися, було вже одинадцять годин, і її кавник закипав восьмий раз.

Давенант радісно засвистів: не треба підмітати підлогу, розстеляти скатертини і викидати з вази гнилі яблука. Час належить йому. Пахло чистотою і теплом тонкої білизни. Нерви ще гули, але не так рвучко, як це було вчора.

Здійснене набуло законність тривалої очевидності. Випивши каву і закусивши, Давенант одягнув білий костюм. Ледве скінчив він возитися з прикріпленням краватки, як з'явилася стара.

Переможена цікавістю, розвивши руками, похитавши головою в знак розчулення, коли побачила таку зміну зовнішності квартиранта, вона стала допитуватися, чому бідно одягнений юнак з простою скринькою викликав до себе стільки турботливої уваги. Її цікавило, хто — Галеран, хто — Давенант, як він жив до цього дня, а також що буде робити.

Стара здалася Давенант вельми неприємною, тим більше, що питала не прямо, а як би відповідаючи на свої думки:

— Звичайно, не все відразу. Ви озирніться, відпочините, а там, треба думати, буде вам служба або не знаю що. Приємно бачити, як пан Галеран вас любить, я думала — не батько він ?! У мого чоловіка теж нічого не було, але він почав працювати, збирати ...

Ці натяки Давенант обійшов мовчанням, він звів розмову на кімнату, а стара намагалася залізти з кігтями і окулярами в його серце.

Не маючи досвіду випровадження докучних людей, Давенант терпів її скрипучий речитатив, поки, стомившись, вона не пішла, стиснувши губи, з жорстким обличчям, а Давенант відправився бродити по місту. На виході він зіткнувся з чоловіком господарки — похмурим, дратівливого виду старим, який сунув свої кволі пальці в його гарячу руку і прохрипів:

— Ну-с, так. Все в порядку, я вважаю?

Старий зник за рогом, Давенант здійснив складну подорож, пересідаючи з автобуса на трамвай, з трамвая на автобус, доїжджаючи до кінця кожної лінії, і за кілька годин об'їздив місто, як до того ніколи. Він мчав, підкоряючись внутрішньому руху, що долав

його. Але скоро Давенант помітив, що намагається не думати про мету цих блукань, утримуючи таємні думки. Нарешті він зважився і пройшов по Якірній вулиці; коли ж порівнявся з будинком Футроза, вуха його горіли, а серце калатало. Якщо так добре було в тому домі при ньому, то яке чарівне життя його мешканців, коли їх ніхто не бачить! Так він думав.

При чужій людині, природно, найпрекрасніше має ховатися. Там щось миготить, спалахує, дзвенить — здавалося йому, там плачуть від сміху і літають серед посмішок таємничі істоти, осяяні блакитним світлом. Тим часом, нічого не знаючи про довершену з усіх будівель світу, перехожі купують газети, кидають недопалки під вікна, повз яких він йде, боячись зустріти навіть гувернантку Уранію Тальберг, так як на ній теж блищать чарівні промені червоно-жовтої вітальні, повної золотих кішок і рожевих обличь.

А між тим Давенант дуже хотів побачити хоча б Уранію, хоча б покоївку, але при умови залишитися непоміченим ними.

Утішений тим, що завтра знову прийде до Футроза, Давенант залишок дня вжив на відвідування звіринця і покупку декількох старих книг; до сніданку він запізнився, обідати прийшов пізно і був голодний, чому з'їв суп, рибу і солодкий пиріг без залишку, справді пожер весь хліб, так що стара довго міркувала з сусідкою про апетити мешканця. Після обіду Давенант ліг з книгою, читаючи повість Хаггарда, але скоро, втомлений пережитим, заснув. Як стемніло, прийшов Галеран і повів його гуляти на Місячний бульвар.

Вони повільно ходили під листям величезних дерев, розмовляючи про життя, яке Галеран знав у всіх її проявах, намагаючись переконати хлопчика мати довіру до своїх почуттів.

— Ніколи не бійся помилятися, — говорив Галеран, — ні захоплень, ні розчарувань боятися не треба. Розчарування є плата за щось перш отримане, може бути, невідповідна іноді, але будь щедрий. Бійся лише узагальнювати розчарування і не фарбуй ними все інше. Тоді ти придбаєш силу опиратися злу життя і правильно оціниш його хороші сторони.

Ці прості істини відповідали характеру Давенанта; особливу принадність мали вони саме тепер, представляючи як би надійну зброю для його переповнених почуттів, подану відважною рукою.

Повертаючись яскраво освітленою алеєю, вони зупинилися біля тераси ресторану, зваблені бурхливою сценою: обірваний п'яний чоловік рвався до столиків, кричачи, що хоче розвеселити відвідувачів чудовою піснею. Уже слуги схопили його, маючи намір виштовхнути геть, як одна багата компанія, бажаючи потішитися, заступилася за обшарпанця, і, злобно озирнувшись на офіціантів, що відійшли, обірваний чоловік, витерши спітніле чоло тилом руки, хрипко заспівав:

Прийшло до в'язниці дівчисько, Ряба Вертуха, Вихлява спідничка, підбиті очі. "Вас, бравий наглядач, хочу з собою я взяти, Ви будете, приятель, зі мною в ліжку спати. Вчора я ніч гуляла, Два шилінги дістала, Прошу їх передати На номер триста п'ять! "

Скривився наглядач і так їй каже: Я не роботодавець, а чесний Джонні Сміт, Коханець твій, вбивця, повішений він вчора За те, що кровопивця, о шостій годині ранку. А ти йди, паскуда, Геть від воріт, поки Тебе не прогнав я.

Піди, хлібні вина! "

"Ах так, — вона сказала і плюнула в нього. — Тебе повісити мало, і більше нічого, Сьогодні, тільки смеркне, твій брат до мене прийде І у мене в ліжку зарізаний засне ... "

Бродяга співав з почуттям, манірно обертаючись, коли зображував повію, і випинаючи груди, строго хмурячи брови, коли Рябій Вертусі відповідає непохитний наглядач. Частина слухачів розреготалася, інші обурилися, але артист все ж зібрав винагороду. Більше йому співати не дали. Він пішов, похитуючись і роздивляючись монети на тремтячій долоні. Потім бродяга швидко минув Давенанта, крикнувши юнакові, який відсахнувся:

"Тримайся, сисунець, а то замету!" — і зник в алеях. Давенант помітив його сплутане волосся. Важке, підступне обличчя цієї людини метнулось перед ним на одну мить і сховалося в тіні ночі.

Такого роду пісні Давенант доводилося чути не раз, коли він возив візок з гарячою їжею на околицях порту, а тому він байдуже слухав її. Тим часом Галеран зупинився; витягнувши блокнот, він записав у нього окремі вирази цього зразка тюремної поезії.

— Я складаю збірник вуличних пісень, — сказав Галеран, — і сподіваюся продати мою працю якомусь видавництву. Ти, напевно, часто намагався зрозуміти, чим я живу. Я складаю збірники найрізноманітнішого типу: від анекдотів до "ігор і забав". Я жив б краще, якби не мав пристрасть до гри. Не можу не грати.

— Значить, вам не щастить?

— Ти проникливий.

— А ви намагайтеся вигравати.

— Рада мудреця! — розсміявся Галеран. — Покинь мене і вирушай спати. Спати добре.

— Ось що, — подумавши, сказав Давенант, — в перший же раз, як ви підете грати, візьміть, будь ласка, цю золоту монету і приєднайте її до долі ваших ставок. Будь що буде!

— Іде! — погодився Галеран. — Я ніколи не відмовляюся грати на чуже щастя.

Приходь завтра в "Відразу". Я буду там від першої до третьої.

— Та, я завжди хочу бути з вами, — сказав Давенант. — Я буду там, ми що-небудь придумаємо.

На тому вони розлучилися. Пройшла ще одна ніч, і зайнявся день, який позначився променем в очі:

— Сьогодні, сьогодні — туди!

Глава IV

Роена і Еллі брали участь в долі молоденької сухотної кравчині Мелі Скорт, затіявши відправити її лікуватися на морський берег Ахуан-Скапа. Мілини

з'явилася незадовго перед тим, як увійшов Давенант.

Побачивши її в вітальні, коли та смиренно розглядала альбоми, Давенант вклонився блідій, бідно одягненій дівчині і сів віддалік. Його білий костюм не обдурив проникливість Мелі Скорт. Поглянувши на Давенанта нишком, вона вгадала залежне становище юнака і зважилася сказати:

— Такий чудовий будинок, чи не так? Вони дуже багаті.

— Чудовий будинок, — з натхненням відгукнувся Давенант. — Скажіть, ще ніхто не виходив?

— Ні, — Мелі кашлянула. — Я теж чекаю. Мене відправляють на курорт лікуватися. У мене сухоти. А ви?

— Я? Тут є одна справа, — сказав Давенант, дещо змішавшись. — Втім, сьогодні з'ясується.

Його позбавила від зізнань поява Роєни. Вона увійшла без сестри, в темному платті, скромно зачесана, і очі її лукаво блиснули.

— Давенант! Мелі! — вигукнула Рой. — Як добре! Познайомтесь, Тіррей Давенант, з Мелі Скорт. Мелі, коли ви їдете?

— Я поїду завтра, так як ...

— Тампіко, тобто батько, тільки що говорив в телефон ...

Рой стала шепотіти їй на вухо, і Мелі почервоніла, а Давенант розчув закінчення шепоту: "... розкрийте сумочку". Розуміючи, що відбувається, він відвернувся, дивлячись в вікно. Роєна незабаром підбігла до нього, кажучи:

— Йдемо, посидимо на дивані. Сьогодні ви не побачите Еллі. Бідолаха занедужала. Доктор вже дивився язика і порадив цілий день лежати. Тільки це не небезпечно, він так сказав. Давенант, вам теж від батька звістка: ще не приїхав його знайомий, який повинен буде присвятити вас в лицарі географії. Так що ми поговоримо. Ах, Еллі турбує мене!

— Повинно бути, зміна погоди, — сказала Мелі. — Я під ранок не могла заснути від кашлю.

Вони сіли. Рой сіла між Давенантом і Скорт.

— Дуже нерівний клімат, — продовжувала Мелі.

— Так, жахливі, жахливі зміни. Огидно! Юна господиня не пустувала, як вчора, але в її голосі вчулися знайомі Давенанту бойові ноти першого дня, коли грали "Вигнанця".

Дівчата помовчали. Зустрівшись очима, вони посміхнулися і розсміялися.

— Чому ви розсміялися? — вигукнула Рой, підскакуючи на сидінні.

— Не знаю. А чому ви?

— Просто так. Так ось що: з'їмо цукерки. Вона втекла і повернулася з коробкою, поставивши її на диван між собою і дівчиною.

— Давенант, чому ви сидите так чинно? — сказала Рой. — Ідіть допомагати.

Давенант потримав цукерку у губ і запитав:

— Що ж з Еллі? Може бути, вона небезпечно хвора?

— Ні, ні, заспокойтеся. Вона, так би мовити, наполовину здорова. Але їй доведеться весь день лежати.

— Що таке?! — скрикнув ревнивий голосок, і в вітальню вийшла зелена ковдра, з якої стирчала кучерява голова. На ногах Еллі були величезні туфлі Уранії, і вона жваво човгала ними, підтримуючи звисаючу ковдру, як шлейф.

— Здрастуйте, діти, — сказала Еллі, — я до вас. І "О, дай Мелі мені цукерку". Рой! Уже я знаю: Давенант прийшов до нас. Чи могла я стерпіти?

— Еллі, іди назад! — крикнула їй Роена. — Як ти сміла?

Не звертаючи уваги на її тривогу, Еллі підійшла до Мелі Скорт і присіла.

— Як ви думаєте, — хочу я товариства чи ні? Дозвольте представитися: мінус всесвіту !!!

— Мелі, скажіть їй, що коли ви хворі, то ніколи не схоплюєтесь в такому кімоно!

— Будьте слухняні, — сказала Мелі, даючи дівчинці взяти себе під руку, після чого Еллі рішуче сіла на диван, — навіть маленький протяг вам небезпечний.

Еллі, зітхнувши, встала і пересіла до Давенанта.

— Він захистить мене і дасть мені цукерку. Будьте моїм лицарем!

— Добре, сказав Давенант, — але, як лицар, я дам вам цукерку тільки з дозволу градусника.

— У тому-то й справа, що я його розбила зараз. Я хотіла довести, як я здорова. Що таке ртуть? Хто знає?

— Іди-но сюди, — Рой доклала руку до щоки Еллі. — Здається, нічого немає, але ж Уранія збожеволіє.

— Накликали, — промовила Еллі, побачивши гувернантку, що входить.

— Це що таке! — закричала Уранія, піднявши руки. Вона одразу впізнала Давенанта, але, визнавши, почервоніла від обурення. Виховна система Футроза приводила її в люті.

— Еллі, ви мене ... вбити? Хочете мене вбити, так? За хвилину в ліжку!

Еллі закрила обличчя руками і похитала головою.

— Ах, як не хочеться лежати! — просто сказала вона. — Що робити? Іду. Прощайте! Нехай у вас розладяться шлунки від ваших цукерок!

Ковдра пішла, човгаючи туфлями і наспівуючи сумний мотив, а Уранія оголосила Роені, що її чекає вчитель музики, після чого вийшла, закинувши голову і грізно дихаючи.

— Бажаю вам швидко поправитися, — сказала Роена, прощаючись з Мелі Скорт. — Тато був у Ахуан-Ськапі і дуже хвалить це місце. Вам буде там добре.

— У мене перед від'їздом різні неприємні справи. Дякую вам.

— Давенант, — сказала Роена, — в неділю ви наш гість, не забудьте. Ми будемо стріляти. Ви любите стріляти в ціль?

Вона стояла зовсім близько до нього, з злегка розкритим ротом, і її брови сміялися.

— Давенант, ви заснули?

— Ні, — відповів Давенант, виходячи з блаженної неувважності. — Я, знаєте, люблю

думати. Повинно бути, я думав.

— Так? Значить, я вганяю в задуму! Зауважу це. Роена проводила гостей до виходу і виглянула слідом їм за двері, сказавши:

— Лицар Еллі! Озирніться! Ау!

Роена помахала рукою, потім зникла.

Бліда, білява, з втомленим щасливим обличчям, Мелі Скорт сказала Тіррею:

— Ось як живуть! У них є все, рішуче все!

— Ну так, — погодився Давенант, дивуючись, як могло б бути інакше.

Він розлучився з Мелі на розі, не розуміючи, що вона йому каже, і негайно забувши про неї.

Деякий час Давенанту здавалося, що сміх Роени, ковдра Еллі і предмети вітальні розкидані в вуличному натовпі. Але враження уляглися. Він прийшов в "Відразу", де побачив Галерана, що сидить, як завжди, у вікна з газетою і кавою. Новий слуга, рудий, досвідчений хлопець, підійшов було до нього, але, почувши вигук Кішлота: "Граф Тіррей!" — здогадався, що це його попередник, про який кухар вже склав розкішні байки. В захопленні творчості кухар визнав Давенанта незаконнонародженим сином Футроза.

Давенант розкався, що зайшов сюди. Кішлот не міг або не хотів взяти простий тон. Обмацавши костюм хлопчика, він зняв його капелюх і безцеремонно приміряв на себе, відпускаючи зауваження:

— О-го-го! Напевно, тобі не снилося одягнутися так шикарно! — Потім пожартував:

— А нумо, подай соус. Хе-хе! Ні, тепер ти сам будеш замовляти!

Зніяковівши, Давенант швидко підійшов до Галерана.

— Ще нічого не відомо, — сказав він якомога тихіше, щоб не вплутався в розмову Кішлот. — Ще не приїхав Старкер.

— Слухай, Тіррей, — відповів Галеран, — йди звідси і будь вдома завтра вранці. Ми проведемо цілий день на човні. Я не грав вчора, не отримав грошей. Хочеш взяти свій золотий?

— О ні, адже я сказав.

— Добре.

Давенант хотів вийти, але рудий слуга ткнув його злегка в бік, запитавши:

— Скільки платив? Матерія знаменита.

— Це не я купував.

— Як. — Не ти?

— Дійсно, не я.

— Може бути, твій камердинер?

— Не базікайте дурниць, Дік, — заступився Галеран, — краще принесіть мені тютюну.

Він дав рудому хлопцю дрібницю, а Давенант, крикнувши Кішлоту: "До побачення!" — вийшов. Уже він повернув за ріг, як Дік гукнув його і загородив дорогу.

— Ось я тебе навчу, — сказав Дік, скидаючи куртку і кидаючи її на тумбу.

— Стань-но як слід.

— Що? Битися? — здивувався Давенант, не зовсім розуміючи гнів Діка. Але скоро він зрозумів причину істерики.

— Ти навіть не знаєш мене, — сказав він миролюбне.

— Не розмовляй! Зізналася, погань така собі. Дік засукав рукава, але Давенант вийняв з кишені жилета срібну монету і, посміхаючись, простягнув її оскаженілому ворогові.

— Візьми собі, — сказав він, — гроші тобі потрібні.

— Що-о-о! — заревів хлопець. З презирством схопив він монету і потряс нею перед обличчям Давенанта. — Цим ти думаєш відбутися?

— Ось ще, — сказав Давенант, простягаючи другу монету.

— Що ж? Злякався, чи що?

— Думай як хочеш. Береш?

— Давай сюди! — Дік вирвав гроші з його пальців і сховав у кишеню. — У, сволота!

Він схопив куртку і побіг купувати тютюн, а Давенант, задумавшись, попрямував додому, де на нього чекав обід. В той день нічого особливого більше не сталося. Давенант читав, відвідав кінематограф і спав добре.

У неділю, рано вранці, прийшов Галеран. Вони їздили на човні під вітрилом до мису Бай, взявши з собою вина, провізії; розклали багаття, варили каву і кілька разів купалися. Як ні прекрасна була ця прогулянка, враження хвиль, вітру і віддаленого берега порушили, здавалося Давенант, внутрішній його зв'язок з будинком Футроза, зменшили і затушували його. Ледве попрощавшись, при поверненні, з Галераном, він був радий знову опинитися в місті. Вже було чотири години, коли, ще не побувавши вдома,ходячі з

вулиці в вулицю, Давенант, потай очікуючи цього, зустрівся з Роеною і Еллі при виході їх з магазину. Він знімався як від свого старого костюма, в якому він їздив до мису Бай, так і від гаряче очікуваної несподіванки. Дівчат супроводжувала Уранія. Давенант хотів непомітно пройти в натовпі, за спиною гувернантки, але Рой побачила його і зробила йому рукою знак. Сильно схвилюваний, Давенант підійшов, зробивши гувернантці такий

шанобливий уклін, що вона, заспокоївшись, перестала розглядати його в упор, як афішу. Сяючі ошатні дівчини негайно атакували Давенанта. Набравшись сміливості, він повідомив їм, що всього півгодини як повернувся з прогулянки по морю.

— Зі мною був Галеран, — додав він. — Ми стрибали у воду з прямовисної скелі, там не дуже високо ... Там чудові гігантські водорості.

— Ви добре плаваєте? — запитала Еллі. — Я ще не вмію.

— У мене хороші дихання і серце, я можу далеко плисти, — сказав Давенант.

— Сідайте, ми вас підвеземо, — запропонувала Рой. — Вам куди?

Давенант дуже хотів сісти з ними в екіпаж і тому відмовився.

Сівши і нахилиючись з екіпажу, Рой сказала:

— Давенант, ми вас чекаємо!

— Я краще пройдуся, — відповів він і виправився, — я сяду в трамвай.

— Де ви зараз перебуваєте? — крикнула, сміючись, Еллі.

Не зрозумівши жарту, він сказав:

— Там же, все в тій же кімнаті.

— Сумніваюся! — заявила Рой.

— Сумніваюся! — вигукнула Еллі.

Навіть на обличчі Уранії зазміїлася подоба посмішки. Давенант знімав і став махати капелюхом, поки екіпаж не зник, несучи геть ці подібності альпійських фіалок, викрадені у галасливої юрби. То були не зовсім ті Еллі і Рой, якими зрозумів він їх в чудової жовто-червоної вітальні. Ті ж, але не такі. Там вони були з того світу, де все неясно і важливо.

Дорослий чоловік завжди знайде, як скоротити час і стримати нетерпіння, але, якщо навіть він погано володіє собою, його уявлення про час реальне. Не те було з Тірреєм. Чекаючи о пів на восьму вечора, Давенант переживав стомлююче фізичне напруження. Задовго до виходу з дому, надівши сірий костюм, він сів біля вікна, розглядаючи перехожих. Просидівши три хвилини, схопив книгу, але читати виявився не в змозі. Не стерпівши могутності годинникових стрілок, які холоднокровно чинять опір його зітханням, поглядам, покусуванням губ, метанням з кутка в куток, Давенант надів капелюх і відправився на вулицю без чверті сім.

Раптом бій міського годинника вказав, що годинник Губерман відстав на п'ятнадцять хвилин. "Ось це добре", — сказав Давенант вголос, звернувши на себе увагу перехожих. Ні в який бік, як тільки до Якірної вулиці, він йти не міг, але вирішив йти дуже тихо, щоб з'явитися в десять хвилин на дев'яту.

Однак відстань було не такою значною, а його нетерпіння — величезне, і, як слід було очікувати, Давенант виявився поблизу будинку Футроза за півгодини до восьми. Побойуючись з'явитися першим, він задовольнився тим, що став дивитися на будинок здаля і простояв, не сходячи з місця, тридцять хвилин, виясняючи у кожного перехожого:

— Котра година?

— Чотири хвилини дев'ятого, — сказав йому нарешті балакучий чоловік з рожевими, зморшкуватими щоками. — Поставте ваш годинник за моїм — це годинник фабрики ...

Але Давенант був уже досить далеко. Він мчав по прямій лінії до під'їзду і потрапив в кабінет Футроза, куди його провела покоївка, повз напіввідкриту вітальню, де вчулися веселі голоси.

— Я велів просити вас до себе, поки вас ще не закрутили мої господині, — сказав Футроз, мигцем оглянувши Давенанта. — Можу порадувати вас: приїхав професор Старкер. Я скоро побачуся з ним і попрошу його записати вас учасником першої ж експедиції. Своєчасно я вас повідомлю.

Потім він розпитав Давенанта про кімнату, про Галерана, по-дружньому порадив застібати піджак на всі гудзики і посадив у величезну крісло-нішу, звідки, як з провалу,

видно було книжкові шафи, мармурова фігура Ночі і проникливо усміхнений Футроз.

— Я ще не подякував вас, — сказав Давенант. — Іноді мені здається: я прокинуся - і все це зникне.

— Ну-ну, — добродушно відгукнувся Футроз, — будьте спокійніше. Нічого страшного не відбулося.

Давенант хотів прямо сказати: "Я ніколи не був щасливий так, як всі ці дні", — але почув підлітаючи кроки і, не посмівши обернутися до дверей, забув, що хотів висловити.

— Давенант тут? — вигукнула, вриваючись, святкова, красиво зачесана Роена. — Ось він. Захований в крісло.

Давенант схопився.

— Здрастуйте — сказала Еллі, нагадуючи зменшену Роену, — в короткій сукні.

— Дозволь його відвести, Тампіко. Він нам потрібен.

— Хто у вас?

— Всі: Гонзак, Тортон і Тита Альсервей.

— Єдине не вистачає вас, — сказала Роена Давенанту. — Тампіко, він людина з поняттям. Йому нема чого у тебе робити. У нас веселіше, правда? Ти теж з'явишся, ми дуже просимо тебе.

— Ви сподіваєтеся, що я прийду до вас сміятися?

— Так, ми сподіваємося, — сказала Еллі. — Батько і його дві дочки хихикають ... Це ми включимо в програму.

— Я прийду пізніше. Давенант, коріться!

— А-реш-ту-вати! — закричала Еллі, беручи під лікоть Давенанта з одного боку, іншим ліктем заволоділа Рой, і вони потягнули його в вітальню.

Тісніше і яскравіше, ніж удень, здалася тепер Давенанту ця кімната, сильно осяяна вогнями люстри і де пахне парфумами. Вечірні відтінки трохи змінювали її вид; присутність в ній незнайомих Давенанту — Гонзака, Тортоні і Титанії Альсервей — викликало в ньому ревниве почуття, роблячи вітальню Футроза схожою на інші вітальні, які доводилося іноді бачити йому з вулиці у вікно. Давенант любив яскраво освітлені приміщення: аптеки, перукарні, посудні магазини, де блиск вогнів в безлічі скляних і фаянсових предметів створював лише йому зрозумілі святкові бачення.

Роена познайомила Давенанта з іншими гостями. Гонзак — рудуватий хлопець з гострим обличчям, сіроокий, гордовитий, не сподобався Давенанту, Тортон викликав в ньому відтінок прихильності, незважаючи на те, що безцеремонно оглядав новачка і запитав, нібито не почувши:

— Да ... ве ...?

— ... нант, — закінчив Тіррей.

Тортон був смаглявий, чорнявий, дев'ятнадцяти років, з вусами, що почали пробиватися і вічною посмішкою.

Він без манівців перебивав кожного, якщо хотів говорити, і сміявся не грудьми, а горлом, кажучи схоже на сміх: "Ха-ха-ха-ха!"

Титанія Альсервей, однолітка Роени, тонка, здивована, з довгою шиєю і золотистими очима при темних бровах, рухалася з видом такої слабкості, що кожен її рух волав про допомогу.

Давенант відчував себе не вільно, намагаючись приховати замішання. У нього не було природно-розв'язних манер, лакованих тфелъ, як на Гонзаку і Тортоні; його костюм, здавалося йому, мав напис: "Подарунок Футроза". Повинно бути, його лице сказало щось про ці смішні і трагічні почуття обласканої людини "з вулиці", так як Еллі, подивившись на Давенанта, задумалась і сіла поруч з ним. Це був знак, що він рівний. Роена розлила чай. Давенант отримав чашку другим, після Титанії Альсервей, і почав трохи відходити.

Старанно слухаючи, про що говорять, він придивлявся до гостей. Розмова йшла про невідомих йому людей в тоні веселих спогадів. Нарешті заговорили про Європу, звідки нещодавно повернувся зі своїм батьком Тортон.

При першій паузі Рой сказала:

— Давенант, чому ви так мовчазні?

— Я думав про вітальню, — недоречно відповів Давенант, навмисне кажучи голосніше звичаю, щоб розворушити себе, і помічаючи, що всі уважно його слухають. — Увечері вона інша, ніж днем.

— Вам подобається ця піч, в якій ми сидимо? — поблажливо сказала Титанія.

— Так, як вогонь!

— Ми її теж любимо, — сказала Роена, — у нас пристрасть до гарячих і темних кольорів.

— Безсумнівно, — підтвердив Гонзак.

— Я байдужий до обстановки, але люблю, коли є крісло-гойдалка, — повідомив Тортон.

— Немає нічого гіршого прямих стільців з жорсткими спинками, як, наприклад, у Жанни Д'Аршак, — зауважила Титанія.

— Яка у вас буде вітальня? — запитала Еллі Тіррея. — Згодом? Минаючи часи і терміни?

— Така ж, як і ваша, — сміливо заявив Давенант.

— Однак ви — патріот! — зауважив Гонзак.

— Скажи мені, як ти живеш, і я скажу, хто ти, — прорік Тортон.

— Невже ви це самі придума ... — запитала Рой, але Тортон перебив її одним словом:

— Аксіома.

— Маловідома, сподіваюся, — відгукнулася Альсервей.

— Ви хочете сказати, що я не є оригінальним? Ха-ха! Оригінальне те, що так може трапитися з кожним оригіналом.

— Тортон, вам — нуль. Сідайте, — сказала Рой.

— Сиджу. Мовчати?

— О, ні, ні! Говоріть ще!

— Як же вас зрозуміти?

— Жіноча мінливість, — пояснив Гонзак і впустив ложечку.

Всі розреготалися, тому що сміх бродив в них, шукаючи першого приводу. Розсміявся і Давенант.

— Давенант засміявся! — вигукнула Еллі. — О як чудно!

— Ви під сильною захистом, — сказав Тіррею Гонзак. — Якщо ви смієтеся один раз на рік, то в цьому році вибрали вдалий момент.

— А чому?

— Саме тому, що вас заохотили.

— Фу фу? — закричала Еллі. — Це не жарт, це пережарт. Гонзак!

— Слухаю, пере-Еллі!

— Закінчилося ваше захоплення балетом? — запитала Рой Титу Альсервей.

— Ні, коли-небудь я помру в ложі. Мій випадок невиліковний.

Давенант відверто милувався Роеною. Вона була така мила, що хотілося її поцілувати.

Поглянувши вліво, він побачив блискучі очі Еллі, які дивилися на нього в упор, зрушивши брови.

— Я вас гіпнозувала, — заявила дівчинка. — Ви — нервовий. Ах, ось що: можете ви мене перегледіти?

— Як так - перегледіти?

— Ось так: будемо вглядатись в очі, — хто перший не витримає. Ну!

Давенант прийняв виклик і втупився поглядом у погляд, а Еллі, кусаючи губи і дивлячись все суворіше, намагалася перемогти його зусилля. Скоро у Давенанта почали розшаровуватися в очах мерехтливі кола. Просльозившись, він відвернувся і почав витирати очі хусткою. Його самолюбство було вражене. Однак він побачив, що Еллі теж витирає очі.

— Це тому, що я моргнула, — виправдовувалася Еллі. — Ніхто мене не може перегледіти.

Поки тяглася їх комічна дуель, Рой, Гонзак і Тортон гаряче сперечалися про вірші Титанії, які вона щойно вимовила слабким голосом вмираючої. Роена

обурилася виразом: "І риб несуться плавники навколо згаслого лиця ..."

— Риби латають панчохи, пустивши бігати плавники, — підтримав Гонзак Роену.

Титанія гордовито пробачила його холодним нетутешнім поглядом, а Тортон так голосно сказав: "Ха-ха!" — що Еллі підбігла до сперечальників, залишивши Давенанта одного, в неухваленості.

Деякий час, здавалося, всі забули про нього. Прислухаючись до веселих голосів Роени і Еллі, Давенант думав — дивне для свого віку: "Вони юні, дуже юні, їм треба веселощі, товариство. Чому вони повинні займатися виключно мною? " Піднявши голову, він побачив картину, що зображає молоду жінку за читанням забавного листа.

Давенант пройшовся, зупинившись проти невеликої акварелі: безлюдна дорога серед пагорбів в ранковому осяянні. Еллі, встигнувши погарячкувати близько

сперечальників, підбігла до нього.

— Це — "Дорога Нікуди", — пояснила дівчинка Давенанту: — "Нізачим" і "Нікуди", "Ні до кого "і" Дарма ".

— Така її назва? — запитав Давенант.

— Так. Втім ... Рой, будь добра, згадай: чи точно назва цієї картини "Дорога Нікуди " або ми самі придумали?

— Так ... Тампіко придумав, що "Дорога Нікуди". Припинивши розмову, всі приєдналися до Давенанта.

— До-ро-га ні-ку-ди! — голосно вимовила Рой, посміхаючись картині і Тіррею і бентежачи його своїм розквітом, який лукаво і ніжно ще дрімав в Еллі.

— Що ж це означає? — поцікавилась Титанія.

— Невідомо. Фантазія художника ... — Рой розсміялася. — Давенант!

— Що? — запитав він, сумлінно намагаючись зрозуміти вигук.

— Нічого, — вона повторила: — Отже, це — "Дорога Нікуди".

— Незрозуміло, — сказав Тортон.

— Чи було б зрозуміліше, — процідив Гонзак, — зрозуміліше: "Дорога Туди"?

— Куди — туди? — здивувалася Титанія.

— У тому-то й справа, — зауважив Тортон.

— Дорога — куди? — вигукнула Еллі. — О, дорога! Куди ?!

— Ось ми і склали, — сказав Гонзак. — Дорога нікуди. Куди? Туди.

— Туди?

— Сюди, — закінчив Давенант.

Знову молодих людей здолав сміх. Всі реготали просто так і заразливо.

Зображення невідомої дороги серед пагорбів притягувало, як колодязь. Давенант ще раз уважно подивився на неї. У цей момент з'явився Футроз.

— Ось і Тампіко! — вигукнула Еллі, кидаючись до нього. — Милий Тампіко, нам весело! Ми нічого не розбили! Просто смішно!

— Що вас так насмішило? — запитав Футроз.

— Нічого, але ми стали вимовляти різні слова ... Вийшло жахливо безглуздо. — Рой зітхнула і, пересиливши сміх, вказала на картину: — Дорога нікуди.

Вона пояснила батькові, як це вийшло: "туди, сюди, нікуди". Але вже не було смішно, так як всі втомилися сміятися.

— Я купив її на аукціоні, — сказав Футроз. — Ця картина нагадала мені одну таємничу історію.

— Яка історія? Ми її знаємо? — закричали дівчата.

— Мабуть — ні.

— А чому не розповів, Тампіко? — запитала Еллі.

— Чому? Справді — чому?

— Ну, ми цього не можемо знати, — заявила Роена.

— Я люблю історії про речі, — сказав Гонзак. — З нетерпінням чекаю початку.

— Хіба я обіцяв?

— Вибачте, мені здалося ...

— Міцні у всіх вас нерви? — запитав Футроз, роблячи загадкове обличчя.

— За себе я ручаюсь, — сказала Титанія, сідаючи в стороні, спиною до вікон.

— І я ручаюсь — за тебе! — Рой сіла поруч з батьком. — Але не за себе.

Еллі напівлягла на диван. Давенант, Тортон і Гонзак помістилися на кріслах. Тоді Футроз сказав:

— Вирував вітер. Він потрясав стіни хатин і перекидав вікові дерева ...

— Так було насправді? — норовисте перебила Еллі.

— На жаль! Було.

— Дивись, Тампіко, не підведи.

— Початок дуже непоганий, — зауважив Гонзак, — особливо "стіни хатин". Футроз мовчав.

— А далі? — запитав Давенант, який був щасливий як ніколи.

— Чи всі заспокоїлися? — холоднокровно запитав Футроз.

Але біс смикав за язика.

— Папа, — сказала Рой, — розкажи так, щоб я почала танути і вмирати! Футроз мовчав.

— Ну, що ж, скоро ти почнеш? — жалібно вигукнула Еллі.

— Чи всі мовчать? — незворушно спитав Футроз.

— Усі! — закричали шість голосів.

— Вітер вив, як зграя гієн. У придорожній готель прийшла людина з мішком, з бородою, в брудному одязі і замовила вечерю. Крім нього, інших відвідувачів не було в той дивний вечір. Господар готелю нудьгував, а тому сів до столу і заговорив з перехожою людиною — куди прямує, де був і хто він такий? Незнайомець сказав, що його звуть Сайлас Гент, він каменярь, йде в Зурбаган шукати роботу. Господар помітив одну особливість: очі Сайласа Гента не відображали полум'я свічки. Зіниці були чорні і блискучі, як у всіх нас, але не було в них тієї трепетною жовтої точки, яка є, якщо проти лица сяє вогонь ...

Рой заглянула в очі батька.

— Навіть дві точки, — сказала вона. — А у мене?

Еллі підійшла до неї і оглянула зіниці сестри; та виконала це ж саме з дівчинкою, і вони заспокоїлися.

— Нормально! — заявила Еллі, повертаючись на своє місце. — Ми відображаємо вогонь. Далі!

— З зробленого господарем спостереження, — продовжував Футроз, — ви бачите, що господар був людина мрійлива і допитлива. Він нічого не сказав Генту, тільки надів окуляри і з замішанням, навіть зі страхом, встановив, що зіниці Гента позбавлені відображення - в них не позначалася ні кімната, ні господар, ні вогонь.

— Як це добре! — сказав Давенант.

— От уже! — зневажливо відгукнулася Титанія. — Дві чорні гудзики!

— Але гудзики відображають вогонь, — заперечила Роена. — Не заважайте

Тампіко!

— Тепер мене важко збити, — заявив Футроз, — але буде краще, якщо всі ви утримаєтеся від зауважень. Сайлас Гент почав питати про дорогу. Господар пояснив, що є дві дороги: одна пряма, коротка, але глуха, друга вдвічі довше, але шосейна і заселена. "У мене немає карети, сказав Гент, і я піду короткою дорогою ". Господарю було все одно; він, побажавши гостеві спокійної ночі, відвів його в кімнату для ночівлі, а сам відправився до дружини, розповісти, які бувають дивні очі у простого каменяра.

Ледве розвиднилось, Сайлас Гент спустився в буфет, випив склянку горілки і, направивши свої рідкісні зіниці на господаря, заявив, що йде. Тим часом ураган стиха, небо сяяло, співали птахи, і будь-яка дорога в такий ранок була прекрасною.

Сайлас Гент повісив свій мішок за спину, підійшов до дверей, але зупинився, знову підійшов до господаря і сказав: "Послухайте, Піггінс, у мене є передчуття, про яке не хочу багато говорити. Отже, якщо ви не отримаєте від мене на п'ятий день листа, прошу вас оглянути дорогу. Може бути, я на ній буду вас чекати ".

Господар так оторопів, що не міг ні зрозуміти, ні висміяти Гента, а тим часом той вийшов і зник. Весь день слова дивного муляра не виходили з голови

шинкаря. Він думав про них, коли лягав спати, і на наступний ранок, а прокинувшись, зізнався дружині, що Сайлас Гент поставив йому завдання, яка стирчить в його мозку, як гребінь в волоссі. Особливо вразила його фраза: "Може бути, я буду вас очікувати ".

Його дружині ніколи було заглиблюватися в людські примхи, вона різко заявила, що, вірно, він напився з муляром, тому обидва погано розуміли, що говорять. Розсердившись, в свою чергу, і бажаючи позбутися мани, шинкар сів на коня і поскакав по тій дорозі, куди пішов Гент, щоб не думати більше про цього дивака, а якщо з ним що-небудь сталося, то, в крайньому випадку, допомогти йому. Він в'їхав в ліс, усіяний камінням і вибоїнами, а після години їзди побачив, що Гент висить на дереві ...

Тортон непомітно простягнув руку до стіни і погасив електрику.

Всі схопилися. Дівчата скрикнули, а холонокровна Титанія, голосячи більш інших, вимагала припинити дурні жарти.

Сказавши:

— Ото ж бо! Ха-ха! — Тортон пустив світло. У всіх були великі очі. Рой тримала руку на серці.

— Це Тортон, — видав його Гонзак.

— Хіба так можна робити! — строго вигукнула Еллі. — Все одно, що налити вам за комір холодної води!

— Я не буду, — сказав Тортон.

— Давенант, доглядайте за вашим сусідом, — попросила Рой. — Втім, пересядьте, Тортон. Куди ?! Туди, нікуди, ось сюди.

Тортон підкорився.

Футроз не поспішав. Йому було добре вдома, він стежив за переполохом з добродушністю

птахівника, який спостерігає скачки малинвок і щиглів.

— Ну, — сказав він, — можна кінчати? Але мені залишилося небагато ... Сайлас Гент висів на шовковому жіночому шарфі, вишитому золотим візерунком. Під ним на плоскому камені були акуратно розкладені інструменти його ремесла, як ніби перед смертю він або хто інший знайшов силу для моторошної містифікації. Серед цих предметів була папірець, списаний самогубцем. І ось, зверніть увагу, як дивно він написав:

"Нехай кожен, хто надумає їхати або йти по цій дорозі, пам'ятає про Гента. На дорозі багато трапляється і буде траплятися. Остерігайтесь ".

Чому загинув Гент, залишилося назавжди таємницею. Але з тих пір хто б, знехтувавши попередження, ні відправився по тій дорозі, він незмінно зникав, пропадав без вісти. Було три випадки — з ким саме, я не пам'ятаю, але третій випадок варто згадати особливо: по цій дорозі кинувся бігти кінь, розірвавши повід, яким був прив'язаний, і, незважаючи на всі зусилля, його не знайшли.

— Тампіко, ти густо, густо додатково вигадав! — сказала Еллі, коли слухачі заворушилися. — Ті, хто шукав коня, повинні були йти на загадкову дорогу, і якщо повернулися, то ... Зроби висновок!

— Я не виправдовуюсь, — відповів Футроз. — Всі заплутані справи трохи безглузді наприкінці. Побачивши картину, я згадав Гента і купив її.

— Що ж все це значило? — запитав Давенант. — Особливо — очі, які не відбивають нічого ". А він не був сліпий! У одного мисливця очі були зовсім крихітні, як горошини, між тим він міг читати газету через велику кімнату і відмінно стріляв.

— Ах, ось що! — сказала Рой. — Ми будемо стріляти в ціль. Минулий раз Гонзак осоромився. Гонзак, ми дамо вам реванш. Еллі теж хоче вчитися. Давенант, ви повинні добре улучати, — у вас такі тверді очі.

Стрілянина здавна привертала Давенанта як вправа, яка потребує змагальної точності. Такого роду забави властиві всім палким натурам. Однак до сих пір йому довелося стріляти тільки два рази, і то в платному тирі, співвідносячись зі своїми мізерними коштами.

— Я приєднуюся, — сказав Футроз. — Нас семеро, хоча Еллі не береться до уваги, так як вона все ще запліює ...

— Яка ницість! — вигукнула Еллі.

— Ну звичайно. Складемо список і призначимо приз, — не два, не три призи, а один, щоб не було жалюгідних розрад. Приз повинен виходити від дам. Так значиться у всіх книгах про турніри та інші змагання.

— Так як приз отримаю я, — заявив Тортон, — чи не дозволять мені самому придумати нагороду? Ха-ха!

— Ні, це занадто! — обурилася Титанія. — Я стріляю не гірше вас і, ось на зло, заберу приз.

Взаємно погарикавшись, зупинилися на наступному: якщо переможе дама, вона має право вимагати що хоче від найгіршого стрілка-чоловіка, якщо станеться навпаки, переможцю вручається приз від Титанії і Роєни, який вони повинні приготувати таємно і тримати в секреті.

Футроз взяв аркуш паперу і написав: Змагання хвальків.

— Номер перший. Хто ж перший?

— Дозвольте мені бути останнім, — звернувся до нього Давенант, хвилюючись і пристрасно бажаючи отримати приз.

— Останній хоче бути першим, — здогадалася Титанія.

— О Давенант, виступайте першим! — запропонувала Рой. Але він не погоджувався, як не хотілося йому зробити все, що попросить Рой, Еллі або Футроз. Він хотів виграти, а тому — твердо знати, які доведеться йому подужати успіхи інших учасників.

— Стає цікаво, — зауважив Гонзак. — Деякі з нас досить запопадливі. Щодо мене — вийду під яким мені призначать номером.

Нарешті список склався. Титанія значилася першим, Рой — другим, Тортон

— третім, Гонзак — четвертим і Давенант — п'ятим номером. Раніше інших вирішили дати Еллі вистрілити три рази, так як вона дуже просила.

Роєна з Титанією пішли в іншу кімнату обговорити приз і повернулися з щиросердними лицами, поклавши на стіл щось загорнуте в газету, маленьке і важке. Потім вони подивилися одна на одну і значуще приспустили погляди.

— Яке-небудь схи́дство? — запитав Футроз, маючи намір помацати згорток. але піднявся крик:

— Тампіко, це нечесно!

Футроз подзвонив і наказав слугі принести мішень, а також малокаліберну гвинтівку, куля якої була не товще олівця записної книжки. Мішень помістили на терасі, розкривши скляні двері вітальні. Стріляти треба було, ставши у внутрішніх дверей, кроків за двадцять від мішені. Це був квадратний картон на верху триноги — підставки; концентричні кола картону мали цифри від центру до окружності: 500, 250, 125 і т.д., а центр — чорний кружок діаметром в один дюйм — означав тисячу.

— Ну, Еллі, — сказав Футроз, заряджаючи рушницю, — йди сюди. Стань ось так.

— Ну тату, я відмінно все знаю. — Еллі, стиснувши губи, насупившись і приклавши до плеча рушничку, відставила широко ногу вперед, але від раптового страху забула всі уроки, як береться приціл, і, натискаючи пальцем мимо курка, стала мружитися. Дуло рушниці піднялося вгору, хитнувся, і, міцно заплющивши очі, намагаючись не чути вереску глядачів, що втекли за її спину, Еллі знайшла курок і пальнула в золочений карниз.

Настав глибоке, принизливе мовчання.

— Що? Я вцілила? — сказала Еллі, потім, вся червона, зі сльозами в очах, обережно, поклала гвинтівочку на килим і пішла до дивана, де сіла, схопила батька за плече і, сховавши обличчя на його грудях, розреготалася.

— Хочеш ще спробувати? — запитав Футроз. — Але тільки з моїми порадами?

— Дякую. Спробуйте хто-небудь так, як я.

— Дійсно! — сказала Рой.

— Ах, ах! Ти ще гірше мене!

— Номер перший! — проголосив Гонзак. — Титанія Альсервей!

Титанія стала на місце (кожен повинен був зробити сім пострілів), поблажливо озирнулася і з видом, що робить граціозну послугу, ліниво заряджаючи і палячи, відклацала свою порцію, майже не цілячись. Чути було тільки як ковзає металевий звук затвора і неголосні ляски пострілів. Вона передала зброю Роені, і всі вирушили дивитися мішень.

Дві дірки були на 250, одна на 125 і чотири різного значення, але дрібніше цифрою; по підрахунку всього — сімсот п'ятдесят очок. Ці отвори перекреслили червоним олівцем.

— Це я намагалася для Тортон, — оголосила Титанія. — Тепер я подивлюся, чи так він

упевнений в собі, як говорив.

— А все ж — ха-ха! — ви не відстукали тисячу! — зауважив Тортон.

— Добре, добре, подивимося!

Настала черга Рой. Давенант зрозумів, що вона хвилюється і старається. Він подумки допомагав їй, напружуючись перед спуском курка, затримуючи дихання і шепочучи: "Точніше, точніше".

— Не дивіться на мене, — сказала Рой. — І не смішіть.

Це відносилось до Гонзака, який слухняно відвернувся. Роена цілилася довго, але в момент пострілу дуло злегка тремтіло. Кожен раз, почавши прицілюватися, вона м'яко відводила рукою волосся з чола і, виставивши вперед підборіддя, пристроювалася щокую до ложу особливим, їй лише властивим, інтимним рухом.

Підрахунок очок провів Давенант, рахуючи явно упереджено, так як один отвір на лінії 250 — 125 оголосив за 250, чим здивував і насмішив дівчину.

— Ви дуже добрі, Давенант, — сказала вона, — тільки мені це не потрібно. Скиньте-но сто двадцять п'ять.

Виявилося, після прискіпливої перевірки Еллі і Тортон, що Рой настріляла п'ятсот п'ятдесят.

— О, непогано! — сказав Футроз. — Тим більше, що в минулий раз бідолаха заспокоїлася на ста п'ятдесяти.

— Ото ж бо! — вигукнула Рой, кружляючи і помахуючи рушничкою. — Кому страждати? Тортон, вам.

— "При загальному глибокому мовчанні, — сказав Гонзак, — атласький стрілок увігнав кулями цвях на відстані п'ятисот метрів".

— Добре сміється останній, — відповів Тортон. Він взяв рушничку в ліву руку і, піднявши її, як пістолет, тобто не прикладаючи до плеча, вистрілив з витягнутої руки.

— На колі з цифрою 500, — заявив він, придивившись, потім вистрілив з правої руки.

— Тільки дві руки, — намагався пожартувати Гонзак, якому стало завидно.

— Нам вистачить. Ха-ха!

Беручи по черзі рушничку правою і лівою рукою, Тортон жбурнув свої кульки в мішень і розкланявся на всі боки, як актор у рампи.

— Яка нахабність! — сказала Титанія.

— Ви, Титанія, повинні перекреслити мої попадання, — строго заявив Тортон,

— так як висміювали мене, поки я спостерігав ваші гордовиті вправи.

Закусивши губу, Титанія взяла олівець і пішла до мішені.

Тортон вибив дев'ятсот двадцять очок, не потрапивши в центр, і всі ахнули; але виявився змова.

— Це випадково, — сказала Рой, з співчуттям дивлячись на стрілка, що оторопів, — це не більше, як щаслива випадковість.

— Зрозуміло, випадковість, — підтримав Гонзак.

— Дикий, безглуздий випадок! — увернула Тита Альсервей. Футроз сміявся.

— Папа, чому ти смієшся? — запитала Еллі, втягнувши щоки і розглядаючи Тортон тужливими великими очима. — Тортон помилився. Він не хотів вцілити. Адже правда, ви не хотіли цього?

— А ну вас! — люто закричав Тортон. — Дев'ятсот двадцять. Чого ж ще?

— Але не півтори тисячі, — зауважила Титанія.

— Тортон, не засмучуйтеся, — втішила його Рой, — наступного разу ви поцілите по-справжньому, добровільно.

— О дрібні, заздрісні душки! — заревів Тортон. Його подразнили ще й залишили в спокої.

— Факт той, що я отримаю приз, — оголосив він і сів з торжеством на дивані.

Наступним виступив Гонзак. Він стріляв, сардонічно посміхаючись, кепсько потрапляв і був так упереджений до себе, що його триста очок довелося перераховувати декілька разів. До того ж він запевняв, що йому підсунули патрони з наполовину відсипатися порохом.

— Давенант, вам, — сказав Футроз. — Боюся, що після Тортон ви в безнадійному положенні, як і я.

Давенант побачив чорні очі Рой, яка засоромлено глянула на його замкнуте лице.

— Давенант! Будь ласка, Давенант! — закричала Еллі.

— Що ви хочете? — запитав він, посміхаючись в тумані, де блищали спрямовані на нього очі всіх.

— О Давенант! Я хочу ... — Еллі затиснула рукою рот, а іншою рукою чіпала загорнуте в газету. — Будьте тільки спокійні!

— Будьте, будьте спокійні! — крикнули інші.

— Я не знав, що судді упереджені! — сказав Тортон.

— Судді як судді, — зауважив Гонзак. — А ще кажуть, що жінки повинні займати суддівські посади.

— Тихіше! — сказала Рой.

Ставши на місце, Давенант так розхвилювався, що у нього почали трястися руки. "Невже я хочу бути першим? " — подумав він, сам дивуючись, як пристрасно прагне отримати таємничий приз. Він бачив, що його напруга передалося всім. Палким хвилюванням своїм він мимоволі змушував очікувати дивних речей і повинен був виправдати очікування.

Він злякався, завмер і почав прицілюватися. Тільки-но він почав брати приціл і побачив за вістрям мушки чорні кола, що нагадують поперечний розріз цибулини, як переляк зник, а мішень почала наближатися, поки не опинилася немовби на самому кінці дула, яке впиралося в неї. Він підвів мушку до нижньої межі центральної точки і побачив, що помиляється. Властивості рушниці були в його душі. Він бачив мушку і мету так чітко,

як якщо б вони були пов'язані з його пальцями. Відчувши, що помилився, Давенант повів мушку до лівої межі центральної точки і знову помилився, так як тепер кулька повинна була пробити коло з цифрою 500. Він не знав, чому знає, але це було саме так, не інакше. Тоді, завівши мушку на правий край точки, трохи нижче її центру, а не в рівень з ним, і не відчуючи більше сумнівів в руці, палець якої притискав спуск, Давенант, сам внутрішньо полетівши в ціль, спустив курок і побачив, що потрапив в

центр, так як на ньому блиснув отвір. Нічого не бачачи, як тільки отвір,

охоплений холодним, як блискучий лід, захопленням і в досконалий певності, що ставала болісною, як при чуді, Давенант випустив інші кулі одна за іншою, ловлячи лише той перетин моменту, в якому чулося "так", і, нічого не усвідомлюючи, пішов до мішені, дихаючи, як після сутички, з раптовим серцебиттям.

— Ура! — вигукнула Рой, перша підбігши до мішені, і, обернувшись до Давенанта, схопила його за плечі, штовхаючи дивитися. — Бачите, що ви зробили?

— Що там? — крикнув зацікавлений Футроз.

— Він потрапив в тисячу! — вигукнула Еллі.

— Всі в центрі, — сказала Титанія тоном чемного обурення.

Футроз встав і пішов дивитися. Давенант, мовчки посміхаючись, озирався, нарешті підійшов і зупинився проти мішені. Це був дійсно подвиг з боку

стрілка — початківця. Два отвори навіть злилися краями, утворивши подобу гітари, Третій був трохи нижче і чотири інших у самого краю центрального гуртка з внутрішньої його боку.

Це повне і несподіване торжество Давенанта зібрало всіх біля нього. Еллі трясла його руку. Рой взяла від нього рушницю і поставила до стіни, Гонзак, часто кліпаючи, дивився на переможця в упор, а Тортон, придушивши заздрість, запитав:

— Як це могло бути? Стало бути, ви рекордсмен?

— Нічого подібного, — відповів Давенант, якого загальне хвилювання привело в замішання. — Я вам розповім. Я стріляв всього кілька разів в житті, мабуть не краще, ніж Рой ...

— Дякую вам, — сказала дівчина, глузливо присідаючи.

— О, я не хотів ... — стривожився Давенант, але, отримавши заспокійливий знак,

продовжував: — Стріляв кепсько, а сьогодні на мене щось найшло. Я сам не розумію, повірите, я здивований не менше вас.

— Я знаю це почуття, Давенант, — сказав Футроз: — Голова горить і під ложечкою істеричний холодок?

— Мабуть.

— А ви дуже хотіли? — серйозно запитала Роена, наказуючи поглядом відповісти так само серйозно.

— Так, дуже, — зізнався Давенант і спалахнув. — Однак всі хотіли цього.

— Ви маєте рацію. Отримуйте ваш приз. Хто вгадає, що тут таке?

Говорячи так, вона взяла згорток і, побачивши, що Гонзак нагнувся, дала йому понюхати.

— Духи? — сказав він.

— Що-о-о ?!

— Годинник з написом? — сказав Тортон.

— Рой, покажи їм! — вигукнула Еллі.

— Зрозуміло, не треба мучити Давенанта, — зауважив Футроз.

Тіррей отримав пакунок і сором'язливо розгорнув його. Там виявився маленький срібний олень на підставці з димчастого кришталю. Олень стояв, мабуть, в глухому лісі; піднявши голову, витягнувши шию, він прислухався або кликав — не можна було зрозуміти, але його роги майже торкались спини. Оленя дівчата знайшли серед речей, що залишилися після матері.

— Серйозний приз, — сказав Футроз, про щось задумався.

— О, я не очікував, що це так добре! — наївно захоплювався Тіррей.

— Тепер ви володієте оленем, — сказала Еллі, побачивши задоволення, з яким Давенант прийняв гарненьку дрібничку.

Майже слідом за врученням призу Титанія поїхала додому, супроводжувана Гонзаком і Тортоном. Давенанту не хотілося виходити з ними, і він затримався, однак, дізнавшись, що вже дванадцята година, теж, нарешті, встав. Якби було можна, він просидів би до ранку.

— Ось що, — сказала Рой, — хочете вийти таємниче? Так буде добре після всього. І це до вас йде. У нас є в саду Сезам, а ключ від Сезаму тато носить з собою.

— Так, — сказав Футроз, стримуючи позіхання, — ключ цей зроблений з меча Річарда Левове Серце, загартований в крові дракона і відмикає двері тільки при слові: "Аргазантур".

— Нумо, давай нам "Аргазантур"! — Еллі простягнула руку. — Тампіко, дай!

— Може бути, Давенант воліє ті двері, якими увійшов?

— Не відповідайте йому, — наказала Рой, — тато вас зіб'є. Ключ взяла, Еллі?

Покоївка принесла капелюх Тіррея. Він попрощався з Футрозом і вийшов через терасу в сад. Дівчата йшли поруч з ним, пустуючи і сміючись. Обличчя їх він не розрізняв. чарівний темний шлях в старому саду був сповнений таємничо-чистого хвилювання. Давенант йшов зовсім щасливий; було б йому ще краще, якщо б він

залишився сидіти тут, коли всі заснуть, під деревом, до ранку.

Вони звернули, пройшли серед кущів до стіни, де була висока ніша, замкнена залізної хвірткою. Через неї, з провулка, вчулися їзда і кроки.

Рой стала відмикати, але не змогла і впустила ключ в траву. По звуку падіння ключа Давенант негайно відшукав його, накривши ключ рукою. Тільки-но він закричав: "Знайшов!" — як дві остиглі від роси дівочі руки ткнулися його

руки і стиснули її.

— Я знайшла, але ви перший схопили. — Рой спробувала відсунути його пальці, замість них їй попалася рука Еллі. — О, — сказала вона, — де ж ваша рука?

— Вона тут.

— Ось вона, під моєю! — Еллі сильно придавила руку Тіррея. — Я вже торкнулася ключа. Рой, чесне слово, а він схитрував!

Три руки лежали в сирій траві, взаємно гріючи одна одну, нарешті, ключ якимось шляхом виявився у Рой, і вона з торжеством схопилася.

— Дозвольте, я відкрию! — запропонував Давенант.

— Ну, відкривайте. "Аргазантур"! — раз!

— "Аргазантур"! — два! — пискнула Еллі.

— І "Аргазантур"! — три! — сказав Давенант, долаючи тугий замок.

Він відтягнув залізні двері і вийшов, але, обернувшись, зупинився.

— Ідіть, ідіть! — закричали дівчата і, прикривши хвіртку, домовили в щілину: — Добраніч!

— Добраніч! — відповів Давенант.

Замок клацнув.

"Тепер вони поспішно тікають назад", — подумав Тіррей і по дорозі з променів і квітів пішов додому.

Глава V

Як завжди, Давенанту відкрила двері стара Губерман, яка прагнула підглянути, чи не цілує мешканець у порога якусь дівичку. На цей раз інше було в її розумі, а Тіррея чекала подія настільки кепська, що, знай він про неї, він вважав би за краще зовсім не йти додому.

У сірих очах Губерман таїлася нестерпна цікавість, жага нюхати, гризти чуже життя. Глибокодумно і лицемірно зітхнула вона, відкривши двері. Схопивши жорсткою лапою плече Давенанта, стара стала шепотіти:

— Бідний хлопчик! Тримайтеся! Бог послав вам радість! Він прийшов, чекає вас вже дві години у вашій кімнаті. Він такий жалюгідний, нещасний. Зберіться з силами.

— Хто чекає? — тривожно сказав Давенант, безглуздо подумавши про Галерана і відсторонюючись, так як стара дихала дивними словами своїми прямо йому в обличчя. — Скажіть, хто прийшов? Хіба прийшов?

— Боже, допоможи йому! Ваш батько!

— Не може бути!

— Ах, не хвилюйтеся так! Провидіння веде нас. Ідіть, ідіть до батька!

Давенант кинувся вперед і відкрив двері.

Біля столу сидів обірваний сивий чоловік з важким, їдким лицем, підпилий і згорблений. Вставши, він патетично простягнув руки.

Губерман повільно закривала двері, не в силах відійти від неї.

— Син ?! — сказав невідомий.

Давенант відсахнувся. Він розпізнав виконавця тюремних пісень в ресторані на Місячному бульварі. Слово "син" вбило його. Відчуваючи увагу ззаду себе, Давенант повернувся до двері, де червоний, сльозливий ніс Губерман таївся в тіні.

— Геть! — сказав він. Двері сіпнулася і зачинилися.

— Який син? — запитав Давенант. — Хто ви?

— Значний момент! — відповів обірванець. — Мій син — ти, Тіррей Давенант. Я — твій батько.

— Я думав, ви померли, — сказав Давенант, гублячись і тремтячи, як у очікуванні вироку. — А втім, чим ви це доведете?

— Неприємно? Так? — сказав Франк.

— Я не знаю. Що я можу зробити? Франк знизав плечима.

— Я теж нічого не можу зробити, — заявив він. — Значить, зустріч не вийшла. Я повинен був з'явитися в автомобілі. Найбільш невдячна справа — це уявляти собі зустріч після багатьох років. Чого ти тремтиш?

— Я хочу доказів, — з відчаєм сказав Тіррей, хоча інстинкт спорідненості і

спогади про портрети батька встановили гірку істину, якої противився він всією істотою. Перед ним стояло не мрійник, який потрапив в інший світ під трель чарівного барабана, а брудний пройдисвіт.

— Ви співали в саду, як жебрак, — сказав Тіррей. — А тепер прийшли.

— Ах, ось що? Так ти мене бачив, але не впізнав? Будь ти проклятий! — зашипів Франк, втрачаючи бажання розігравати моральне занепокоєння. — Я звик обідати, розумієш? Одним словом, ми познайомилися. Колись ти був п'ятирічним. Ті твої риси проглядають навіть тепер. Забавно! Ти куди? Ми ще тільки почали говорити.

— Мені потрібно, — сказав Тіррей, сам не знаючи, навіщо прагне вийти. — Я скоро повернусь.

— В такому разі принеси мені пляшку вина. Гроші є? Мені здається, що ти виріс бездушним. Так ось, дивися і змиряся: я твій батько.

Тіррей тупо глянув на нього і вийшов без капелюха в коридор, де, забувши напрямок, наблизився до розкритих дверей вітальні. Там, за столом, сидів Губерман з дружиною.

Розкривши роти, були обидва вони — слух і увага. Помітивши мешканця, Губермани сіпнулися встати, але втрималися, споглянув на Тіррея так пильно, як якщо б він йшов по канату. Заперечливо хитнувши головою в знак, що помилився, Давенант відшукав вихідні двері і опинився на вулиці.

Йому нікуди було піти, нічого було робити серед гучного говору перехожих. Він тоскно відкрив двері, бажаючи повернутися, але згадав про вино і перейшов вулицю;

потім деякий час стояв в магазині серед суєти покупців, яка обтяжливе відволікала його від споглядання болю, що вдарив так нелюдяно. Враження вечора у Футроза ще билось, як нервовий тик, в його душі, але ті почуття вже зникли; повернення батька зіграло роль підступного удару, після якого скинутий в воду прагне не до радощів берегової прогулянки, але тільки до порятунку.

Тіррей повернувся, намагаючись підбадьоритися і твердячи: "Все-таки він мій батько!" Але значення цих слів тільки ще більше гнітило його.

Частково врятувала Тіррея природна цікавість — сумна цікавість в'язня, хвора свідомість якого після звуку ключа в дверях камери, що встановили поховання живцем, починає поступово цікавитися пристроєм камери і видом з вікна крізь ґрати.

Давенант повернувся, впущений на цей раз прислугою, так як навіть стара Губерман не зважилася ще раз побачити трощене обличчя мешканця, в кімнаті якого відбувалася така рідкісна і важка сцена.

— Я приніс вино, — сказав Давенант, ставлячи на стіл пляшку. — Як ви мене знайшли? Ви повинні знати, що я вас майже не пам'ятаю. Тепер, дивлячись на вас, я щось пригадую. Вам не щастило? Навіщо ви кинули нас?

За час короткого мовчання Франка Тіррей уважно розглянув його, сівши на стільці в кутку кімнати. Бродяга, уривчасто, але пильно спостерігаючи за сином, зберігав серед брудних своїх вусів затяжну посмішку, яка позначала вираз його обличчя дикою і тонкою двозначністю, що абсолютно не відповідала моменту. Його старе кепі з темного шевйоту валялося на столі підкладкою вгору, і в цьому кепі лежала кругла бляшанка з тютюном. На її кришці була зображена гола жінка з розкішним волоссям. Одягнений в рвану матроську фуфайку, колись синьої, а тепер брудно-блакитної фланелі, ластикові чорні штани, залатані на колінах квадратами, ушитими старанно, але криво, як штопають чоловіки, змушені долею носити в кишені голку і нитки, Франк Давенант, зігнувшись, сидів біля столу.

За розстебнутим коміром його фуфайки стирчали шматки білизни, кольори яких було важко уявити. На його ногах були старі шкіряні калоші. Розмовляючи, він дістав люльку з обгризеним мундштуком і набив її сумішшю сигарних недопалків, зібраних на вулиці. Вдавивши тютюн в трубку жовтим, як цибулиння, нігтем великого пальця, батько ще раз глянув на сина поверх піднесеного до трубки палаючого сірника, відкинув його і, звернувшись до пляшки, витягнув пробку штопором свого складного ножа. Давенант подав склянку.

— О Боже! Що з вами було? — запитав Тіррей, здригаючись від печалі і злоби.

— Я впав, — Франк випив склянку вина і обсмоктав вуса. — Так кажуть, так ти почувеш, така ходяча думка. Але я перш скажу, як я тебе розшукав. Бачиш, Тірі ...

При цьому зменшувальному імені "Тірі", яким кликала його завжди мати, Тіррей відчув подобу терпимості. Повернення Франка почало приймати реальний характер. Помітивши його почуття, Франк повторив:

— Так, Тірі, це я вигадав тобі таке ім'я. Корнелія хотіла назвати тебе Трері ...

Втім, все одно ... Так ось, я зайшов в будинок, де ми жили тоді. Там ще живе Пігаль, його повинен ти пам'ятати: він одного разу подарував тобі дерев'яну гармату. Ну-с, він більше не служить в управлінні залізниці, а так ... Хоча ... Так, про що це я? Його дочка служить в банку. Ах да! Так ось, він мені розповів, що ти возиш візок у Гендерсона, а Гендерсон направив мене до Кішлота. Отже, ти відразу став помітний на горизонті моїх пошуків.

— Кішлот дізнався від вас, що ви ... Що я ваш ...

— А як же інакше? Він присвятив мене в твої справи. Фаворит ?! Як це тобі вдалося? Тірі, тямущий тихоня, адже ти зловив жирну кістку і можеш дістати багату дружину, хіба не так? Яка ж із двох? Одна дозріла ... Хоча як ти повинен бути до кінця розумний, щоб вкрасти цей шматочок! Батьки твоєї матері ні чорта не дали за Корнелією, і тому мої справи похитнулися. — Хоча ... Так, я все-таки любив цю бідну великоокочку, твою мати, проте мене пограбували.

Слухаючи промову батька, в якій залишок колишньої манери, яка виражається голосом, ще не зовсім розучися з'єднувати думку з інтонацією і так дивно акомпанував змістом слів, Давенант завмер. Його охопило розв'язним смородом.

— Так з цим ви прийшли до мене? Ви, батько? — крикнув Давенант, стримуючи сльози гніву. — Не смійте говорити нічого такого ні про Футрозів, ні про матір! Я щойно прийшов від Футроза. Там було мені добре і ніколи, — чуєте ви, батько? — ніколи не було так добре, як там! Але ви цього не зрозумієте. А я не можу розповісти, та й не хочу, — додав він, спідлоба розглядаючи Франка Давенанта, який, важко напівзаплющивши очі, слухав, ловлячи в цих словах сина риси характеру, що можуть стати в нагоді.

— Чую, син, — їдко відповів Франк. — Спочатку я думав, що ти не сентиментальний. Це кепсько. Втім, ми ще тільки почали наше зближення. Там побачимо.

— Я не річ, — сказав Давенант. — А що ви хочете зробити?

— Ха-ха! Нічого, Тірі, анічогісінько.

— Навіщо ви повернулися?

— Милий, я тут проїздом з Гель-Г'ю. Я, власне кажучи, не сподобався капітанові "Дельфіна", так як довів йому, що, з юридичної точки зору, відсутність квитка не є привід вважати мене таким, що вибув з числа пасажирів. Я хотів видати йому письмове зобов'язання про сплату терміном на один рік, але ця скотина тільки мукала.

Навіщо я повернувся? Я не повернувся, Тірі. Тієї людини, яка одинадцять років тому пішла з дому, щоб розбагатіти в чужих краях і приїхати назад багатієм, більше немає. Я — твій батько, але я не та людина.

— Щоб розбагатіти?

— Так. Романтичний порив. Я написав Корнелії. Хіба вона не отримала мого листа? Я не мав відповіді від неї.

— Листа не було, — сказав Тіррей. — Мені все відомо: як вас розшукували, як ... Не було, не приходили листи.

— Ну, тоді цей лист пропав. Правда, я доручив кинути його в ящик одній людині...

Ага! Він міг, звичайно, втратити лист. Але, як би там не було, я вважав себе відданим прокляття. А я знав силу характеру Корнелії, я знав, що вона мужньо перенесе два-три роки, за що буде винагороджена. Але ... Так, мені не щастило. Хоча ... Час йшов. Я зустрів іншу, і ... Таким чином, життя розпалося.

Франк Давенант брехав, але Тіррей швидше міг повірити такій версії, ніж — через незнання лишаїв душі — справжню причину дивного вчинку батька. Франк пішов з хворобливого бажання довести самому собі, що може піти. Таке збочення душевної енергії властиво слабким людям і боягузам, часом відчайдушно хоробрим від презирства до власного боягузтва. Так кидаються у прірву, так зраджують, так відбуваються дикі, фатальні кроки.

Це самознищення, не позбавлене гіркої поезії слів: "зниклий без вісті", — почалося у Франка єдино головним шляхом. Трохи більше любові до дружини і дитині — і він залишився б жити з ними, але його прихильність до них завдяки нетверезому життю, темної суддівської практики і бідності набула злісний відтінок; в цієї прихильності таїлося вже передчуття забуття. Все ж йому довелося зробити величезне зусилля, щоб зважитися піти з маленьким валізою назустріч порожнечі і каяття, при тому єдиною втіхою було, що він може тепер споглядати трагічний колорит цього, по суті низького, вчинку. Але таку істину Тіррей вважав би безглуздою брехнею; нічого не зрозумівши, він залишився б в переконанні, що його батько зсунувся з глузду. Зі свого боку, Франк побоювався робити синові ці визнання. Отже, він брехав.

Тіррей не вірив листу, але сьак-так вірив в спробу розбагатіти. Давенант нічого не сказав батькові. Вирішивши звести його до шинку, щоб там погодувати, хлопчик похмуро зробив відповідну пропозицію.

— Ти добрий, це теж ... Ге ... Не зовсім добре ... Хоча ... Я дійсно хочу їсти. Так ти багатий, шахрай. А знаєш, адже ти гарний хлопчик, Тірі! Покажи, скільки у тебе грошей ?!

По дорозі він зупинявся біля освітлених вітрин замкнених магазинів, розглядаючи дешеві костюми, як людина з грошима, іноді бурмочучи:

— Так, так, міг би тепер купити ось цей строкатий, якби син трохи додав мені. Головне — черевики. Ось хороші черевики, бачиш, Тірі? Вони дешеві. З того, що ти дав, можу купити черевики і шкарпетки. Ну, йдемо. Місто диявольськи розбагатіло за одинадцять років!

Вони йшли найкоротшим шляхом, через падаючі сходами провулки, до порту, поблизу якого перебував "Хобот". Вивіска, загнута над входом з кута по обидві сторони фасаду, зображувала голову слона; в піднятому хоботі стирчав ріг достатку. За першою, великою, кімнатою, що пахне, як ринок в сирий день, і яскраво освітлених, де металося безліч жалюгідних або нелюдських осіб, об'єднаних подібністю загального крикливого збудження, перебувала кімната поменше. Тіррей побачив людину в брудній білій сорочці, з пісним обличчям і товстою нижньою губою; його вологі очі, поставлені за трикутники підочних мішків, світилися п'яним сміхом.

Франк Давенант попрямував до цього чоловіка, який, почухавши шию, мовчки

оглянув Тіррея з ніг до голови і сказав:

— Що, Франк, розшукали синочка? Ось це він самий? Трагедія батьків і дітей! Судячи з його костюму, ти будеш спати сьогодні в ліжку з балдахіном!

— Не дурійте, Гемас, — відповів колишній адвокат, сідаючи на табурет біля столу і огладжуючи обличчя рукою. — Сідай, Тірі. Отже, ти пригощаєш мене? Почастуй заодно Гемаса. Він — чудова людина, Тірі, колись він задавав тон.

— Бували дні! — сказав Гемас. — Христіна! З'явилася служниця, рахуючи в руці гроші. Вона неуважно глянула, побачивши три пальці Франка, підняті вгору, і, кивнувши, принесла три фаянсові кварта білого вина, після чого Франк зажадав дві порції котлет, а Тіррей відмовився їсти.

— Вип'єш, Тірі? — звернувся батько до сина. Туман відчаю так стис дихання Давенанта, що, захотівши вина, він кивнув і відразу випив півкварти.

Франк пильно подивився на нього, але, переконавшись, що у вчинку сина не криється ні спалаху, ні витівки, глянув з усмішкою на Гемаса. Той значно опустил повіки. Приятелі ревно ламали котлети кривими вилками, запиваючи їжу, що викликає печію, дешевим вином.

Тіррей випив ще. Стало спокійніше на душі, лише у картинному неподобстві яскраво освітленого п'яного трактиру тривожно пропливали червоно-жовті відтінки вітальні Футроза, а регіт жінок вдалині злочинно нагадував про ясний сміх Еллі і Рой.

— Як же ти жив, хлопчик? — запитав Франк, скінчивши їсти. — Розумієте, Гемас, все це — як зустріч уві сні. Розповідай!

— Ви не дуже пам'ятали про нас, так що ж питати?

— О, дивись, будь ласка ... Ну, а все-таки?

— Жили, — сказав Тіррей. — Жили так і сяк. Бідували. А що?

— Ваш син правий, — заявив Гемас. — Відразу про все не по переговорити. Я чув — вам пощастило? — звернувся Гемас до юнака тоном грайливого участі. — Ви користуєтеся заступництвом впливових осіб?

Тіррей хотів різко відповісти Гемасу, але його попередив Франк, сказавши:

— Не поспішайте, Гемас. Я сам. Тірі, хочеш ти мені допомогти?

— Говоріть, — сказав Тіррей. — Я не знаю, про що ви думаєте.

— Милий, це так просто. Поговори про мене з Футрозом. Скажи, що ось несподівано знайшовся твій батько, роздягнений, роззутий ... Ти вражений. Ну, коротше кажучи, сказати ти зумієш. Батько, скажи, був конторником на чайних плантаціях, захворів, півтора року пролежав у лікарні і зубожів. Ми це розробимо докладніше. В такому випадку. —

— Даремно сподівається, — перебив Тіррей. — Я ніколи не зроблю цього. Я не можу.

— П-сс! — здивовано відгукнувся Гемас.

— Як це — "не можу"? — сказав Франк. — Чому не можеш?

Тіррей, хмурачись, мовчав, дивлячись вниз.

— Ти не хочеш, — зітхнув Франк, — не хочеш через ідіотську твою впертість.

Послухай, адже тобі не завдають шкоди, навпаки, ти виграєш, будучи дбайливим сином. Так я клянусь тобі, що Футроз сам захоче мене побачити, коли ти скажеш йому про таку подію!

— Не знаю, — насилу відповів Тіррей. — Говоріть що хочете. Я не скажу нічого Футрозу, я краще помру. Не змушуйте мене сказати вам що-небудь ще, вам буде не добре.

— Так ось як ... — повільно сказав Франк. — Невже ти не розумієш, що твій вдалий випадок посланий долею для мене, а не для тебе?

— Ви чули мою відповідь. Нічого не допоможе. Гемас з презирством оглянув Тіррея і помахав кухолем. Служниця наповнила знову всі кварта, і Франк залпом випив свою, тримаючи її тремтячою від гніву рукою.

— Ну добре, — заявив він, посмоктуючи вуса. — В такому разі я сам піду до Футроза.

— Добре, що ви це мені сказали, — твердо вимовив Тіррей, і його повні сліз очі відповіли допитливому, примруженому погляду батька таким відчайдушним викликом, що Франк сунув руки в кишені і відхилилася на стільці з відчайдушним виглядом, сказавши:

— Нумо, заплач справді, чутливий ідіот.

— Якщо ви підете до Футроза, — продовжував Тіррей, — то я попереджу вас. Я скажу, щоб вас не приймали. Я розповім про зустріч на Місячному бульварі і про те, хто ви тепер.

Запала мовчанка. Гемас, посміхаючись, водив по столу пальцем в калюжі розлитого вина, а Франк Давенант задумливо набивав люльку, іноді раптово поглядаючи на сина, який в свою чергу розглядав його так, як дивляться на річ, що впала і розбита.

— Хто ж це — "я", та ще "тепер"? — іронічно запитав Франк.

— Мабуть, ви — злочинець, — не задумуючись, відповів Тіррей. — Не помилюся, якщо скажу, що ви сиділи в тюрмі. Я все зрозумів.

— Домовилися! — сказав Гемас. Франк повільно підняв брови; скорботна і підступна посмішка перекосила його обличчя, що змінилося.

— Тірі, я винен, — промовив він з урочистим виразом. — Я забув різницю наших життєвих дослідів. Бог з тобою. Завтра вранці я до тебе загляну.

— Не приходьте до мене. Де-небудь в іншому місці.

— Ах так? Добре ... Хоча ... Тоді приходь сюди.

— В який час?

— Приходь вранці, на десяту годину.

— Сказано. Я прийду.

— Дуже добре, синку. Поговоримо докладно; дізнаєшся, як я жив ... Як ти. Віддаймося спогадами. Ідеш? Ну, а ми ще посидимо трохи, дві старі калоші ... Хе-хе!

Тіррей заплатив служниці і, кивнувши, попрямував до гавані, щоб ходити там до повного виснаження — йти додому спати він не міг. Більше того, здавалося йому, що він ніколи вже не захоче спати.

Безцільно огинаючи кути підозрілих провулків або сидючи на кам'яних сходах скверів, Давенант з тугою чекав світанку, щоб піти до Галерана і все йому розповісти. Він вірив, що Галеран виручить його. Загроза Франка вимагати у Футроза, оголосивши себе батьком, вбивала Тіррея. Ставлення до нього цієї сім'ї повинно було неминуче стати обережним і недовірливим. Тіррей відмінно розумів різницю між гарячим співчуттям до нього особисто і необхідністю, нав'язаною — заради нього — співчувати розгнужданому пройдисвітові, який віднайшов в своєму сині дохідну статтю.

Досить було Футрозам дізнатися про існування Франка Давенанта, щоб Тіррей не зважився більш показатись їм на очі. Приховувати, приховувати і приховувати мав він повернення свого батька, і він вирішив вранці просити Франка, заради пам'яті матері, благодати і просити, якщо знадобиться, на колінах, щоб батько залишив свою затію. З допомогою Галерана Тіррей сподівався дістати трохи грошей на від'їзд Франка в інше місто і умовити батька, щоб той сів у потяг чи на пароплав.

В таких роздумах, що перебивалися зрідка сумним ударом годинника, пройшла страшна ніч, і, коли розвиднилося, Давенант поспішив до Галерана, але дізнався там, що Галеран дома не ночував. Вперше думка про окремішність кожного людського життя, яке має свої інтереси і не зобов'язане знати, як пристрасно чекає від нього порятунку інша людина, постала Тіррею з усією безвинною гіркотою її сенсу. Розгубившись, — так

як тільки тепер відчув, як самотній він зі своєю бідною, — Давенант відправився розшукувати Галерана вулицями, все сподіваючись, що зустріне його високу фігуру серед її подібних фігур. Зморившись озиратися на всі боки, Давенант нарешті прийшов додому, і, незадоволена раннім дзвінком, впустила його заспана служниця. Він увійшов в свою кімнату з таким почуттям, як ніби не був у ній кілька років. Порожня пляшка від вина і стакан, пофарбований навколо денця закиснутим вином, випромінювали тлінний запах. Тут сидів батько, тут Давенант пригощав його. Задернувши фіранку вікна, так як сліпучі промені сонця обманювали, сяючи без розради, і гріли, не зігріваючи, змучений Давенант ліг на ліжку, майже негайно заснувши. Коли прийшов час, служниця внесла кави і розбудила сплячого, він сказав: "Добре", — знову заснувши так само міцно, без свідомості свого короткого пробудження. Весь час йому снівся батько, і він говорив з ним про важкі речі. Нарешті Давенант прокинувся. Схопившись, він намагався зрозуміти сенс тривоги, що оволоділа їм, але не відразу згадав про те, що трапилося вчора. Кава давно охолонула.

Поглянувши на годинник, Тіррей схаменувся, так як наближався полудень.

Страждаючи страхом, що, втомившись чекати в "Хоботі", батько з хвилини на хвилину може з'явитися сюди, та ще, можливо, не один, а з Гемасом, Тіррей почав квапливо застібатися. Схопивши капелюх, шукав він очима сам не знаючи чого, твердячи:

— Тільки б вийти в двері ... Ось-ось пролунає дзвінок ..

Дійсно пролунав дзвінок, і Тіррей почув його в момент, коли відкривав двері

своїєї кімнати. Заціпенівши, він негайно зняв капелюх і відійшов до столу, знаючи

вже, що прийшов Франк Давенант. Він чув його запобігливу подяку старій Губерман, яка човгає своїми туфлями в передній, і її брехливі зітхання. Тоді Тіррей відкрив двері, не чекаючи стуку, і Франк впевнено увійшов до кімнати з недбалим п'яним жестом, яким як би запрошував світ розкритися перед його добродушністю.

З першого погляду Тіррей зауважив, що батько п'яний як чіп і, ймовірно, не спав. Хоча був він поголений, вмитий, його старе, в червоних жилка лице як і раніше не вселяло ніякої довіри.

— Я чекав, — сказав Франк, беручи обома руками руку сина і поплескуючи її. — Повинно бути, ти проспав? Ну, звичайно, вигляд у тебе заспаний. Що, Тірі, як?! Ти дуже розсердився вчора?

— Так, я проспав, але ...

— Але що, мовляв, робити, раз з'явився цей негідний старий батько?! Ха-ха! Ми з Гемасом здорово випили вчора. Знаєш, ти йому сподобався. Це людина з головою. Він каже: "Я розумію вашого сина, але він летить і буде летіти, як метелик на вогонь, поки не спалить крила". І — додаю я сам — поки, скорчившись і здихаючи, не прокляне всі лукаві вогні світу!

Тіррей налив собі склянку холодної кави, потім випив залпом, без цукру, терпкий напій, щоб хоча трохи відігнати пригнічення.

— Чи будете ви пити холодну каву? — запитав Тіррей. — А вина у мене немає.

— Кава? Чи ... Хоча ... потім я вип'ю вина. Я вже їв, Тірі. Ну ось, я сяду. Слухай, Тірі, ти майже доросла людина, і я хочу торкнутися, зауваж — тільки торкнутися, так невдало піднятого вчора питання про Футроза і його славних маляточок. Однак ... не в тому справа .. Хоча. Але, бачиш, я повинен висловитися.

— Так, ви повинні висловитися, — з гіркотою заявив Тіррей. — Повірте, я буду вас слухати дуже уважно.

— Ах так? Чудово, — Франк дістав тютюн. — В такому разі закурим стару добру трубку життєвого мудреця. Я, Тірі, став мудрим. Так, минуле, добренька недолуга Корнелія, надії висунутися, розбагатіти — все це тепер для мене як щось хороше, бринькає, але майже нереальне. Є два способи бути щасливим:

піднесення і падіння. Шлях до підвищення важкий і стомлює. Ти повинен половину життя віддати боротьбі з конкурентами, брехати, лестити, прикидатися, комбінувати і терпіти, а коли в нагороду за це голова твоя почне сивіти і доктора захочуть отримувати від тебе постійну ренту за те, що ти наскрізь хворий, ось тоді ти відчуєш, як тобі дісталася висота положення і гроші, звичайно. Так, так заради чого ж ти так скалічився? Заради власного будинку, жінок і задовольень. Ще можеш втішатися тим, що кілька повзучих вгору дурнів будуть старанно твердити твоє ім'я, поки не підповзуть всістися або поруч з тобою, або ще вище. Тоді вони плюнуть тобі на голову. Розумієш, про що я говорю?

— Я розумію. Ви — невдаха.

— Невдаха, Тірі? Дивись, як ти повернув ... Ти помилився. Мій висновок інший. Так я невдаха — з вульгарної точки зору, — але справа не в тому. Який же шлях легше до

насолод і задоволень життя? Повзти вгору або злетіти вниз? Знай же, що внизу те ж саме, що і вгорі: такі ж жінки, таке ж вино, такі ж карти, такі ж подорожі. І для цього не потрібно ніяких диявольських судом. треба тільки зрозуміти, що так звані сором, совість, презирство людей є просто грубі опудала, розставлені на городах всілякої "висоти" для того, щоб лякати таких, як я, що зрозуміли гру. Ти нюхав совість? Тримав в руках сором? Їв презирство? Це тільки слова, Тірі, що прорікаються гортанню і язиком. Слова ж є тільки струс повітря.

Є насолода в падінні, друже мій, цю солодкість треба випробувати, щоб її зрозуміти. Найглибший низ і найвищий верх — кінці одного ланцюга. Бродяга, відкинутий — я сам відкинув всіх, я подорожую, володію жінками, граю в карти і рулетку, курю, п'ю вино, їм і сплю в чотирьох стінах. Нехай мої жінки брудні і п'яні, вино — дешеве, гра — на дріб'язок, подорожі та переїзди відбуваються під вітром, на палубі або на даху вагона — це все те саме, чим володіє мільйонер, таке ж, чорт забирай, життя, і, якщо навіть поглянути на нього з естетичного боку, — воно, далебі, не позбавлене оригінального колориту, що і доводиться пристрасстю багатьох художників, письменників до зображення притонів, жебраків, повій. Які там почуття, пристрассті, жадання! Суспільство пристойних морд, що видохлось, навіть не уявляє, як живі ці почуття, як вони сповнені невідомих "висоті" струн! Слухай, Тірі, ступни до нас! Плюнь на своїх благодійників! Ти граєш принизливу роль дерев'яної палички, яку стругають від нудьги і, коли вона набридне, кидають її через плече.

Хмільний голос Франка звучав, як настирливе марення, але сам він, що давно не вимовляв таких довгих промов, вважав взятий ним тон досить переконливим для дії на Тіррея, який, на його думку, не міг би сам ніколи прийти до настільки яскравого одкровення. Притуплений алкоголем мозок Франка перебував у владі примітивних розрахунків.

— Чи варто продовжувати? — допитливо спитав він, побачивши, що Тіррей мовчить. — Залишилося мені зробити тобі практичну пропозицію, дати пораду ... Хоча ..., Одним словом, я бажаю тобі добра.

— Говоріть. Мені все одно.

— Ну, слухай, і нехай ця думка кілька днів зріє в тобі. Можеш зараз нічого не вирішувати. У Футроза дві дочки, обидві гарненькі. Одна зовсім дівчисько, але інша майже доросла. Ти — прямо скажу — красивий, цікавий хлопчик. Якби ти під'їхав до цієї .. до старшої .. Розумієш? Розумієш, які перспективи? Якби ти з нею таємно вступив в зв'язок, вона виманила б у батька стільки грошей, скільки тобі й не снилося ... Ти знаєш, як це робиться? Хочеш, я тебе навчу?

Про всяк випадок Франк приготувався до того, що могло піти за його питанням.

Тіррей встав, простягнув батькові його шапку і тихо сказав:

— Ідіть геть і ніколи не приходите до мене! Якби ви не були мій батько, я задушив б вас без всякого каяття. Іди, стара сволота!

Франк мутне глянув на сина і безсило звисив голову. Його ноги розповзлися, рука впала зі столу, тіло, намагаючись триматися прямо, здригалось і поникало.

— Зовсім раз-вез-ло, — бурмотів він, прикидаючись, що силкується встати. — Чотири П-пл -ляшки ... на щось-щак ... ф-фу!

— Що з вами?

— С-с-с-пати, — сказав Франк. — Пр-рости ...п'яного.

Повіривши, що батько впав у безпорадний стан, Тіррей задумався і тоскно зітхнув. Гнати жалюгідну істоту, яке звалилася б за порогом, він не міг. Сяк-так він підвів батька до кушетки й уклав його, причому Франк важко повалився, як мертвий, і Тіррею довелося піднімати йому ноги. Думаючи, що батько буде спати, щонайменше, до вечора, Давенант ще раз відправився шукати Галерана і знову не застав його.

Повернувшись, він був зустрінутий старою Губерман, яка повідомила йому, що Франк пішов.

Вона додала:

— Чи не зміните ви кімнату? Вам буде у мене незручно жити удвох, а я вам скажу одну дуже хорошу адресу.

— Як ви хочете, — байдуже сказав Тіррей. — Я не винен.

Він увійшов до себе і побачив розкриту шафу; білий костюм і білизна зникли. усередині шафи валявся старий піджак Тіррея, залишений Франком синові тільки тому, що він не зміг його захопити. Все інше було обгорнуте їм навколо тіла, під блузу. Таким чином прислуга нічого не помітила.

Глава VI

З цієї хвилини Тіррей став зовні спокійний, але його ніби вдарили по очах.

Деякий час він бачив погано, неясно навколо себе. Він хмурився і кліпав, намагаючись викликати в собі хоч якесь різке почуття, і не міг, і сам він був, як порожня шафа. Присівши, Тіррей взяв зі столу якусь нитку, мабуть, залишену Франком.

Він став обмотувати її навколо пальця і рвати. Так він сидів трохи часу,

представляючи ряд шинків, помічених вчора, де міг тепер наздогнати батька. Давенант зважився на це з глибокою відразою і майже без будь-якої надії. Замкнувши кімнату, щоб ніхто не знав істину його положення, Давенант вийшов на пошуки злодія і, ретельно оглянувши "Хобот", де не було ні Гемаса, ні Франка, відправився до одного кутку біля порту, де знаходилося сім питних закладів. Поштовхавшись з дверей в двері, побачив він нарешті свого батька в компанії Гемаса і трьох вилицюватих бродяг в рваних

капелюхах. За їх столом сиділи дві жінки. Нарум'янені яскраво, до самих скронь, ці п'яні фурії захвилювалися першими, побачивши Тіррея; здогадавшись, що хлопчик з враженим лицем — син щедрого мецената, вони сказали щось Франку, який весело розливав в цей момент вино. Франк глянув, похмуро опустив повіки, насупився і поклав лікті на стіл.

— А-ха-ха! Ось потіха, — сказав Гемас, з цікавістю чекаючи скандалу.

Всі мовчали, і Тіррей підійшов. Він розглядався з ніг до голови, як потішний ворог, який скоро піде.

— Батько, — сказав Тіррей, — я прийшов. Я повинен вам сказати кілька слів.

— Вже продано! — заявив Франк. — Даремно будеш кричати!

— Не буду кричати. Відійдіть поговорити зі мною.

— Гм ... Так краще для тебе. Поговоримо. Франк встав і, розштовхавши сусідів, перекинувши табурет, вийшов з-за столу до сина. Хоча він тримався із зухвалим виглядом, гордо підтягував пояс і граючи бровами, він не міг приховати тривоги. Говорив він перебільшено твердо, з вигуком, як людина, що страждає манією величчя.

Батько з сином вийшли на вулицю.

— Як ви могли? — тихо запитав Тіррей.

— А так, моя дитино. Чому ці речі повинні бути твої, а не мої? Справді! Ти заробив їх? Купив? Ні! Шлях, на який я тебе кличу дружньо, не знає жалю ні до своїх речей, ні до чужих. Так було треба, у вищому сенсі, в сенсі ... падіння і страждання!

— Нехай так, — сказав Тіррей, — мені вже болісно говорити про це. Але не ходіть до Футроза! Навіть не пишіть йому! Заради Бога!

— Неодмінно піду, Тірі, клянусь тобі в цьому мізками і печінкою Футроза. Задумано без промаху! Я буду бити на те, щоб Футроз відчув до мене так звану "Огиду", щоб він заради тебе, такого собі романтика, дав мені сто фунтів відступних. І він дасть! Тоді я поїду в Сан-Фуего. Покет огидний.

— Дійсно ви тоді поїдете?

— Так, а що?

— У мене, ви знаєте, немає грошей ... Я ... так запитав.

— Ну-с, замість твого "так" я буду говорити з Футрозом завтра вранці. Це буде чудовий похмурий ескіз до картини: "Диявольські вогні падіння Франка Давенанта".

Він замовк, потім дістав хустку, висякався і поблажливо подивився на Тіррея.

— Батько— сказав юнак. — Хто ви?

— Сказати?

— Говоріть.

— "Вас, бравий наглядач, хочу з собою я взяти Ви будете, приятель, зі мною в ліжку спати ", — повільно промовив Франк, пильно дивлячись синові в очі. — Зрозумів?

Але Тіррей зрозумів не відразу. Зрозумівши, він відступив і кивнув.

— Зрозумів, сльозоточива личина? — закричав Франк. — Іди!

Тіррей нервово сміявся, намагаючись утримати сльози, яких соромився, як останнього приниження.

Франк зробив рукою перед своїм обличчям значний жест і пішов у трактир. Розвиваючи безглузду раптову думку, Давенант попрямував шукати лавку старого сукні. Він був під впливом задуму продати свій сірий костюм і виграти сто фунтів, щоб його батько, отримавши гроші, залишив місто.

Тіррей розшукав лавку, сторгувався продати костюм за два фунта і, повернувшись додому, переодягнувся в старе плаття, а сірий костюм загорнув у газету і відніс до крамниці. Таким чином, зникли всі нові красиві речі, він був знову одягнений так, як у

вихідний день на службі в кафе. Залишалися на ньому від так полум'яно блиснувшої, світлої казки лише білизна і капелюх. Давенант з'їв в таверні шматок баранини і відправився на Кайенну – так називався квартал, де кабаре і гральні будинки взаємно підтримували один одного. Він бував в цьому кварталі, але ніколи не заходив ні в один яскравий під'їзд з білими ліхтарями, ніколи не грав. В Органному провулку таких під'їздів було два, з ажурними вивісками з золотих букв, які вночі, перелітаючи, перетворювалися в візерунок зелених лампочок.

Кубло, куди увійшов Давенант, називалося "Лісовий цар". Серед килимів і квітів, осяяних так яскраво, що, здавалося, були навіть видно надії і відчай в душах блідих людей, які снували вздовж огранованих дзеркал, Давенант віддав свій капелюх швейцару, пройшовши потім в високі двері, де кілька груп товпилося у гральних столів.

Давенант підійшов до відносно вільному краю одного столу і, не розуміючи гри, не знаючи, яка це гра, став дивитися, як золото і банкові квитки переміщуються на зеленому столі під наглядом спокійно працювавшого круп'є. Круп'є зрідка говорив м'яко і незрозуміло, тоном легкої забави, якій нібито радіють всі, які зійшлися до столу. Однак від цих недбалих його зауважень обличчя тих, що грають спалахували або тьмяніли, а деякі, безпорадно озирнувшись, різко вибиралися з кола геть і, зітхнувши, витирали хусткою спітніле чоло.

— Пора, — сказав собі Давенант, побачивши, як багато рук потягнулося кидати гроші на стіл. Він вийняв з кишені все, що залишалося у нього, і поклав свою ставку, нічого не притримавши про запас. Рука круп'є, рахуючи ставки по черзі, торкнулася грошей Тіррея. Він пильно подивився на хлопчика, здійняв брову і відібрав дрібне срібло; відсунувши його Давенанту і кажучи:

— Візьміть, це не йде.

Сконфузившись, Давенант прибрав дрібні. Карти лягли, висловили своє, незрозуміле йому ставлення до його і чужим надіям, але нічого не змінилося: ніхто не прибирав грошей, ніхто не ставив ще. Знову банківник тріснув колодою і розкидав карти.

Тіррей запитав смаглявого чоловіка, що стояв поруч з ним:

— Що це? Чому знову грають?

— зіграли внічю, — сказав той і подивився на Тіррея. — Ось тепер ... Ага! Ви виграли.

— Та невже? — сказав Давенант.

Дійсно, його ставка подвоїлася, і він забрав її так ніяково, поспішаючи, що ребра монет стирчали між його пальцями. "Що ж робити далі?" — думав він, не помічаючи, що говорить вголос, хоч тихо, але ясно.

Смаглявий юнак зацікавлено придивився до нього.

— Як грати, щоб швидше виграти? Я не знаю...

— Відійдіть, — сказав раптом смаглявий незнайомиць Тіррею, — я хочу вас виручити.

Тіррей здивувався, але підкорився. У цьому фатальному місці він чекав всяких

чудес. Відійшовши на середину залу, невідомий сказав:

— Слухайте: граючи так, як зараз, ви через п'ять хвилин залишитеся без гроша. Хочете бути учасником банку? Я маю намір закласти банк в десять тисяч, а ваші гроші можу взяти для гри, і ви отримаєте свою частку. При удачі — кілька сотень фунтів.

Він говорив спокійно, серйозно, був прекрасно одягнений, але Давенант коливався. В цей час підійшов огрядний чоловік з сигарою в зубах і, дізнавшись від смаглявої людини, про що розмова, недбало процідив:

— Оле, Гордон! Хочете взяти юнака під своє заступництво? Що ж, ваша справа, — знову збагатите новачка ... Раджу віддатися на волю Гордона, — сказав товстун Тіррею.

— Гордон так багатий, що грає, як лев, і йому пекельно везе. Не упускайте випадку. У Гордона пристрасть до новачків. Добрий, як стара няня.

Сміючись від збудження і надії, юнак вручив свої гроші Гордону. Той, поплескавши Давенанта по плечу, порадив йому очікувати результат гри в одній з віталень, яку досить завбачливе вказав. Тіррей пройшов туди, сів у крісло і став чекати. У цій кімнаті з опущеними шторами не сидів, крім нього, ніхто, але сюди зрідка входили дві-три людини, обговорюючи свої справи, гарячячись або прохаючи про щось один іншого. Рідке сідали входячи — страждання гри незабаром гнало їх в зали, на світло високих дверей, за якими, в диму і променях, квапливо пробігали від столу до столу люди з лицами натхненними або розглядаючими. Давенант побачив двох

жінок. Вони присіли в вітальні і стали плакати, втішаючи одна одну. Ці літні

товсті жінки, пошептавшись, рішуче витерли очі, напудрилися і, познімавши з рук кільця, пішли, голосно зітхаючи. Прибіг молодий чоловік з рожевим обличчям і розшарпаною краваткою. Він став посередині вітальні, обнишпорив жилетні кишені, свиснув, повернувся на підборах і зник. Увійшли троє рослих людей з масивними лицами. Тримаючи руки в кишенях брюк, вони довго ходили по вітальні, голосно промовляючи, з реготом і захопленням; ці люди згадували гру. Вони виграли і домовилися їхати в ресторан.

На Давенанта ніхто не звертав уваги. Він сидів, поклавши ногу на ногу і спрямувавши погляд на двері в зал, щоб помітити появу Гордона і дізнатися по його лицю результат. Нарешті він втомився сидіти, втомився міняти ногу і думати. Годинник на каміні бив вже двічі; коли вибило вісім годин, Давенант вирішив йти шукати важливого гравця.

Трохи турбуючись, але не настільки, щоб бути впевненим у викраденні своєї незначної суми людиною, що грає на десятки тисяч, Давенант обійшов всі групи залу, придивився до всіх осіб, але Гордона там не було. Юнак проник у другий зал і там побачив товстого чоловіка, який раніше говорив з Гордоном. Товстун стояв віддалік від граючих, переглядаючи свій гаманець. Помітивши Давенанта, він зробив рух, намагаючись піти, але Давенант вже посміхався йому.

— Ах да! — сказав товстун. — Так як? Гордон збагатив вас?

— Я його шукаю, — сказав Давенант, — я був скрізь, у всіх столів. Ви його бачили?

— Почекайте одну хвилину, — заявив товстун, — мабуть, він метає банк. Я його

зараз приведу.

Він швидко пішов, а Давенант залишився стояти і стояв, поки йому на вухо не крикнув здогад: "Це шахраї". Побачивши службовця, Давенант розповів йому про Гордона і попросив вказати, де сидить смаглявий юнак.

До них підійшов інший службовець.

— Так це, вірно, Гутман-Стригун, — сказав він, довідавшись від Тіррея зовнішність злодія. — Знову та ж історія! Хто його пропустив? Був наказ не впускати ні Гутмана, ні Пів-Свисту.

Перший службовець розвів руками.

— Чорт його знає, — сказав він. — Я тільки що змінив Вентура. Хочете пройти в дирекцію?

— А що? — запитав Давенант, розуміючи тепер подію, але обманюючи себе. — Хіба Гордон там?

— Вас обібрали, — сказав другий службовець, — але ви можете подати скаргу.

— Ні, не варто.

— Мабуть, що не варто. Все одно гроші ваші пропали.

— Так, я бачу тепер.

Давенант повернувся і вийшов з клубу. Не кваплячись, він прийшов додому, байдужий вже до думки про себе господині, що бачила, відкриваючи двері, його старий костюм, виснажене лице і, звичайно, вже помітила спустошену шафу.

— Завтра я переїду, — сказав Тіррей старій, коли увійшов.

— Будь ласка, — глузливо відповіла Губерман, — вам буде краще, запевняю вас, ця кімната для вас велика, та й дорога, мабуть.

— Добре. А ви повернете мені гроші. Я прожив всього тиждень.

— Хто мені платив, тому і поверну. Але тільки ще питання, як бути з моїм чоловіком. Карл хворий від ваших родичів. Він боїться, що нас пограбують. Так ось, суд ще може визнати, що ви зобов'язані витратитися на лікування, на докторів.

Давенант не відповів. Він пройшов до кімнати і ліг, не запалюючи вогню, на ліжку. Його думки були подібні болючим пухлинам. Деякі уявлення змушували його страждати так сильно, що він підводився, питаючи темряву: "Що ж це таке? Чому?"

Його холодний обід стояв на столі. Незадовго перед світанком Давенант з'їв остиглу страву і ліг знову. Тепер почав набігати сон, але найменший рух думки відганяв його. Давенант часто піднімався і пив воду; нарешті він заснув і прокинувся в одинадцять ранку.

Не знаючи, що з ним станеться, він про всяк випадок дістав з шухляди письмового столу срібного оленя і сховав його у внутрішню кишеню піджака, потім залишив квартиру і розшукав аптеку, де був телефон-автомат.

Звідси, маючи намір попередити Футроза, Давенант викликав його номер по книзі абонентів. За той час, що станція з'єднувала його з мешканцями червоно-жовтої вітальні, Давенант трохи відпочив душею — знову він мав відношення до вирваного з його життя прекрасного будинку. Почувши голос, який відповідає йому, Давенант весь

потягнувся до апарату і почав посміхатися, але з ним говорила Уранія Тальберг.

Вона не дала йому нічого сказати. Дізнавшись від нього, хто з нею говорить, гувернантка сказала:

— Як дико з вашого боку! Заради чого ви надіслали цю людину? Він сказав, що він ваш батько і що ви прислали його. Хто він такий?

— Я нікого не посилав, — відповів Давенант, зблід від сорому. — Заради бога ... Я хочу пояснити ... Хочу сказати всім ... Пан Футроз ...

— Пан Футроз і дівчатка поїхали в Ліссі сьогодні з восьмигодинним поїздом. Вони повернуться через три дні.

— Поїхали?

— Так. На спектаклі Клаверінга і Меран. До побачення.

Телефон мовчав. Давенант вийшов з аптеки. На її дверях висіла афіша, тепер він бачив її. Вона була йому потрібна, і він прочитав її від початку до кінця, а потім відправився до Галерана. Це була його остання спроба знайти захист.

Глава VII

Афіші про гастролі в Ліссі знаменитих акторів Леона Клаверінга і Леонкалли Меран були розклеєні по місту. Тим більше забезпечений був їм успіх у заможного населення, що театр Покета ще тільки закінчувався будівництвом. Оголошені три виступи гастролерів: "Кін", "Гугеноти" і "Сон в літню ніч" — слідували одна за одною 3-го, 4-го і 5-го серпня. Давенант повинен був потрапити в Лісиці сьогодні ж до вечора або до вечора наступного дня. У першому випадку він міг мчати на автомобілі, яким не володів, у другому — сісти в ранковий потяг. Лише вранці відходив поїзд на Лісс, але на квиток у нього не було грошей. Не бачачи іншого виходу, він кинувся до Галерана і дізнався від мешканців, що Галерана все ще немає вдома.

"З ним іноді це буває, — пояснив Давенанту Сімпсон. — Бувало, що він і по сім днів був відсутній, так що, якщо вам конче необхідно його розшукати, ступайте в ресторанчик Кішлота, на Запорошену вулицю, туди Галеран заходить, там його знають". Не дослухавши, Давенант залишив Сімпсона так

поспішно, що той не встиг випросити у нього в борг дрібниці. З гіркотою подумав Давенант про Кішлота, йти до якого обібраним і знедоленим не міг би навіть під загрозою смерті. Тим часом не побачити в останній раз людей, які зробили для нього так багато, він теж не міг. Думка зустріти їх у театру, представляючи їх здивування, яке скаже їм все про його відданості і поваги до них, — схвилює, бути може, і змусить міцно, в знак вічної, полум'яної дружби, стиснути його руку — прийняла хворобливі розміри; поза цим не існувало для нього нічого, і, якби його тепер замкнули або зв'язали, він неминуче і небезпечно захворів би. Це був крик утопаючого, остання надія врятуватися, за якою, якщо вона не збулася, настає гірше смерті заспокоєння.

"Ось вони повернуться, — міркував Давенант. — Коли мерзенний батько мій з'явиться до них, все стане зрозуміло. Але буде пізно вже. Вони зрозуміють, заради чого я ховаюся і йду назавжди, щоб навіть тіні сумніву не було у них на мій рахунок. Яким був, таким і пішов".

З самого ранку Давенант не був вдома і нічого не їв, а зовсім не бажаючи їсти, він все-таки купив хліб, щоб не заслабнути, але їсти не міг; загорнувши хліб в газету, він вийшов на шосе, по якому повинен був пройти сто сімдесят миль. Його не дивувала ні відстань, ні очевидна неможливість здолати до терміну такий величезний кінець. Він знав, що повинен бути у театру в Ліссі не пізніш восьми годин вечора 5 серпня. Як примудряються їздити в вагоні без квитка, він не мав про те ні найменшого уявлення.

У всякому разі для нього було це непосильним завданням. Він пройшов мільо-другу, все ще тримаючи хліб під пахвою недоторканим. Іноді, побачивши автомобіль, що наганяв його, Давенант зупинявся і піднімав руку. Придивившись, шофер спльовував або презирливо кривив обличчя, проїжджі озиралися на блілого подорожнього з подивом, іноді глузливо махаючи рукою, думали, що він п'яний, і дійсно, ніяк не можна було зрозуміти з його вигляду, що хоче сказати цей дивний юнак з широко розкритими очима. Протягом години промайнуло в його свідомості вісім автомобілів.

Зазнавши невдачі з одним, він мовчки піднімав руку назустріч іншому, третьому і так далі, іноді кажучи: "Стійте. Прошу вас, посадіть мене ". На слові "прошу" машина курила вже так далеко попереду, що вона як би і не проїжджала повз нього.

Сонце сідало, і деякий час дорога була порожня. Почувши черговий шум

позаду себе, що говорить про рятівну швидкість, мало усвідомлюючи, що робить, і ризикуючи бути знівеченим або навіть убитим, Давенант встав на середині дороги, обличчям до машині, і підняв руку. Він не здригнувся, не зрушив на дюйм, коли автомобіль зупинився проти його грудей. Він не чув рудної лайки сторопілого шофера і підійшов до дверцят екіпажу, дивлячись прямо в обличчя трьох підпилих чоловіків, які пороззявляли роти. Їх питання і крики Давенант чув, але не розумів.

— Одного прошу, — сказав він товстому чоловіку в парусиновому пальто і шкіряному кашкеті. — Заради вашої матері, нареченої, дружини або дітей ваших, візьміть мене з собою в Лісс. Якщо ви цього не зробите, я помру. Я повинен бути завтра на восьму годину там, куди ви їдете, в Ліссі. Без цього я не можу жити.

Він говорив тихо, задихаючись, і так ясно висловив свої статки, що пасажери автомобіля в нерішучості презирнулися.

— З хлопцем щось трапилося, — сказав худий чоловік з пом'ятим обличчям. — Його всього смикає. Гей, хлопець, навіщо тобі в Лісс?

— Чому ти знаєш, куди ми їдемо? — запитав третій, чорновусий і червонощокий господар автомобіля.

— Хіба ви їдете не в Лісс?

— Так, ми їдемо в Лісс, — закричав товстун, — але ж по тупоту наших копит цього не дізнатися. Еванс, посадимо його ?! Що це у тебе під пахвою? Чи не бомба?

— Це хліб.

— А чому ти не сів у поїзд? — запитав чорновусий чоловік.

Давенант мовчав.

— Я не міг дістати грошей, — пояснив він, зрозумівши нарешті сенс питання.

— Нехай сяде з Вальтером, — вирішив господар екіпажу, згадавши, на щастя

Давенанта, власні свої поневірвання раннього віку. — Сідай до шофера, хлопець.

Давенант так зрадів, що схопив чорновусого людини за лікоть і стиснув його, сміючись від захоплення. Сівши з Вальтером, він продовжував сміятися. Шофер різким рухом пустив завмерлу машину ковзати серед вечірніх пагорбів і сказав Давенант:

— Тобі смішно?! Весело, чи що? У, козел! Став, як козел. Шкодую, що не збив тебе за таке нахабство. На, випий, козлище!

Він простягнув йому пляшку, підсунуту ззаду господарем. Давенант, все ще тремтячи від втоми в пориві відчаю, що змінився благодійним відчуттям швидкості ходу дорогої нової машини, випив кілька ковтків. Йому передали шматок курки, сиру і апельсин. Він все це з'їв, потім, почувши, що ззаду щось кричать, обернувся.

Худорлявий чоловік крикнув: "Навіщо так поспішаєш в Лісс?" — і, не почувши його нескладної відповіді: "Я не можу, я не зумію вам пояснити. — повірте ... ", — поблажливо махнув рукою, зайнявшись пляшкою, яка переходила з рук в руки.

Шофер більше не розмовляв з Давенантом, чому Давенант був радий, так як хотів без перешкоди віддатися гіркому задоволенню пробігу до останнього моменту свого недовгого хорошого минулого.

Сонце сховалося, але в сутінках були ще видно камені шосе і схили пагорбів з травою, яку гойдає вітром. По цьому шосе він тепер ішов подумки і блаженно споглядав етапи уявних їм своїх кроків, що летіли назад назад зі швидкістю водоспаду.

Сидячи на хиткому автомобілі, він багато разів випередив самого себе, що йде десь там, стороною, так тихо в порівнянні з швидкістю їзди, що міг би вважатися нерухомим. Але скоро втомився він і думати і порівнювати, лише згадуючи, що завтра буде в Ліссі, захоплено зосереджувався на цій впевненості.

Люди, які взяли його з собою, були мірошники Покета, які їхали на торги по доставці борошна для військ. Зглянувшись над Давенантом, вони нагодували його і незабаром заспокоїлися щодо його присутності, повернувшись до складання комерційної змови проти інших підрядників.

Відмінне цементоване шосе між Покетом і Ліссом давало можливість їхати зі швидкістю сорока миль в годину. Наприкінці одинадцятої, промчав через Вільтон, Крен, Блек, Лавераз, Рутьпост і Даккар, автомобіль зупинився в Зеарні, рудниковому містечку з трьох вулиць і десяти шинків.

— Це Лісс? — сказав Давенант, побачивши вогні і звертаючись до Вальтера.

— Лісс? Сам ти Лісс, — відповідав Вальтер, втомлено підкочуючи машину до яскраво освітленому одноповерховому готелю. — Звідси ще п'ятдесят миль.

Майже чотири години сидів Давенант з піднятим коміром піджака, утримуючи капелюх на голові змерзлою рукою. Він змерз, зацікавив тілом, але зупинка не порадувала, а стривожила його. Він став боятися, що автомобіль затримається. Мукомелів звали: господаря автомобіля — Еванс, товстого Лейк і худого — Берганца. Вони потягли Давенанта з собою в готель, де було багато народу і так димно в яскравому світлі, що шари диму зображували літери S. Частково радіючи теплу,

Давенант пройшов в приміщення, тримаючись

позаду Берганца, у якого запитав:

— Може бути, ви не поїдете далі?

— Що? — крикнув Берганца і, зупинивши Еванса, вказав йому довгий стіл біля кухонної двері. — Куди ж ще? — сказав він. — Там всі і сядемо.

Давенант не наважився перепитати, але Берганца, згадавши його питання, сказав:

— Треба ж відпочити, дивак. Ми хочемо вечеряти. Тобі дуже не терпиться? О!

— скрикнув він, вступившись на величезного чоловіка з багряним обличчям, що підійшов до групи приїжджих. Його голова була вставлена в комір з жиру і полотна. — Я як ніби відчував. Сам Тромп.

Криваві очі Тромпа блищали від задоволення.

— А я виїхав вас зустріти, — сказав він, потискуючи руки. — Вам, Еванс, по носі і Лейку теж: торги не відбудуться.

— Що за нісенітниця?!

— Ходімо, все дізнаєтеся. Тепер ... Що це за птичка? Він з вами? Хто такий?

— Так ... попросився, — неохоче повідомив Лейк, поспішаючи обговорювати торги.

- Щось трагічне. Ну, скоріше сядемо. Так, за той стіл.

— Якщо хочеш. — сказав Берганца Давенанту, який все неспокійніше дивився на неприємного величезного Тромпа, — то піді замов собі пива і сядь, де хочеш, нам потрібно поговорити.

Четверо ділків загримотіло навколо столу, і, як мухи почали літати перед їх

обвітреними лицами руки слуг, які тягли пляшки і тарілки, а Давенант з роз'ятреним серцем підійшов до стійки. Він хотів випити пива, щоб заспокоїтися. Заплативши сам за пиво, Давенант прислухався до розмови торговців, але стояв такий шум, що він не розбирав нічого.

Тромп щось говорив, збуджено перекидаючи з місця на місце вилку; скосивши на нього очі, Лейк жував бутерброд; Еванс, опустивши очі, хмурился; Берганца, озираючись, гладив вуса. Поки Давенант закінчував свою кружку, за столом, як видно, було вирішено щось заспокійливе і потішне, так як Тромп поцілував кінчики своїх пальців і приятелі розреготалися.

Лейк обернувся, відшукав поглядом Давенанта і щось сказав Евансу. Той задумався, але, знизавши плечима, зробив Давенант знак підійти.

— Слухай, — сказав він йому, завмерлому в тривожному передчутті, — ми не поїдемо в Лісс. У нас тут справа.

— Так! Так! — повторював Давенант, не знаходячи слів.

— Він дійде пішки! — скрикнув Тромп. — Здоровий, молодий хлопець ... Я ходив в його роки не такі кінці. Якщо припустити ... — агов, ти! Чуєш, що кажу ?! — то й не помітиш, як долетиш!

— Звичайно, — машинально сказав Давенант.

— Так, вже вибач, — пробурмотів Берганца. — Хотіли б виручити тебе, але така справа. Сам розумієш.

— Я розумію.

— Ну ось, ну і йди з богом, — сказав Лейк, починаючи сердитися. — Залишилося тобі п'ятдесят миль. Як-небудь доберешся.

— Так, я піду, — Давенант зітхнув усією силою легких, щоб розсіяти тяжкість цієї похмурої несподіванки. — Дякую вам.

— Нема за що, — сказав Еванс. — Ідеш? Іди. Ну, так ось, — звернувся він до Тромп, — значить так. Що ж взяти з собою? Вина, чи що?

Давенант залишив готель і розпитав перехожих, як вийти на шосе в Лісс. Йому вказали напрямом, завдяки якому він вирушив у дорогу, тримаючи згорток під пахвою і обв'язавши піднятий комір піджака носовою хусткою на захист від різкого нічного вітру.

Давенант не образився на борошномелів, які кинули його, він був задоволений вже тим, що залишилося йти всього п'ятдесят миль — жорстока по часу і все ж доступна відстань.

Характер пережитого Давенант за останню добу був такий, що від недільного вечора у Футроза, здавалося, минуло багато часу. Тепер він здійснював перехід з одного життя в інше, від надій — до невідомості, від зустрічі — до прощання. Галеран буде його шукати, але ніколи не знайде. Може бути, сумно задумався Футроз. Еллі і Роена зі сльозами почнуть згадувати про нього, коли з'ясується, чому він зник, нічого не пояснюючи, не скаржачись, і всі зрозуміють, що він не винен в брудних витівках батька. Той, звичайно, з'явиться до них, буде просити грошей. Тоді все відкриється.

Розпалений цими думками — все про одне й те ж з різних сторін, — Давенант НЕ відчував холодного вітру. Крокуючи серед рівнин і пагорбів, повз сплячих будинків, слухаючи гавкіт собак і звук своїх кроків, які стали невід'ємною частиною цієї ночі, Давенант досяг стану, в якому душевна діяльність вже не підпорядкована волі. Почуття і думки його виникали самотійно, ні утримати, ні погасити їх він не міг. Його уявлення досягли яскравості кольорового малюнка на чорному папері. Він входив в вітальню Футроза, точно бачачи всі візерунки і тіні, всі предмети і розташування меблів так чітко, що міг би записати цифрами, без помилки, відстань між ними, міг подумки торкнутися лаку і оксамиту. Ця вітальня викликала в ньому тугу силою тих схвильованих почуттів, якими він сам наповнив її. Невідомо, яким зв'язком зорового з несвідомим гаряча червоно-жовта кімната стала відображенням його недосвідчених бажань. Він згадав, як шість рук шукали в траві ключ, і, зупинившись, не зміг мовчки перенести живі спогади.

Давенант сказав:

— Прощайте, руки і ключі. Прощай і ти — я сам, який там був, — ти теж прощай.

Було дуже добре, щоб могло бути так довго, завжди.

Пам'ятаючи, що йому доводилося чути про пішу ходьбу, Давенант йшов не сідаючи, щоб уникнути стомлення, яка неминуче настає після короткого відпочинку, тому що порушується інерція м'язових скорочень, узгоджена з диханням і серцевим ритмом. Він йшов пружно і рівно, бо підганяла цифра відстані. До світанку Давенант пройшов

двадцять чотири милі, одержимий маячнею неможливості вчинити інакше. Його свідомістю стало простір; ні думати, ні відчувати він більш нічого не міг.

Іноді в селах його гукали з порога жінки, бажаючи дізнатися, чи не женеться

хто-небудь за цим хлопчиком з запаленим лицем, що озирався як би навмисно дивно. Люди, які проїжджали в возах, накупившись, підстьобували коней, якщо Давенант просив підвезти його, погано володіючи голосом, захриплим від вітру і пилу. Він запитав фермера, який копав канаву, чи багато залишилося до Лісса, і дізнався, що залишилося ще двадцять п'ять миль. Далеко попереду виднілася ясна синя гора, що височіє під хмарами, — найвище місце горизонту, — і фермер сказав: "Бачиш ту гору? Коли ось ця гора опиниться позаду тебе, тоді вважай ще десять миль, там буде і Лісс".

Ці слова прикували всю увагу Давенанта до гори, яка виднілася обнадійливе

близько, — по властивості всіх гір, якщо повітря прозоре. Про загрозливу віддаленість її говорив лише ліс на її схилах, що нагадував сизий плюш, але Давенант зрозумів це лише після години ходьби, коли плюш став трохи пухким на погляд. У напрямку дороги гора була зліва, і вона стала для Давенанта головною думкою цього дня.

Весь час він бачив її перед собою то в яскравому блиску неба, то в тіні хмари, що зісковзує по схилах, подібно пару дихання на гладкому склі.

Сонце пригріло Давенанта. Після опору нічному холоду його ослабле від

безсоння і ходьби серце гнало з нього піт, як воду з губки, але він, задихаючись, йшов, дивлячись на повільно мінливі обриси гори. Знемагав. Важко поступалася ця гора його нерівному кроку. Уже почав він помічати в уявній одноманітності її поверхні опуклості і провали, долини, загорнені в ліси, кам'яні уступи і обриви; гора явилась йому тепер не надзвичайно-картинним світом, як хмарний горизонт, а громадою з багатьох форм, доступних порівнянню.

Незабаром Давенант повинен був проходити уздовж її лівого схилу, де внизу ховалися серед гаїв окремо стоячи білі будинки. Шосе стало повертати, огинаючи лежачий вправо великий пагорб, так як між горою і дорогою відкрилася долина з блискучою тонкої рисою річки; від річки вився пар, і зелене дно долини постало мандрівникові, як птаху, що летить. До скелі ліпився грубий невеликий будинок з дахом з плоских каменів.

Перед входом вмивалася жінка, і Давенант захотів пити. Жінка, витираючи обличчя, дивилася на нього, поки він просив води, і пішла, наказавши почекати.

Давенант сів на сходах біля дверей. Коли перед його обличчям з'явився кухоль з водою, він припав до нього з такою жадібністю, що облився.

— Ще? — сказала жінка, задумавшись над його хворим видом.

Давенант кивнув.

Випивши другий кухоль, він розгорнув свій хліб, просочений пилом, і з сумнівом подивився на нього.

— Треба їсти, — сказав він.

— Куди ви йдете? — запитала жінка, знову з'являючись з пляшкою горілки.

— У Ліссі. Чи далеко ще? — запитав Давенант, кладучи в рот трохи хліба і негайно виймаючи його назад, так як не міг жувати.

— Далеко, тринадцять миль. Випийте горілки.

— Горілки? Не знаю. Котра година?

— Скоро дванадцять. Випийте горілки і ляжте під навісом. Якщо ви проспите годину, то скоріше дійдете. Я розбуджу вас.

— Чи бачите, добра жінка, — сказав Давенант, намагаючись піднятися, — якщо я засну, то НЕ прокинуся довго. Я йшов з Зеарна всю ніч, але я знову повинен йти.

— Так випийте горілки. Хіба ви не усвідомлюєте, що з вами? Ви згоріли!

— Згорів?

— Ну да, це буває у коней і людей. Легені загорілися.

— Я розумію. Але не тільки легені. Що ж, дайте горілки, я заплачу вам.

— Він з глузду з'їхав! Мені платить?! Сам-то жебрак! Давенант відпив з пляшки кілька ковтків і, перепочивши, став пити ще, поки не застукало в скронях. Віддавши пляшку, він підвівся, мертвіючи від болю в крижах, засміявся і сів.

— Ну, марш під навіс! — сказала жінка. У неї було рябе швидкооке лице і привітна посмішка.

— Нічого, — відповів Тіррей, валяючись по землі в марних зусиллях піднятися.

— Мені тільки встати. Я повинен йти.

Він ухопився за двері і випростався, трясучись від розломившої все тіло знемоги, але, вставши, зціпив зуби і повільно пішов.

Жінка бідкалась, скрушно хитаючи головою і кричачи:

— Іди ж, нещасний, нехай буде тобі краще там, ніж тут! Що я можу? Серце розривається, дивлячись на нього!

Насильно змушуючи себе йти, Давенант крок за кроком відчував відновлення здатності рухатися. Не минуло десяти хвилин, як він вийшов з болісного стану, але його крок став нерівний.

Настали спекотні години дня, в запиленому і пітному протіканні яких Давенант багато разів обертався поглянути на гору; вона відставала від нього ледь помітно, приймаючи колишній вигляд синього далекого світу, — форми хмари на обрії.

Уже не було підйомів і огинаючих висоту заокруглень; шосе вело під ухил, і до заходу сонця Давенант побачив далеку рівнину на березі моря, забудовану будівлями.

Це був Лісс, що блищав і димився, як шар розпеченого вугілля.

Думаючи, що йде швидше, збуджений близькістю мети, Давенант насправді рухався з останніх сил, не в повній свідомості того, що відбувається, і так тихо, що останні дві милі йшов три години.

Місто переходувалося за пагорбами кілька разів і, коли вже почало темніти, відкрилося зі схилу навколишньої йому височини лініями вогнів, що займають весь видимий горизонт.

Став чути гул натовпу, дзвін бакових дзвонів на пароплавах, що відбивають половину восьмого, задумливі гудки. Давенант примусив себе йти так швидко, як

дозволяла біль в ногах і плечах. Автомобілі обганяли його, як птахи, що мчать по одній лінії, але він уже бачив неподалік будинок і скоро проник в тісні вулиці околиць, які відгнали вогкістю і гірким маслом.

Багато разів перехожі вказували йому дорогу до театру, але він все збивався, потрапляючи то на темну площу товарних складів, то на сходи провулків, що відводять від центру міста. Хліб в пошарпаній газеті заважав йому представляти себе серед розкішної зали театру. Давенант поклав хліб на тумбу. Нарешті два останніх повороти вивели його на величезну вулицю, де жаркий вечір виблискував тисячами вогнів, а рух екіпажів представляв армію чорних осіб з вогненними очима, які кинулися в бій проти натовпу.

Підкинуті голови коней і задки автомобілів миготіли на одному рівні з веселими жіночими обличчями; вітрини палали, було світло, страшно і захоплююче. Але цей гримучій світ допоміг Давенант в його останній боротьбі з підступним безпам'ятством.

— Де театр? — запитав він хлопця, який допитливо глянув на нього, сказавши:

— Ви стоїте проти театру.

Давенант придивився; дійсно, на іншій стороні вулиці був чотириповерховий будинок з пожежею всередині, що виривається з вікон блиском електричних люстр. Внизу обклеєні афішами білі арки і колони галерей були сповнені народу; люди входили і виходили з скляних дверей. Тоді Давенант запитав у гордовитої бабусі:

— Хіба вже вісім годин?

— За п'ять хвилин вісім, — сказала вона, виведена з презирливого коливання

— відповісти чи ні — лише тим, що Давенант не сховався з місця, дивлячись на неї в упор.

Стара дама торкнула свою сумку і, переконавшись, що нічого не викрадено, рвонула плечем вперед, а Давенант кинувся до входу в театр. Він побачив касу, але каса була закрита. Темне вікно сповіщало великими буквами аншлагу, що квитки розпродані.

Давенант став на середині вестибюля, заважаючи публіці проходити, озиравшись і шукаючи очима тих, заради кого прийняв ці муки. Величезна двері в зал театру була напіврозкритими, там блищали золото, світло, яскраво освітлені лиця з прекрасного і недоступного світу сміялися на тлі завіси, що зображує блакитну лагуну з вітрилами і птахами. Тихо грала музика. Велике дзеркало відбило понуру фігуру з блідим лицем і чорним від пилу ротом. Це був Давенант, але він не впізнав себе.

— Чи можу я увійти? — запитав Давенант старого капельдинера, що стояв біля дверей. — Я прибув здалеку. Прошу вас, пропустить мене.

— Як так?! — відповів капельдинер. — Що ви бурмоче? Де ваш квиток?

— Каса закрита, але я все одно віддам гроші.

— Однак ви жартівник, — сказав службовець, розглянувши відвідувача і усуваючи його, щоб дати пройти групі глядачів. — Іди, або тебе виведуть.

— Що таке? — підійшов другий капельдинер.

— П'яний або пошкоджений в розумі, — сказав перший, — хоче йти в зал без

квитка.

— Заради Бога! — сказав Давенант. — Мене чекають. Я повинен увійти.

— Вільтон, виведіть його.

— Підемо! — наказав Вільтон, беручи Тіррея за лікоть.

— Я не можу піти.

— Нічого, ми допоможемо. Ну-ка повзи!

Вільтон вивів Тіррея за двері, злегка підштовхнувши в спину, і сказав швейцару:

— Снук, не пропускати.

Давенант вийшов на тротуар, зійшов з нього, озирнувся, насупився і почав вдивлятися в круговий рух екіпажів перед театром. У розпачі був він майже впевнений, що Футроз і діти його вже зайняли свої місця. Раптом на схрещенні вечірніх променів за темною гривою майнули жваві особи Роени і Еллі. Футроз сидів спиною до Давенанта.

— Доброго дня! Доброго дня! — закричав Тіррей, кидаючись з серцем, що розривалося, крізь натовп, між коліс і людей, до екіпажу, що минув його, потім не зміг встояти і впав.

Як тільки його очі закрилися, перед ним встали телеграфні дроти з сидячими на них птахами і потягнулися пагорби.

— Хтось скрикнув! — сказала Еллі, озираючись на крик. — Тампіко, смійся, якщо хочеш, але мені здався голос Давенанта. Це він кличе нас, в Покет. Справді, чи не совісно, що ми не взяли його?

Футроз не знайшов, що відповісти. Всі трое залишили екіпаж і зникли в світлі під'їзду.

Роена посміялася над підозрілістю сестри, і Еллі теж визнала, що "сбрєндила, треба думати". Потім настало задоволення оглядати чужі туалети і порівнювати їх зі своїми ніжними платтями.

Давенант залишався в замкнутому світі марення, з якого вийшов не скоро. Він був в будинку Футроза, і його безперервно звали то старша, то молодша сестра: полагодити водопровідний кран, повісити картину, прочитати вголос книгу, закрити вікно або подати крісло. Він робив все це охоче, захоплено, лежачи на ліжку лікарні Червоного Хреста з запаленням мозку.

Частина II

глава I

Дорога з Тахєнбака в Гертон, опускаючись з гір в дванадцяти кілометрах від Гертон, завертає у моря крутою петлею і виходить на рівнину. Відкриття срібної руди неподалік від Тахєнбака перетворило цю погану дорогу в дуже непогане шосе.

Над згином петлі дороги, приєднуючись до тилу берегової скелі, стояв готель — одноповерхова будівля з дикого каменю з односхилим аспідним дахом і чотирикутним двориком, де не могло поміститися відразу більше трьох екіпажів. З вікон готелю було видно океан. Пройти до нього забирало всього дві хвилини часу.

Цей готель називалася "Суходіл і море", про що сповіщала дерев'яна вивіска з

написом жовтою фарбою по блакитному полю, хоча всі звали її "готелем Стомадора" — по імені колишнього власника, який зник дев'ять років тому, не сказавши, куди і навіщо, і забезпечив новому господареві, Джемсу Гравелоту, володіння кинутим господарством законно складеним папером. У той час Гравелоту було всього сімнадцять років, а готель представляла собою будинок з колод з двома приміщеннями. Через два роки Гравелот абсолютно перебудував його.

Історія передачі готелю Стомадором не складала секрету; саме про те і розговорився Гравелот з живописцем вивісок Баркетом, що повертаються в Гертон. Баркет і його донька Марта зупинили вранці свого коня біля готелю, зайшовши поїсти.

У господаря були слуги — одна служниця і один працівник. Служниця Петронія відала куховарством, провізією, прибиранням і пранням. Все інше робив працівник Фірс. Гравелот славився потішним холостяком; підозрювали, що він носить не справжнє своє ім'я, і міркували про щодо його манери поведінки і розмови, що не відповідали суті трактирного промислу.

Навколишні мешканці ще пам'ятали загальне здивування, коли стало відомо, що готелем заволодів майже хлопчик, який працював спочатку один і все робив сам. У нього була шафа з книгами і віолончель, на якій він вивчився грати сам. Він не залицявся до служниці і нікого не посвячував в зміст своїх міських поїздок. Крім того, Гравелот виключно чудово стріляв і кожен день вправлявся у стрільбі за готелем, де між будівлею і скелею була клиноподібна порожнеча. Іноді, якщо йшов дощ, ця стрілянина відбувалася в кімнаті. Такий господар готелю викликав цікавість, часом вигідну для його гаманця. Гравелот подобався жінкам і охоче жартував з ними, але їх дратував той відтінок задумливого заступництва, з яким він ставився до їх майже завжди дитячого буття. Тому він подобався, але не мав такого успіху,

який виражається прямою атакою кокетства.

Розмова про Стомадора почався з питання Баркета: чи з'їздить Гравелот в Гертон придивитися до справ і розваг весільного сезону.

Гості та Гравелот сиділи за одним столом. Гравелот велів подати свій сніданок на загальний стіл.

— Там будуть різні змагання. Між іншим, конкурс стрільби, а ви, як кажуть, чудовий стрілець, — сказав Баркет, що знав Гравелота, так як кілька разів зупинявся у нього, повертаючись з Тахенбака.

— Навряд чи поїду. Я стріляю добре, — без удаваної скромності погодився Гравелот. — Однак в Гертоні йде тепер іншого роду стрілянина — по дичині, не згодної мати навіть подряпину на своїй ніжній шкірі. Дев'ять років тому потрапив я в ці місця — теж до розпалу весільного сезону.

— Кажуть, що ви купили у Тома Стомадора готель. Дійсно так?

— О ні! Все сталося дуже дивно. Я йшов з Лісса і зупинився тут ночувати.

Вранці Стомадор зробив пропозицію віддати готель мені, — він вирішив її кинути і переселитися в Гел'-Г'ю. Готель не давала йому доходу: місце глухе, дорога майже пустельна, хоча він і сказав, що "тут справа не в цьому".

— Дивна людина! — зауважив Баркет. — Він узяв з вас гроші?

— Грошей у мене не вистачило б купити навіть Стомадорова порося. Він нічого не взяв і нічого не просив. "Ти людина молода, — сказав мені Стомадор, — бродиш без діла, і раз ти мені підвернувся, то бери, якщо хочеш, цю халупу і промишляй ". Я погодився.

Мені було все одно. У шафі і комори залишилися деякі запаси, до того ж — готове приміщення, дві свині, сім курей. Я міг жити тут і працювати у фермерів. На доходи я не сподівався.

— Як же він пішов? — запитала Марта.

— З мішком за плечима. Кінь і віз були уже продані. Ну, ми склали у нотаріуса в Тахенбаку папір про передачу готелю мені. Стомадор навіть сам оплатив витрати і, прощаючись сказав: "Нічого в мене не вийшло з" Сушею і морем ". Може бути, вийде у тебе ". Він теж називав готель трохи не так, як на вивісці.

— По-моєму, цей Стомадор якийсь ненормальний тип! — зауважила круглолиця рожева Марта, прихильниця речей ясних і точних.

— Навряд, — відповів Гравелот. — У нього була, може бути, особлива думка. Він був самотній. Хтозна, про що думає людина? Зустрів він мене дико, це так; я запитав поїсти. Стомадор стояв біля вікна, закривши руки за спину. "Дуже мені треба піклуватися про тебе ", — сказав він. "Але ж ви господар?" — "Так, а що ж з цього?" — "Те, що я повинен був звернутися до вас, ось я звернувся і запитав поїсти. Я заплачу". — "Але чому я повинен тебе годувати? — закричав Стомадор. — Який зв'язок між тим, що я господар, і тим, що ти голодний? " Я так здивувався, що замовк. Стомадор заспокоївся і заявив: "Шукай, де хочеш, що знайдеш, то і їж". Я вирішив прямо тлумачити його слова і витягнув з шафи за стійкою три пляшки вина, масло, окіст, холодний рис з перцем, пиріг з ріпою, все зніс на стіл і мовчки взявся за їжу, а Стомадор єхидно дивився. Нарешті він розсміявся і сказав: "Який ти дурень! Хто ти такий?" раптом він

став дуже турботливий до мене, нічого не розпитуючи про те, як я жив раніше.

Кумедний, огрядний чоловік зворушив мене до сліз. Він постелив мені постіль, змусив вимитися гарячою водою, а вранці показав убоге господарство своє — майже що порожні стіни — і передав готель досить урочисто. Ми навіть випили з цієї нагоди.

Сказав: "Щастя тобі!" — він пішов, і я більше про нього нічого не знаю ...

— Звичайно, проста випадковість, — підтвердив Баркет.

— Випадковість ... Випадковість! — відгукнувся Гравелот після короткого роздуму про слова живописця вивісок. — Випадків дуже багато. Людина випадково знайомиться, випадково приймає рішення, випадково знаходить або втрачає. Кожен день сповнений випадковостей. Вони не змінюють основного напрямку нашого життя. Але варто відбутися такої випадковості,

яка зворушує основне людини — будь то інстинкт або свідому основу, — як

починають відбуватися важливі зміни життя або залишається глибокий слід, який неодмінно дасть про себе знати згодом.

Марта і Баркет погано зрозуміли Гравелота, думаючи:

"Так, дивна людина цей молодий шинкар, мабуть, він освічена людина та приховує своє минуле".

— Міркування ґрунтовне, — сказав Баркет, — але дайте, як то кажуть, приклад з практики.

— Ось вам приклади: людина бачить жінку, що проходить, про таку він мріяв все життя, він знайомиться з нею, одружується або гине. Голодний знаходить гаманець в момент, коли передчуває, що його чекає виграш, заходить в клуб і виграє багато грошей. У село приїжджає моряк. Оживають мрії про подорожі у якого-небудь мрійника. Йому дано поштовх, і він йде бродити по світу. Або чоловік зібрався покінчити з собою, бачить горизонтальний сук, вигнутий з виразом таємничого призову ...

Можливо, що нещасний повіситься, так як відкриються його внутрішні очі, звернені до красномовно-привабливої сили страшного дерева. Однак все це мине наступних людей: багатого — із знахідкою гаманця, черствого — з жінкою, домосіда — з моряком і того, хто квапиться до поїзда — з горизонтальною гілкою, зручною для петлі. Якби я дев'ять років тому мав важливу, цікаву мету, — пропозиція Стомадора ніяк не могла бути моєю випадковістю, я відмовився б. Його пропозиція потрапила на мою безвихідність.

— Справді! — зареготав Баркет. — Як це ви того ... здорово описали.

— Чекай, чекай! — вигукнула Марта. — Нехай він скаже, як вважати, якщо людина виграла в лотерею? Не чекав виграти, а отримав багато, поправив справи, розбагатів. Це як?

— А так, Марта: той, хто купує квиток завжди хоче і сподівається виграти. це — свідоме зусилля, не випадковість.

— То який же ваш висновок? — поцікавився Баркет. — Тобто — підсумок?

— Ось який: все, що несподівано змінює наше життя, — не випадковість. Воно — в нас самих і чекає лише зовнішнього приводу для вираження дією.

— Ось, — сказала Марта, — я оступилася, зламала ногу, це — як?

— Не знаю, — ухилився Гравелот від відповіді, щоб уникнути складного пояснення, незрозумілого дівчині. — Втім, тут — інший порядок явищ.

— Як збився, так вже й інший порядок. Всі розсміялися. Потім розмова перейшла на обговорення весільного сезону. Марті наступного року теж треба було стати дружиною — пароплавного машиніста, — а тому вона із задоволенням слухала промови батька і Гравелота.

— Нинішній сезон проходить дуже жваво, — говорив Баркет, — і я міг би перерахувати десятки родин, де вінчаються. Днями вінчається Ван-Конет, син губернатора Гертоне, Пейві і Сан-Фуего; кажуть, він сам, цей Ван-Конет, року через два отримає призначення в Мейкл і Саардан.

— Бажаю, щоб юна губернаторша наробила клопоту тільки в кондитерських, — сказав Гравелот. — Хто ж вона?

— Вона могла б наробити клопоту навіть у амстердамських огранювачів діамантів, — заявив Баркет з гордістю людини, що має щастя бути співвітчизником знаменитої нареченої. — Консуело Хуарец вже вісімнадцять років, але дійсно, як кажуть, вона ще дитина. Сам шлюб її вказує на це. Адже Ван-Конет веде брудне, розпусне життя. Вона не красуня, бідолаха, але більш милої істоти не знайдете ви від Покета до Зурбагана.

— Вельмишановний Баркет, не зіпсуєте ж ви мені день, сказавши, що Консуело крива, горбата і каже в ніс? Я любитель красивих пар.

— Я її бачила, — заявила Марта, — вона дійсно некрасива і багато сміється.

— Ось так завжди з жінками: не люблять вони одна одну, — зауважив Баркет і взявся пояснювати. — Розмова не про неподобство. Я хочу сказати, що дівчина з двомастами тисяч фунтів приданого, якщо вона не сліпуче красива, завжди дасть привід до лихослів'я. Напевно, скажуть, що у нареченого більше розуму, ніж любові. Консуело Хуарец дуже приваблива, втішна, і все таке, але, ясна річ, не досконалої бездоганної, аттичної краси. Одного разу я бачив, як вона йшла з собакою по вулиці.

Чарівна дівчина, справжня апельсинова квітка!

Посміхнувшись такому змішанню захоплення і педантизму, Гравелот висловив надію, що син губернатора оцінить переваги своєї дружини після того, як вона буде гуляти з ним і собакою разом.

— Дотепний висновок, — сказав Баркет. — Тільки навряд чи Георг Ван-Конет оцінить ту розраду, а може бути, навіть спокутування, яку посилає йому доля. Більшого негідника не знайдете ви від Клондайка до Вогняної Землі.

— Якщо так, — що змушує дівчину кидатися в його обійми?

— Вона любить його. Що ви хочете? Це всьому рішення. Співрозмовники не підозрювали, що їм доведеться через кілька хвилин побачити нареченого Консуело Хуарец. Цього ранку Ван-Конет зі своєю компанією повертався з поїздки на рудники. Близькість одруження змусила Ван-Конета, щоб уникнути фатальних чуток, влаштувати чергову оргію в будинку знайомого рудничного інспектора. За вікном проспівала сирена, і біля дверей зупинився темно-зелений автомобіль. Баркет подивився у вікно. Його обличчя витягнулося.

— Накликали! — скрикнув Баркет. — Приїхав Ван-Конет, відвалися моя голова! Це він!

— Ти жартуєш! — сказала Марта, хвилюючись від несподіванки і поваги.

Гравелот не побіг назустріч тим, що приїхали, Він спокійно сидів. Батько з дочкою здивовано дивилися на нього.

— Ще немає дев'ятої години. Він їде з Тахенбака. Що це означає? — пробурмотів Баркет.

— Гульвіси на всю ніч, я думаю, — шепнула Марта, розглядаючи людей, що виходять з екіпажу.

— Там — Ван-Конет, його коханка Лаура Мульдвей і двоє невідомих. Уже спекотне, а вони всі в циліндрах. О! Напідпитку.

— Твоя правда, розумна дочка, — сказав Баркет. Гравелот піднявся зустріти гостей.

Він підійшов до розчинених дверей, спостерігаючи гуляючого нареченого. Це був високий брюнет з бездоганно правильними рисами обличчя, тридцяти п'яти років. Його прекрасне обличчя виглядало гордовито-скорботним, як ніби він давно примирився з необхідністю жити серед недостойних його істот. Тримаючись з утрудненою твердістю, Ван-Конет сховався по дерев'яним сходам "Суші і моря", несучи на згині ліктя тонкі холодні пальчики Лаури Мульдвей, своєї приятельки з веселого світу неодружених жінок. Висока білява Лаура Мульдвей, з дитячим обличчям і широкими синіми очима, гнучкістю тонкої фігури нагадувала стрічку, яка коливається від вітерця. Зелений жакет при сірому капелюху з білим пером і сірі туфельки Лаури перебили Марті дихання. Ззаду йшли Сногден і Вейс. Сногден, приятель Ван-Конета, сутулуватий і нервовий, з темними баками на смаглявому розумному обличчі, похитувався поряд з Вейсом, господарем недавно прибулої в Гертон яхти, веснянкуватим сонним чоловіком, білі вії якого прикривали нетвердий і безглуздий погляд.

— Гей, любий! — сказав Ван-Конет Гравелоту, якого можна тепер називати його справжнім ім'ям — Давенант. — Поїздка втомлює, спека жахлива, і спрага велика. Сногден, я повинен відновити твердість руки, я післязавтра підписую шлюбний контракт. Я не хочу, як запевняє Сногден, посадити пляму.

Говорячи так, він разом з іншими сів за стіл, навпроти того столу, де сиділи

Баркет з дочкою. Сногден підійшов до буфету, сам вибрав вино, і Петронія, служниця Давенанта, притягла чотири пляшки. Їсти ніхто не хотів, а тому були подані тільки чищені горіхи і сушені фрукти.

— Так, я посаджу пляму, — повторив Ван-Конет, проливаючи вино. — Але я застрелю цю муху, Лаура, якщо вона не перестане мучити ваше мармурове чоло.

Дійсно, одна з нечисленних мух усередині набридала жінці, сідаючи на лице. Лаура насилу прогнала її.

— Після такої ночі, — сказав Сногден, — я взявся б підписати хіба лише патент на звання мандарина.

Трохи стурбований, Давенант уважно стежив за Ван-Конетом, який, дбайливо зігнавши зі щокі Лаури муху, яка повернулася докучати, і спостерігши, куди на простінок вона сіла, почав цілитися в неї з револьвера. Марта закрила вуха. Ван-Конет вистрілив.

Глядачі, змовкли, глянули на місце прицілу і побачили, що діра в штукатурці виникла не дуже близько до мусі. Та навіть не полетіла.

— Мимо! — заявив Сногден, в той час як мисливець ховав свій револьвер у кишеню. — Киньте, Георг. Дуже голосно. Ви чули, — звернувся Сногден до Вейса, — історію подвійного самогубства? Це сталося вчора вночі. Двоє потрапили один одному в лоб.

— За два кроки?

— У п'яти дюймах. Мені сказав за грою Бекліа. У готелі "Генуя" застрелилися закохані. Господар журиться, так як виник слух, що через ці смерті всі шлюби нинішнього року будуть нещасні. Ясно, що готель спорожнів.

— Тьху! — плюнув Ван-Конет. — Не каркайте. Нехай пророкують, хто і як хоче. Я

одружся на своїй мавпочці і залізу в її защічні мішечки, де заховані скарби.

, — Насмілюся запитати, — шанобливо звернувся Баркет до знатного відвідувача. — Як відбулося таке нещастя? Філіп Баркет, до ваших послуг, майстерня вивісок, Безлюдна вулиця. 6, а також транспаранти, бенгальські вогні, якщо дозволите ... Сумна подія!

Ван-Конет хотів пропустити питання повз вуха, але зауважив рожеве обличчя Марти і не дотримав безглузлого позиву — торкнутися, хоча б словами, свіжості дівчати, що зачепила його фантазію.

— Як? Любий, я не знавець. Повинно бути, вгамувавши свою пристрасть, обидва зрозуміли, що гра не варта свічок.

Марта почервоніла під примруженим на неї поглядом Ван-Конета і без потреби перемістила тарілку.

— Дивне пояснення! — зауважив Давенант, тихо сміючись.

Всі з подивом подивилися на господаря готелю, який насмілювався перебити Ван-Конета.

Ван-Конет, випроставшись, думав про те ж. Нарешті, посунувши бровою, він зійшов до відповіді:

— Чим воно дивно? Я знаходжу, між іншим, що цей готель ... дивний. А можете ви потрапити в муху? Мені здається, влучності ваших зауважень має відповідати ще яка-небудь точна якість.

Не зрозумівши прихованої п'яною загрози і бажаючи пом'якшити незручність, Баркет набрався духом, заявивши:

— Гравелот — першокласний стрілець, який не має, я думаю, рівних собі.

— А! Справді? Я ображений, — сказав Ван-Конет, починаючи нудьгувати.

— Але я теж стрілець! — заявив Вейс. Захотівши від нудьги стравити всіх, Лаура звернулася до Давенанта:

— Ах, покажіть ваше мистецтво! Адже це все хвальки.

— Як і я?! — вигукнув Ван-Конет.

— Ну, ви, мабуть, ще не дуже поганий стрілок.

— Ми всі — стрілки, — сказав Сногден. Знову сіла муха на підборіддя Лаури, і вона махнула рукою перед обличчям, зганяючи обридливу комаху.

— Господар! Застрелите муху з того місця, де стоїте! — наказав Ван-Конет.

— У разі успіху — плачу гінею. Ось вона де сидить! На тому столі.

Дійсно, муха сиділа на сусідньому порожньому столі, біля стіни, ясно осяяна променем.

— Добре, — покійно сказав Давенант. — Стежите тоді.

— Напевно промажете! — крикнув Сногден. Від буфета до столу з мухою було не менше п'ятнадцяти кроків.

— Ставлю ще гінею!

Давенант задумливо глянув на нього, витягнув свій револьвер з довгим стволом з касового ящика і миттєво прицілювався. Куля стругнула на поверхні столу, високо злетіла

тріска, і муха зникла.

— Полетіла? — поцікавився Вейс.

— Ну ні, — заступилася Мультвей. — Я дивилася уважно. Моя муха розчинилася в ефірі.

— Гінея ваша, — відгукнувся Ван-Конет. Ставши похмурий, він кинув гроші на стіл. Сногден закликав служницю і віддав їй гінею для Давенанта.

Всі були дещо збентежені.

Давенант взяв монету, яку принесла служниця, і виразно сказав:

— Ці гроші, а також і ті, що лежать на столі, ви, Петронія, можете взяти собі.

— Випадкове потрапляння! — закричав Ван-Конет, розлючений витівкою Гравелота. — Спробуйте-но ще, а? На придане Петронії, а?

— Чому б і не так, — сказав Давенант. — Шість куль залишилося, і, так як муху ми вже покарали, я заб'ю кулю в кулю. Хочете?

— А чорт! — крикнув Сногден. — Ви говорите серйозно?

— Серйозно.

— Маєте шість гіней, — заявив Ван-Конет.

— Гра нерівна, — втрутився Вейс. — Він повинен теж що-небудь платити зі своєї боку.

— Дванадцять гіней, хочете? — запропонував Давенант.

— Ну ось. І все це — Петронії, — сказав Ван-Конет, озираючись на палаючу від щастя і збентеження жінку.

Протилежна буфету стіна була на відстані двадцяти кроків. Давенант вистрілив і продовжував бити кулями в стіну, поки револьвер не спорожнів. У штукатурці нових дірок не з'явилося, лише один раз обсипався край глибоко продовбаного отвору.

— А! — сказав з досадою Ван-Конет після пригніченого мовчання і крику "Браво!" Лаури, яка аплодувала стрілку. — Я, звичайно, не знав, що маю справу з професіоналом. Так. І все це — заради Петронії. Плачу теж дванадцять гіней. Я не жебрак. Для Петронії.

Отримайте гроші.

На знак господаря тріпотлива служниця взяла гроші, сказавши:

— Дякую вам. Прямо чудо.

Вона заметушилася, потім стала біля дверей, блаженно шулячись, вся спітніла, з повним кулаком грошей, засунутим в кишеню фартуха.

Марта тихо сміялася. Ван-Конету здалося, що вона сміється над ним, і він захотів її образити.

— Що, пишнощока діва ... — почав Ван-Конет; почувши квапливі слова Баркета: "Моя дочка, якщо дозволите ", — він продовжував: — Гідне і невинне дитя, ви ще не ввійшли в гру з дзвоном і апельсиновим кольором? Гертон сповнений дурнів, які сподіваються залишитися ними "до гробової дошки". А ви як? А?

— Марта вийде заміж в майбутньому році, — шанобливо промовив Баркет, бажаючи виручити смутну дівчину. — Гуг Бурк повернеться з плавання, і тоді ми нарядимо

Марту в біле плаття ... Хе-хе!

— Батько! — вигукнула, червоніючи від сорому, Марта, але тут же додала: — Я рада, що це станеться в майбутньому році. Може бути, смерть тих двох, що застрелились, виявиться для нас нині нещасною прикметою.

— Ну звичайно. Ми будемо справляти поминки, — відповів Ван-Конет. — Сногден, як звуть тих ослів, які продірявили один одного? Як же ви не знаєте? Треба дізнатися. Забавно. Не виходьте заміж, Марта. Ви завагітнієте, чоловік буде вас бити ...

— Георг, — перервала хльостку мову Лаура Мульдвей, приголомшена цинізмом коханця, — пора їхати. До третьої години ви повинні бути у вашої нареченої.

— Так. Прокляття! Клянуся, Лаура, коли я візьму мавпочку, ви будете грати золотом, як піском!

— Е ... Е ... — зніяковіло сказав Вейс. — наскільки я знаю, ваша наречена дуже любить вас.

— Любить? А ви знаєте, що таке любов? Плювання в дверну щілину.

Ніхто йому не відповів. Лаура, зблідла, відвернулася. Навіть Сногден насупився, потираючи скроню. Баркет злякався. Вставши з-за столу, він хотів відвести дочку, але вона вирвала з його руки свою руку і заплакала.

— Як це зле! — крикнула вона, стукнувши ногою. — О, це дуже недобре!

Оскаженілий від різкої поведінки господаря, власного нахабства, і Лаури, яка похмуро віщала сварку, бо була так ясно атестована золотими обіцянками джентльмена, що розійшовся, Ван-Конет абсолютно забувся.

— Ваше щастя, що ви не чоловік! — крикнув він на плач дівчини. — Коли чоловік наставить вам синці, як це годиться в його ремеслі, ви заспіваєте на інший лад.

Вийшовши з-за стійки, Давенант підійшов до Ван-Конета.

— Мета досягнута, — сказав він тоном рішучого доповіді. — Ви смертельно образили дівчину і мене.

Проливний дощ, який хлинув зі стелі, не так здивував би свідків цієї сцени і самого Ван-Конета, як слова Давенанта. Баркет смикнув його за рукав.

— Пропадете! — шепнув він. — Мовчіть, мовчіть! Сногден схаменувся першим.

— Вас образили ?. — закричав він, кидаючись до Тіррея. — Ви .. як, пак, вас? .. Так ви теж є жених?

— Все для Петронії, — пробурмотів, тішачись, Вейс.

— Я не знаю, чому мовчав Баркет, — відповів Давенант, не звертаючи уваги на лють Сногдена і розмовляючи з Ван-Конетом, — але раз батько мовчав, за нього сказав я. Образа любові є образа мене.

— А! Ось проповідник романтичних поглядів! Нагадує казуара перед молитовником!

— Залиште, Сногден, — холодно наказав Ван-Конет, встаючи і підходячи до Давенанта. — Ласкавий цирковий Німврод! Якщо, вмиль, ви не попросите у мене вибачення так ґрунтовно, як собака просить шматок хліба, я повідомлю вас про мій настрій звуком ляпасу.

— Ви негідник! — голосно сказав Давенант. Ван-Конет вдарив його, але Давенант встиг закритися, негайно відповівши противнику таким ляпасом, що той закрив очі і ледь не впав. Вейс кинувся між ними.

В кімнаті стало тихо, як це буває від свідомості непоправного лиха.

— Ось що, — сказала Вейс Мультвей, — я сяду в автомобіль. Проведіть мене.

Вони вийшли.

Сногден підійшов до Ван-Конета. У покинутого столу перебували троє: Давенант, Сногден і Ван-Конет. Баркет, наспіх зібравши поклажу, відвів Марту на двір і кинувся запрягати коня.

Давенант чув розмову, чудово розуміючи її образливий зміст.

— З трактирником? — сказав Ван-Конет.

— Так. — відповів той. — Таке становище.

— Занадто велика честь. Але не в тому справа. Ви знаєте, в чому.

— Як хочете. В такому випадку моя роль попереду.

— Дякую, ви — друг. Гей, скотина, — звернувся Ван-Конет до Давенанта, — ми дивимося на тебе, як на шалену тварину. Дуелі не буде.

— Якщо ви відмовитеся від дуелі, — неквапливо пояснив Давенант, — я подбаю, щоб ваша наречена знала, на якій щоці у вас будуть краще рости волосся.

Ці взаємні образи не могли вже викликати нового нападу ні з того, ні з іншого боку.

— Ви знаєте, кому говорите такі чудові речі? — запитав Сногден.

— Георгу Ван-Конету я говорю їх.

— Так. А також мені. Я — Рауль Сногден.

— Двоє завжди чують краще, ніж один.

— Що робити? — сказав Ван-Конет. — Ви бачите, — ця людина одержима. Ось що: вас сповістять, так і бути, вам нададуть честь битися з вами.

— Місце знайдеться, — відповів Давенант. — Я чекаю негайного вирішення.

— Це неможливо, — заявив Сногден. — Будьте задоволені тим, що вам обіцяно.

— Добре. Я буду чекати і, якщо ваш гнів охолоне, вживу заходів, щоб він почав горіти.

Запала мовчанка.

— Негідник! .. Йдемо, — звернувся Ван-Конет до Сногдена, повільно сходячи сходами, в той час як Сногден виймав гроші, щоб розплатитися. Жбурнувши два золотих на покинутий стіл, він побіг до автомобіля. Сівши, компанія зникла в пилу спекотного ранку.

Замислившись, Давенант стояв біля вікна, опустивши голову і перевіряючи свій вчинок, але не бачив в ньому нічого зайвого. Він був вимушеним, цей вчинок.

Засмучена Марта незабаром після того передала господареві свою подяку через батька, який вже зібрався виїхати. Він був вражений, турбувався і просив Давенанта знайти спосіб загладити страшну справу.

Давенант мовчки вислухав його і, провівши гостей, звернувся до роботи дня.

Глава II

Більшу частину шляху Ван-Конет мовчав, ненавидячи своїх супутників за те, що вони були свідками його ганьби, але розум змусив його поступитися вимогам положення.

— Я хочу уникнути розголосу, — сказав Ван-Конет Лаурі Мульдвей. — Обіцяйте нікому нічого не говорити.

Лаура знала, що Ван-Конет винагородить її за мовчання. Якщо ж не винагородить, — її карти були сильні і вона могла зробити безпечний хід на велику суму. Ця несподівана удача так оживила Мульдвей, що вона стала подумки благословляти долю.

— На мене покладися, Георг, — сердешне-іронічно шепнула йому Лаура. — Я тільки боюся, що та людина вас вб'є. Чи не розумніше закінчити всю справу миром? Якщо він вибачиться?

— Пізно і неможливо, — Ван-Конет задумався. — Так, пізно. Сногден заявив від мого імені згоду битися.

— Як же бути?

— Не знаю. Я повідомлю вас.

— Заради бога, Георг!

— Добре. Але ризик неминучий.

Ван-Конет наказав шоферу зупинитися у приміській таверні і, кивнувши Сногдену, щоб той ішов за ним, розлучився з Вейсом, якого теж попросив мовчати про важкий випадок.

— Дорогий Георг, — відповів Вейс, — мені, каюсь, дивне ваше хвилювання через такі дрібниці, які слід було там же, на місці, виправити карколомною бійкою. Але я буду мовчати, тому що ви так хочете.

— Справа значно складніше, ніж вам здається, — заперечив Ван-Конет. — Характер і погляди моєї нареченої вирішують, на жаль, все. Я повинен одружитися на ній.

Вейс виїхав з Лаурою, а Ван-Конет і Сногден увійшли в таверну і зайняли окрему кімнату.

Сногден, не маючи статку, володів таємничою здатністю добре одягатися, жити в дорогій квартирі і підтримувати приятельські відносини з холостою знаттю. Ходив поголос, що він — шулер і шантажист, але, ніколи не підкріплена фактами або навіть непрямыми доказами, чутка ця була йому швидше на користь, ніж на шкоду, по властивості людської свідомості захоплюватися порядністю, якщо її атакують, і невловимістю, якщо вона талановита.

Здогадуючись, що хоче від нього Ван-Конет, якому незабаром треба було їхати до Консуело Хуарец, Сногден попереджувальне поклав на стіл годинник, а потім розпорядився подати лікери та кави.

— Сногден, я пропав! — вигукнув Ван-Конет, коли слуга пішов. — Ляпас

приклеєно міцно, і не сьогодні, так завтра про це дізнаються в місті. тоді Консуело Хуарец, з властивою її нації театральною відвагою, чекатиме моєї смерті від кулі цього Гравелота, потім наридається досхочу і піде в монастир або отруїться.

— Ви добре її знаєте?

— Я її досить добре знаю. Це суміш патоки і гримучого холодцю.

— Безсумнівно, дядько Гравелот — ідеальний стрілець, — заговорив Сногден, після тривалої роздуми і цілком обдумавши деталі свого плану. — Навіть важкопоранений, якщо ви встигнете вистрілити раніше, Гравелот відмінно вразить вас в лоб або ніс, куди йому заманеться.

— Бракує ще, щоб ви так само грайливо намалювали картину моїх похорон.

— Прийміть це як роздум вголос, Ван-Конет, — я не хочу вас ні дражнити, ні мучити, а тому швидше за розбір наших можливостей. Примирення відпадає.

— Чому? — швидко запитав Ван-Конет, потай сподівався зам'яти справу хоча б ціною нового приниження. Тому що він вам дав ляпасу, а також тому, що ми не можемо бути впевнені в скромності Гравелота: йдучи миритися, ризикуємо наскочити на відмову. Адже ви перший його вдарили.

Ван-Конет стиснув скроні, похмуро дивлячись в чарку. Зітхнувши, він посміхнувся і випив.

— Нічого не розумію. Сногден, допоможіть! Виручите мене! Після кошмарної ночі з цією Мультвей у мене в голові суцільний крик. Я гублюся.

— Георг, — голосно сказав Сногден, трясучи за плече приятеля, який, опустивши обличчя в долоні, сидів напівмертвий від страху і ненависті, — я вас врятую.

— Заради чортів, Рауль! Що ви можете зробити?

— Перш ніж сказати що, я вимагаю сліпої довіри.

— Я на все згоден.

— Сліпа довіра є головна умова. Друге: я повинен діяти негайно. Для моїх дій мені потрібна готівка.

Ван-Конет не був скупий, у чому Сногден переконувався досить часто. Але, коли Сногден назвав суму — три тисячі, — Ван-Конет насупився і дещо охолов до рятівного авторитету приятеля.

— Так багато? Для чого вам стільки грошей?

— Мною записані імена свідків. Баркет, його дочка, служниця і сам Гравелот, — пояснив Сногден так серйозно, що Ван-Конет покоровився. — З усіма цими людьми я доб'юся їх мовчання. Гравелот буде коштувати дорожче інших, але з іншими я беруся влаштувати дешевше. Вейс їде сьогодні. Лаура буде мовчати, сподіваючись на подяку згодом. Люди не складні. Інакше я давно б уже чистив перехожим чоботи або писав романи для недільного додатку.

— Ви маєте рацію. Дійте, — сказав Ван-Конет, витягуючи книжку чеків. Написавши суму, він підписав чек і передав його Сногдену.

— Тепер, — сказав Сногден, сховавши чек, — я буду говорити відверто.

— Найкраще.

— Чудово. Ми — люди без забобонів. Я влаштую вашу справу, але тільки в тому випадку, якщо ви випишете мені тепер же вексель на два місяці, на суму в десять тисяч фунтів.

Ван-Конет не був такий дурний, щоб вважати ці напружені, жорстко сказані слова

жартом. Зовні залишившись спокійний, Ван-Конет мовчав і раптом, страшно зблід, вліпив кулаком об стіл з такою силою, що чашки злетіли з блюдцем.

— Що за нещасний день! — крикнув Ван-Конет. — Невже все пішло до біса? І ви — ви, Сногден, грабуєте мене?! Як це розуміти? Я знаю, що ви не гидуєте подачками, я знаю про вас більше, ніж хто-небудь. Але я не знав, що ви так злобно скористаєтеся моїм нещастям.

Сногден взяв палицю і кинув чек на стіл.

— Ось чек, — сказав він, відчуваючи величезне задоволення гри, з усією видимістю ризику, але при заспокійливої свідомості безпеки. — Я корисливий, вірніше, я — людина справи. Ваш чек не надихає мене. Прощайте. Я не вважаю цю сварку остаточною, і завтра, якщо буде ще не пізно, ви зможете відновити наші переговори, коли десять тисяч здадуться вам не такі значні, щоб через них вартувало позбутися решти.

— Сногден, ви мене оглушили, — сказав Ван-Конет, бачачи, що його друг направляється до дверей, і проклинаючи свою запальність. — Не йдіть, а вислухайте. Я згоден.

— Боже мій! — заговорив Сногден, так само рішуче повертаючись до свого стільця, як покинув його, і опускаючись з видом знемоги. — Боже мій! За ті п'ять років, що я вас знаю, Георг, — починаючи вашим програвом Кольберу, коли знадобилося перетрусити калитку всіх лихварів і я, як собака, носився з Гертон в Сан-Фуего, з Сан-Фуего в Покет і знову в Гертон, — з тих днів до сьогоднішнього ранку я був упевнений, що в вас є вдячність змовника, зобов'язаного своєму побратиму по обставинам того життя, яке ви вели головним чином завдяки мені. Я вже не кажу про випадок з неповнолітньою Матільдою з дамського оркестру, коли вам загрожував суд. Я не говорю про мої клопоти перед вашим батьком, про гроші для уявного відступного Сміта, який нібито погрожував опротестувати підроблений вексель, якого не було. Не кажу я і про спекуляції, що принесли, знову-таки завдяки мені, вашої милості дванадцять тисяч за контрабанду. Не кажу я також про безліч випадків моєї допомоги, коли ви потрапляли в брудні історії з жінками і газетярами. Я не кажу про Лауру, яку я буквально видряпав для вас з алькову Вагрена. Але я говорю про честь ...

Ні, дайте мені сказати усе. Так, Ван-Конет, у людей нашого гарту є честь, і честь ця носить ім'я: "Взаємність". Лише почуття честі змушує мене нагадувати вам про неї. Тепер, коли я міг би виховати свого хлопчика порядною людиною, який не знає тих чадних вогнів

гріха, в яких спалив своє життя його прийомний батько, ви ударом кулака по столу заявляєте, що я грабіжник і негідник. Я був би смішний і жалюгідний, якби я був безкорисливий, так як це означало б мою безпорадність врятувати вас. Для такої справи потрібна людина, подібна до мене, що не соромиться в засобах. Крім того, я ваш друг, і погодьтеся, що корисливий друг краще безкорисливого ворога. Однак вам пора витверезуватися і їхати. Пишіть вексель.

Говорячи про хлопчика, Сногден не видумував. Вісім років тому, вигравши велику

суму, він з примхи купив у якоїсь вуличної жебрачки грудного немовляти і найняв йому годувальницю.

Згодом він прив'язався до хлопчика і дуже дбав про нього.

— Так ось ціна мухи! Вексель я дам, — сказав Ван-Конет, якому, по суті, не залишалося нічого іншого, як підкоритися впевненості і досвіду Сногдена. — Чи є у вас бланк?

— У мене є про запас рішуче все. Сногден передав Ван-Конету бланк і, коли слуга приніс чорнило, став скося спостерігати, що пише Ван-Конет.

Після закінчення цієї справи Сногден склав вексель і відверто зітхнув.

— Так буде краще, Георг, — сказав він розсудливим тоном дорослого, який заспокоює дитину, — ви повірте мені. Велика сума запалює здатності і підсилює винахідливість.

— Але, чорт забирай, присвятіть ж мене в ваші затії!

— До чого? Я, повинен вам сказати, не люблю критики. Вона розхолоджує. Що ж стосується моїх дій, вони так неоригінальні, що ви впадете в сумніви, тоді як я відмінно знаю себе і абсолютно переконаний в успішному поступі.

— О, як я буду радий, Сногден. Чи можу я спокійно їхати до Консуело?

— Так. Можете і повинні.

— Але, Сногден, припустимо неймовірно для вашого самолюбства — що ви спасете.

— Я віддаю вексель вам, і ви при мені розірвете його, — твердо заявив Сногден. — Відправляйтеся і чекайте у Хуарец. Я повідомлю вас.

Ван-Конет трохи заспокоївся. Вони розплатилися, вийшли і попрямували в протилежні сторони. Сногден так і не сказав, що хоче зробити, а Ван-Конет поїхав брати ванну і збиратися до своєї нареченої.

Глава III

Молоденька наречена Ван-Конета, Консуело Хуарец, була єдина дитина Педро Хуареца, який розбагатів продажом земельних ділянок. Власник тютюнових плантацій і сигаретних фабрик, депутат адміністративної ради, людина, яка вийшла з низів, Хуарец став дуже багатий лише до старості. Його дружина була дочкою скотопромисловця.

Десятирічну Консуело батьки відправили до Іспанії, до родичів матері. там вона закінчила пансіон і повернулася сімнадцятирічною дівчиною. Таким чином, легковажні звичаї гертонців не впливали на Консуело. Вона приїхала незадовго до річного свята моряків, який влаштовувався в Гертоні 9 червня в пам'ять корабля "Мінерва", який став на Гертонській рейд 9 червня 1803 року. Танцюючи, Консуело познайомилася з Ван-Конетом і незабаром стала його любити, незважаючи на репутацію цього чоловіка, якій, як не дивно, вона вірила, спокійно доводячи собі і засмученому батькові, який не хотів цього шлюбу, що її чоловік стане іншим, так як любить її. На погляд Консуело, яка нічого не знала про життя, сильна любов могла перетворити

навіть запеклого бандита. Трохи вона помилялася в цьому, і хіба лише тому, що така любов діє тільки на сильних і відважних людей.

Як наслідок прямого і довірливого характеру Консуело, важливо розповісти, що вона перша зізналася Ван-Конету в своїй любові до нього і так зворушливо, як це здатна висловити тільки недосвідчена істота. Всякий обранець Консуело на місці Ван-Конета, відчуючи себе наполовину пробаченим, надовго задумався б, перш ніж взяти важливе зобов'язання охороняти життя і долю дівчини, що дарує серце так легко, як простягають квітку. Ван-Конет прикинувся закоханим заради багатого приданого, трохи дивуючись, при всіх успіхах своїх серед жінок, як це жертва сама вибігла під його постріл, коли він тільки ще вивчав слід. Його батько прагнув приданого більше, ніж син. Август Ван-Конет так загруз у боргах і розтратах, що його

службове, а також матеріальне банкрутство було лише питанням часу.

Два місяці син губернатора прощався з холостяцьким життям, більш-менш успішно приховуючи свої пригоди. Наближався день шлюбу, а сьогодні Ван-Конет повинен був приїхати до нареченої для розмови, яку дівчина вважала дуже важливою. Вона хотіла щиро, сердечно сказати йому про свою любов, щоб потім взяти з нього обіцянку бути їй вірним і справжнім другом. Це було природне хвилювання дівчини, яка смутно відчуває всю важливість свого кроку і прагне до негайного пориву всіх кращих почуттів як в собі, так і в обранцеві, щоб забігти серцем в таємницю близькості багатьох років, які ще попереду.

Сім'я Хуарец звичайно не виїжджала з приміського маєтку, але за тиждень до одруження Консуело з матір'ю переїхали в міський будинок, що стояв на узвишші за вузькою Карантинною вулицею, неподалік від скверу і церкви св. Маврикія. Одноповерховий будинок Хуареца представляв групу з трьох білих кубів різної висоти, з плоскими дахами і кам'яним майданчиком лицьового фасаду, на яку піднімалися сходами.

Майданчик цей був обнесений чавунною решіткою. Звідси було видно частину дахів Карантинної та інших вулиць, прилеглих до неї, до віддалених семиповерхових громад новітньої споруди. Східна частина будинку мала дві тераси, розташовані поруч, одна вища за другу. Внутрішній двір, з балконами, фонтаном і пальмами серед клумб, був улюбленим місцеперебуванням Консуело. Там вона читала та й стала роздумувати, і туди гірчична мулатка провела Ван-Конета, який приїхав із запізненням на чверть години, так як, розлучившись зі Сногденом, він зайнявся приведенням в рівновагу своїх нервів, заради чого довго сидів у ванні і випив м'ятний коктейль.

Баркет вдало визначив Гравелоту враження, які справляла Консуела, а тому слід лише поглянути на неї так близько, як часто мав цю можливість Ван-Конет.

При всьому багатстві своєму дівчина любила простоту, чим сильно дратувала нареченого, який бажав, щоб фінансова могутність сім'ї, утішна для нього, відбивалася кожною складкою суконь його нареченої. Для цього побачення Консуело вибрала білу блузку з відкладним коміром і яскраву, як півонія, спідницю; на її маленьких ногах були чорні туфлі і білі панчохи. Тонкий золотий ланцюжок, прикрашений великою перлиною, обіймав

смагляву шию дівчини подвійним рядом, в чорному волоссі стояв черепаховий

гребінь. Ні кілець, ні ковтків Консуело не носила. Кисті її рук в порівнянні з маленькими ногами здавалися рукою хлопчика, але як в потиску, так і на погляд справляли враження доброти і жіночності. Загалом, це була гарненька дівчина з привітним обличчям, ясними чорними очима, іноді дуже серйозними, і з чарівними віями — легка фігурою, невеликого зросту, хоча рухливість, стрункість і дівоче тонкі від плеча руки робили Консуело вище, ніж в дійсності вона була, досягаючи лише підборіддя Ван-Конета. Її голос, звучачи одночасно з диханням, мав легкий грудний тембр і був так приємний, що навіть незначні слова звучали в вимові Консуело прихованим почуттям, спрямованим, може бути, до інших, більш важливих

предметів свідомості, але властивим її тону, як дихання — її мови.

З такою дівчиною був заручений Ван-Конет. Зустрінутий матір'ю Консуело, худорлявою жінкою, що почасти нагадувала дочку, в темній шовковій сукні, обробленій стеклярусом, Ван-Конет приділив кілька хвилин майбутньої тещі, прикидаючись, що нічого не цікавить його, крім нареченої. Хоча у Вінсенти Хуарец були живі, проникливі очі, які колись снилися багатьом чоловікам, але, підтакуючи чоловікові і зітхаючи разом з ним, таємно вона була на стороні Ван-Конета. Уособлення елегантного пороку, що схилився перед сильним і свіжим почуттям, розчулювало її романтичну натуру.

Крім того, дочці скотаря гріхи знатних осіб здавалися не наслідком поганих схильностей, а лише подобою химерного, ризикованого спорту, який неважко підмінити ідилією.

Поговоривши з нею, Ван-Конет пішов до нареченої. Помітивши його, Консуело розцвіла, зашарілася. Її погляди висловлювали ніжність і нетерпіння говорити про щось невідкладне.

З нудьгою, пригноблений страхом дуелі, Ван-Конет, лицемірно, обережно і лагідно почав грати роль люблячого — одну з найважчих ролей, якщо серце того, хто грає не зворушено хоча б симпатією. Якщо ж воно сміється, а любов дівчини безоглядна, успіх гри забезпечений — в ній нема утиску ні в словах, ні в позах: нехай буде веселий, підозріло рівний, навіть похмурий і млявий — серце жіноче знайде пояснення всьому, все виправдає і прийме провину на себе.

Ван-Конет поцілував руку Консуело, але вона обняла його, поцілувала в скроню, відсторонилася, взяла за руку і підвела до стільця.

— Ідіть сюди, сядьте ... Сідайте, — повторила дівчина, бачачи, що Ван-Конет задумався на мить. — Залиште всі ваші справи. Ви тепер зі мною, а я з вами.

Вони сіли і повернулись один до одного. Консуело взяла віяло. Обмахнувшись, дівчина зітхнула. Очі її, сміючись і турбуючись, були спрямовані на мовчазного нареченого.

— Я в страшній тузі, — сказала Консуело. — Ви знаєте, що сталося? Сьогодні весь Гертон говорить про самогубство двох людей. Він страшенно любив її, а вона його. Як гірко, чи не так? Їм не давали одружитися, а вони не знесли цього. Тільки посмертна записка розповідає причину нещастя. Там так і написано: "Краще смерть, ніж розлука". Так написала вона. А він приписав: "Ми не розлучимося. Якщо не можемо разом жити,

то нехай разом помремо ". Тепер усі говорять, що це — погана прикмета і що ті, хто обвінчається в нинішньому році, нещасливо закінчать, та й життя їх буде неприємним. Як ви думаєте, чи не відкласти нам шлюб до майбутньої весни? Мені щось страшно, я так боюся всього такого, і з голови не виходить.

Ви вже чули?

— Я чув цю історію, — сказав Ван-Конет, беручи з рук Консуело віяло і розглядаючи живопис на слонової кістки. — Чудова річ. Але я так люблю вас, мила Консуело, що забобони не турбують мене.

— О, ви мене любите! — тихо вигукнула дівчина, схоплюючи віяло, причому Ван-Конет втримав його, так що їх руки зблизилися. — Але це правда?

Консуело розсміялася, потім стала серйозною, і знову нестримний щасливий сміх, подібно ранкової грі листя серед променів, висвітлив її всю.

— Це правда? А якщо це неправда? Але я пожартувала! — крикнула вона, помітивши, що ліва брова Ван-Конета повільно і патетично піднялася. — Адже це так чудово, що ось ми, двоє, я і ви, так сильно, сильно, назавжди любимо. Краще не може бути нічого, по-моєму. А як думаєте ви?

— Я думаю так само. Мені здається, що ви висловлюєте мої думки.

— Справді? Я дуже рада, — повільно вимовила Консуело, відвертаючись і опускаючи голову з бажанням викликати урочистий настрій, але посмішка блукала на її напіврозкритих губах. — Ні! Мені весело, — сказала вона, випростуючись і зітхнувши на повні легені. — Я можу сидіти так довго і дивитися на вас. Всього не скажеш! Ціле море слів, як хвиль в морі. Так як же нам бути? Будь ласка, заспокойте мене.

Ван-Конет хотів пожвавитися, невимушено базікати, але не міг. Очікування звісток від Сногдена чорною рукою лежало на його обмежений душі. Консуело помітила стан Ван-Конета, і він заговорив в той момент, коли вона вже вирішила запитати, що з ним трапилося.

— Який сенс турбуватися? — сказав Ван-Конет. — Вся справа в тому, що дурість, висловлена якоюсь однією людиною, набуває вигляду чогось серйозного, якщо її повторить сотня інших дурнів. Загиблих, зрозуміло, шкода, але такі історії відбуваються кожен день, якщо не в Гертоні, то в Мадриді, якщо не в Мадриді, то в Відні. Ось і все, я думаю.

— Ви так впевнено говорите. Ах, якби так! Але якщо людина зверне це на себе ... якщо вона не розлучається з сумними думками ...

Консуело заплуталася і сама перервала себе:

— Зараз я придумаю, як висловити. Вас як ніби гризе турбота. Хіба я помиляюся?

— Я сповнений вами, — сказав, проникливо посміхаючись, Ван-Конет.

— Ах так ... Я зрозуміла, як сказати свою думку. Якщо людина повна щастя і боїться за нього, чи не може чужа трагедія залишити в душі слід, і слід цей вплине на майбутнє?

— Клянуся, я із задоволенням воскресив би гертонських Ромео і Джульєтту, щоб вас не долали передчуття.

— Так. А воскресити не можна! Дивно, що моя мати вам нічого не сказала.

— Ваша матінка не хотіла, мабуть, мене турбувати.

— Моя матушка ... Ваша матінка ... Ах-ах-ах! — докірливо вигукнула Консуело, перекривлюючи стриманий тон нареченого. — Ну добре. Ви пам'ятаєте, що у нас повинен бути серйозна розмова?

— Так.

— Георг, — серйозно почала Консуело, — я хочу говорити про майбутнє. Післязавтра відбудеться наше весілля. На нас чекає довге спільне життя. Перш за все ми повинні бути друзями і завжди довіряти один одному. а також щоб не було між нами 11 дурних ревнощів.

Вона замовкла. Одна справа — вимовляти наодинці з собою палкі і великі промови, інше — говорити про свої бажання уважному, замкнутому Ван-Конету. Зрозумівши, що красномовство її вичерпалося, дівчина почервоніла і закрила руками обличчя.

— Ну ось, я заплуталася, — сказала вона, але, подумавши і відкривши обличчя, ласкаво продовжувала: — Ми ніколи не будемо розлучатися, все разом, завжди: гуляти, читати вголос, подорожувати, і сумувати, і сміятися ... Про що горювати? Це невідомо, проте може статися, хоча я не хочу, не хочу сумувати!

— Чудово! — сказав Ван-Конет. — Слухаючи вас, не хочеш більше слухати нікого і ніщо.

— Не дуже гарний спосіб життя, який ви вели, — говорила дівчина, — змусив мене довго роздумувати над тим — чому так було. Я знаю: ви були самотні. Тепер ви не самотні.

— Наклеп! Чорний наклеп! — скрикнув Ван-Конет. — Карти та пляшка вина ... О, який гріх! Але мені заздять, у мене багато ворогів.

— Георг, я люблю вас таким, яким ви є. Нехай це дві гри в карти і дві пляшки вина. Справа в ваших друзях. Але ви вже, напевно, розпрощалися з усіма ними. Якщо хочете, ми будемо грати з вами в карти. Я можу також скласти компанію на половину пляшки вина, а решта ваше.

Вона розсміялася і серйозно закінчила:

— Друг мій, не гнівайтесь на мене, але я хочу, щоб ви стиснули мені лікоть.

— Лікоть? — здивувався Ван-Конет.

— Так, ви так міцно, палко стиснули мені лікоть один раз, коли допомагали перестрибнути струмок.

Консуело зігнула руку, простягнувши лікоть, а Ван-Конет змушений був стиснути його. Він стиснув міцно, і Консуело заплющила очі від задоволення.

— Ось хороша така міцна любов, — пояснила вона. — Чи знаєте ви, як я почала вас кохати?

— Ні.

Минуло вже три години, як Ван-Конет надав Сногдену залагоджувати похмуру справу. Його занепокоєння зростало. Насилу сидів він, пригнічено вислуховуючи промови дівчати.

— Ви стояли під балконом і дивилися на мене вгору, кидаючи в рот цукерки. У вашому лиці тоді промайнуло щось зворушливе. Це я запам'ятала, ніяк не могла забути, стала думати і дізналася, що люблю вас з тієї самої хвилини. А ви?

Питання пролунало зненацька, але Ван-Конет вдало знайшов вихід, заявивши, що він завжди любив її, тому що завжди мріяв саме про таку дівчину, як його наречена.

Далі пішло гірше. Настрій Ван-Конета абсолютно впав. Він посилювався налагодити розмову, опанувати почуттями, увагою Консуело і не міг. Ні слів, ні думок у нього не було. Ван-Конет чекав звісток від Сногдена, проклинаючи плескіт фонтану і слухаючи, чи не пролунають квапливі кроки, які сповіщають про виклик до телефону.

Після кількох неспіливих спроб оживити похмурого коханого Консуело замовкла.

Роблячи з делікатності вид, що задумалася сама, вона дивилася в бік; губки її надулися і гірко здригалися. Якби тепер вона ще раз запитала Ван-Конета: "Що з ним?" — то остаточно засмутилася б від власних слів. Трохи розвіяла

тугу поява Вінсенти, яка оголосила, що приїхав батько. Дійсно, не встиг

Ван-Конет пробурмотіти нескладну фразу, як побачив Педро Хуареца, огрядного чоловіка з похмурим обличчям. Поглянувши на дочку, він зрозумів її стан і запитав:

— Ви посварилися?

Консуело насильно посміхнулася.

— Ні, нічого такого не сталося.

— Я лаявся з моєю дружиною досить часто, — повідомив старий, сідаючи і витираючи обличчя хусткою. — Нічого хорошого в цьому немає.

Ці навмисне сказані слова, різко прозвучали і ще більше засмутили Консуело.

Опустивши голову, вона спідлоба глянула на нареченого. Ван-Конет мовчав і тьмяно посміхався, безсилий зосередитися. Блідий, подумки лаючи дівчину брудними словами і проклинаючи невесело налаштованого Хуареца, який теж був в замішанні і зволікав заговорити, Ван-Конет звернувся до матері Консуело:

— Дуже душно. Ймовірно, буде гроза.

— О! Я не хочу, — сказала та, придивляючись до дочки, — я боюся грози.

Знову всі замовкли, думаючи про Ван-Конета і не розуміючи, що з ним сталося.

— Вам недобре? — запитала Консуело, швидко обмахуючись віялом і готова вже розплакатися від образи.

— О, я прекрасно почуваю себе, — відповів Ван-Конет, глянувши так непривітно, що лице Консуело змінилося. — Навпаки, тут дуже прохолодно.

Видавши таким чином, що не пам'ятає, про що говорив хвилину назад, Ван-Конет не міг більше переносити збентеження матері, засмути Консуело і допитливого погляду старого Хуареца. Ван-Конет хотів встати і відкланятися, як з'явилася служниця, яка повідомила про виклик гостя до телефону Сногденом. Не тільки оповіщений, а й всі були раді вирішенню напруженого стану. Що стосується Ван-Конета, то кров кинулася йому в голову, серце забилося, очі жваво блиснули, і, квапливо вибачаючись, вибіг він слідом за служницею по внутрішніх сходах будинку до телефону прохідної кімнати.

— Сногден! — крикнув Ван-Конет, як тільки підніс трубку до тубам. — Давайте, що є. Тобто, відразу — так чи ні?

— Так, — відповів переможно-поблажливий голос, — категоричне так, хоча довелося мати справу з вашим батьком.

Ван-Конет зіщулився: серед радості згадка про батька натякнула про щось і обіцяла неприємну сцену. Однак "так" все переважало в цей момент.

— Чорти цілують вас! — закричав він. — Але, як би там не було, дихання повернулося до мені. Чекайте мене через годину.

— Добре. Чи визнаєте ви, що я знаю ціну своїх обіцянок?

— Дуже добре. Не хваліться.

Ван-Конет засміявся і, глибоко, спокійно дихаючи, повернувся до фонтану.

Сім'я мовчки сиділа, чекаючи його повернення. Консуело сумно глянула на нареченого, але, помітивши, що він весь ожив, сміється і ще здалеку щось говорить їй, сама розсміялася, порозовіла. Здогадавшись про зміну на краще, Вінсента Хуарец подивилася на Ван-Конета з вдячністю; навіть батько Консуело зрадів кінцю цього принизливого як для нього, так і для його дочки і дружини змертвіння нареченого.

— Що-небудь дуже приємне? — вигукнула Консуело, прощаючи Ван-Конета і пишаючись його прекрасним люб'язним обличчям. — Ви задали мені загадку! Я так хвилювалася!

— Зізнаюся, — сказав Ван-Конет, — так, мене турбувала одна справа, але все владналося. Мою кандидатуру на посаду голови компанії сільськогосподарських підприємств в Покеті підтримують два впливові особи. Ось цього я і чекав, від цього зажурився.

— О, треба було сказати мені! Адже я ваша дружина! Я — найвпливовіша особа!

— Звичайно, але ... — Ван-Конет поцілував руку дівчини і сів, радо озираючись. — Цілком ймовірно, ми з Консуело будемо жити в Покеті, — сказав він Хуарецу, — як уже і говорили про це.

— Мені дороге моє дитя, — несподівано зворушливо і твердо сказав Хуарец, — вона у мене одна. Я хочу на вас сподіватися, так, я сподіваюся на вас.

— Все буде добре! — вигукнув Ван-Конет, заглядаючи у вологі очі дівчини з саявом радості, отриманої від розмови з Сногденом, і придумуючи тему для розмови, яка могла б зацікавити всіх не більше як на десять хвилин, щоб поспішити потім на побачення і дізнатися від Сногдена подробиці благополучної розв'язки.

Глава IV

Справи і турботи Сногдена виявляться на лінії цієї розповіді в міру його розвитку, а тому увага повинна бути спрямована до Давенанта і торкнутися його життя глибше, ніж він сам розповів Баркету.

Підібраний санітарної каретою перед театром в Ліссі, Давенант був відвезений в госпіталь Червоного Хреста, де пролежав із запаленням мозку три тижні. Як ні важко занедужав, але йому судилося залишитися в живих, щоб довго пам'ятати полум'яно-

сонячну вітальню і дитячі голоси дівчат. Як гра, як ясна і ласкава турбота життя про безневинну відряду людини, представлялася йому та доля, яку він несвідомо закликав.

Коли минула небезпека, Давенант кілька днів ще залишався в лікарні, був слабкий, рухався мало, більшу частину дня лежав, чекаючи, чи не розшукає його Галеран або Футроз. Його туга починалася на світанку і закінчувалася дрімотою при настанні ночі; сни його були спогадами про незабутній вечір із стріляниною в ціль.

Срібний олень лежав під його подушкою. Іноді Тіррей брав цю річ, розглядав її і ховав знову. Нарешті він зрозумів, що його перебування в чужому місті позбавлене телепатичних властивостей, які можуть вказати місцезнаходження втікача кому б то не було.

Тепер був він цілком наданий самому собі. Він згадував свого батька з такою ненавистю, що думки його про нього були повні стогону і скреготу. Вийшовши з лікарні, Давенант відправився пішки на південь, щоб піти від Покета якомога далі. Дорогою він працював на фермах і, зібравши трохи грошей, йшов далі, вивітрюючись тугу. А потім Стомадор віддав йому "Суходіл і море".

В той день Давенанту ніяк не вдавалося побути на самоті до самого вечора, так як була субота — день роз'їздів з рудників в місто. Торговці їхали закуповувати товари, службовці — повеселитися зі знайомими, робочі, які отримали розрахунок, — хапнути дозу міських задовольень. Багато з них вимагали вина, не залишаючи сидла або НЕ злізаючи з возів, тому Петронія часто вибігала з дверей з пляшкою і штопором, а Давенант сам служив відвідувачам.

За клопотами і розрахунками всякого роду його гнів улігся, але тяжка образа, нанесена Ван-Конетом, освітила йому себе таким небезпечним вогнем, при якому вже немислимі ні примирення, ні забуття. Вгадуючи весільні труднощі

високопоставленої особи, а також маючи на увазі своє мистецтво потрапляти в ціль, Давенант добре усвідомлював, наскільки Ван-Конету ризиковано приймати поєдинок; проте іншого виходу не було, хіба лише Ван-Конет стерпить ляпас під тим приводом, що удар шинкаря, так як і вуличний напад, не можуть його принизити.

На такий випадок Давенант вирішив чекати двадцять чотири години і, якщо Ван-Конет відмовиться, надрукувати про подію в місцевій газеті. Таку послугу міг йому надати Найт, брат редактора газети "Гертонські ранкові години", людина, яка часто полювала з Гравелотом в горах і щиро поважала його. Однак Давенант так ще мало знав людей, що подібні диверсійні міркування здавалися йому фантазією, в дійсності він не хотів сумніватися в хоробрості Ван-Конета. Єдине, що Давенант допускав серйозно, — це вимушене визнання противником своєї провини перед початком поєдинку; тоді він простив би його. Якщо ж гордість Ван-Конета виявиться сильнішою

справедливості і розуму, то на такий випадок Давенант намір поранити противника безпечно, заради його молоденької нареченої, не винуватою ні в чому. Цю дівчину Давенант не хотів карати.

Найретельніші роздуми, якщо вони мають предметом подію, яка ще не настала, обумовлене якимись випадковостями її вирішення, є роздуми, по суті, абстрактні, і

вони скоро робляться одноманітні; тому, все передумав, що міг, Давенант став з години на годину чекати прибуття секунданта Ван-Конета, але багато раз прибиралися і накривалися столи для відвідувачів, яким Давенант нічого не говорив про події ранку, заборонивши також базікати Петронії, а день проходив спокійно, як ніби ніколи за великим столом проти вікна не сиділи Лаура Мульдвей, яка відганяє муху, і Георг Ван-Конет, що сміявся зі злим блиском очей.

Радісним і чудовим був цей день тільки для служниці Петронії, несподівано ошасливленій вісімнадцятьма золотими. Але не так вразили її гроші, скотиняча грубість Ван-Конета і бійка з її господарем, як поведінка Гравелота, який вдарив багату людину, відмовився від виграшу і, дрібниць заради, грудьми встав проти своєї ж дохідної статті через надуті губи товстощокої дівчини, що схлипує; якій, на думку Петронії, була надана велика честь: "такий красень, кавалер важливих дам, зволив з нею пожартувати".

Петронія служила недавно. Працівник Давенанта, літній Фірс, терпляче зближався з нею, і вона почала звикати до думки, що буде його дружиною. Вісімнадцять гіней робили її незалежною від накопичень Фірса. Вибравши хвилину, коли той привіз бочку води, Петронія вийшла до нього на подвір'я і сказала:

— Знаєте, Фірс, коли вас не було, приїжджав син губернатора з якоюсь красунею ... Хоча вона дуже худа ... Він, а також його двоє друзів, все багатії, дали мені двадцять п'ять фунтів.

— Це було уві сні, — сказав Фірс, підходячи до неї і беручи її тверду блискучу руку з засуканими до ліктя рукавом.

Петронія звільнила руку і витягла з кишені спідниці жменю золотих.

— Брешеш. Це господар посилає вас за покупками, — сказав Фірс. — А ви вигадуете по прикладу Гравелота. Ви заразилися від нього вигадками, — Зізнайтеся! Він мені сказав на днях: "Фірс, як ви зловили місяць?" У відрі з водою, розумієте, відбивався місяць, так він просив, щоб я не виплеснув його на квіти. Зауважте, не п'яний, ні! Я тільки обернувся, а потім відвернувся. Не люблю я таких жартів. Виходить, що я — дурніше його?

Отже, їдете в місто купувати? — Так, — відповіла Петронія, усвідомлюючи, що положення дивовижне і що у Фірса немає причини вірити істині події, а розповісти про стрільбу вона боялася: Фірс вмів витягати з базік подробиці, і тоді, якщо дізнається про її нескромність Гравелот, йому, мабуть, заманеться забрати гроші собі.

— Петронія! — закричав Давенант з зали, бачачи, що з'явилося кілька фермерів.

Вона не чула, і він, вийшовши її шукати, заглянув в кухонні двері. Петронія стояла у одвірка, відкинувши голову, ховаючи за спиною руки, мріючи і насолоджуючись. Весь день вона тривожно придивлялася до господаря, намагаючись вгадати, — чи не з'їхав Гравелот з розуму.

Такий її погляд піймав Давенант і тепер, але, думаючи, що вона турбується про нього через ранкову сцену, посміхнувся. Йому сподобалося, як вона стояла, квітуча, росла, уособлення хазяйновитості і здоров'я, і він подумав, що Петронія пам'ятатиме

цей день все життя, як іскру чарівної казки, яка так свавільно залетіла. "Вся її життя, — думав Давенант, — прийме відтінок вдячного спогаду і надії на майбутнє".

Вона стрепенулася, а господар відіслав її і сказав Фірсу:

— Здається, вам подобається моя служниця, Фірс? Одружуйтесь на ній.

— Хіба мало подобається мені служниця, — замкнуто відповів Фірс, розпріг коня, на всіх НЕ одружишся.

— Тоді на тій, яка перестане бути для вас служницею.

Фірс не зрозумів і подумав: "З чого він взяв, що я тримаю служниця?"

— Чи їхати за капустою? — запитав Фірс.

— Ви поїдете за нею завтра.

Давенант повернувся до буфету, помічаючи з подивом, що сонце сідає, а з міста немає ніяких звісток від Ван-Конета. Мабуть, його висміяли і кинули, як кидають обпикше пальці гаряче залізо, що на погляд здавалося нешкідливим. Неуважно спостерігаючи за відвідувачами, яких залишалося все менше, Давенант побачив людину в брудному парусиновому пальто і солом'яному капелюсі; допитливий, собі на умі погляд, грубе лице і товсті золоті кільця видавали торговця. Так це і виявилось. Чоловік зійшов з возу, запряженого парою білих коней, і прямо попрямував до Давенанта, якого

почав просити дозволити йому залишити на два дні ящики з книгами.

— У мене книжкова крамниця в Тахенбаку, — сказав він, — я зустрів приятеля і дізнався, що повинен поспішати назад на аукціон в Гертон, — вигідна справа, прогавити не хочу. Куди ж мені тягати ящики? Дозвольте залишити ці книги у вас на два дні, післязавтра я заїду за ними. Два ящика старих книг. Нехай вони валяються під навісом.

— Навіщо ж? — сказав Давенант. — Вночі буває рясна роса, і ваші книги відволожаться. Я покладу їх під сходи.

— Якщо так, то ще краще, — зрадів продавець. — Дякую вам, ви дуже мене виручили. Недарма кажуть, значить, що Джемс Гравелот — найлюб'язніший шинкар по всій цій дорозі. Мое ім'я — Готліб Вагнер, до ваших послуг.

Потім Вагнер витягнув два погано збитих ящика, в щілинах яких виднілися старі палітурки, а Давенант сунув їх під сходи, що ведуть з зали в мезонін, де він жив.

Вагнер став пропонувати за зберігання трохи грошей, але господар навідріз відмовився — ящики анітрохи не переймали його. Вагнер осушив біля стійки пляшку вина, побіг сідати у візок і зразу ж поїхав.

Це сталося за кілька хвилин до заходу сонця. Петронія прибирала приміщення, так як з настанням темряви готель рідке відвідувався, двері його замикалися. Якщо ж приїжджав хтось вночі, то гостя впускали через ворота і кухню. Порахувавши касу, Давенант наказав служниці закрити внутрішні віконні віконниці і відправився наверх, роздумуючи про похмурий день, проведений в марному очікуванні звісток від Ван-Конета.

Лише тепер, сидючи перед своїм ліжком, за столом, на який Петронія поставила

мідний кавник, чашку і цукорницю, молодий господар готелю міг зосередитися на своїх почуттях, розсіяних суєтою дня. Образи нахабних ранкових гостей не давали йому спокою. Уміло, майстерно, незважаючи на запальність, були нанесені ці образи; він ще ніколи не отримував таких образ і, оживляючи подробиці брудної сцени, усвідомлював, що її брудний слід залишиться на все життя, якщо поєдинок не відбудеться.

Найбільше грала тут роль різниця світоглядів, виражена не сперечанням, а ударом. Дійсно, так боляче ранили і так забруднити рану могла тільки людина з низькою душею. Здогадуючись про роль Сногдена, Давенант надавав мало значення його явно службової агресії: Сногден діяв за обов'язком.

Раптом, як це часто буває при схвильованому стані, коли розгортається уявлення дії в зв'язку не тільки з прямими, а й з непрямыми обставинами, у Давенанта виник сумнів. Багата людина, син губернатора, жених дочки мільйонера, що має могутні зв'язки і чудове майбутнє, — чи захоче така людина ризикувати всім, навіть отримавши удар по обличчю? Наскільки

характер його відкрився в "Суші і морі", слід було визнати відсутність благородних почуттів. А в такому положенні люди рідке змінюють собі, хіба лише вигода штовхне їх до неширокого театральному жесту. Це міркування так стривожило Давенанта, що він негайно підкріпив його зіставленням джентльмена з трактирником і ризиком, яким загрожувала для Ван-Корнета розголос курйозне-похмурої справи. Надії його зникли, думки сплутались, і, щоб відволіктися, — так як нічого іншого не залишалось, як чекати, що принесе завтрашній день, — Давенант зняв зі стіни маленьку гвинтівку, подібну тієї, з якою кілька років тому стріляв на вечорі у Футроза. Пристрасть до стрільби в ціль чомусь відповідала його жадобі торжества зусилля і результату; Давенант, вже ставши незрівнянним стрільцем, не залишав цієї справи, але йому завадили.

Він почув швидкий стук в ворота, кроки і голос Петронії; потім чоловічий голос назвав його ім'я: "Гравелот", але далі Давенант не розчув. Хтось вибіг по сходах, двері швидко відчинилися, і він побачив контрабандиста Петвека, який навіть не постукав.

— Скандал! Готуйтеся! — закричав Петвек. — Я до вас прямо з Латра. Сюди мчить митний загін.

— Що таке, Петвек? Сідайте насамперед. Про що ви кричите?

— У вас були обшуки?

— Досі не було.

— Так буде зараз. Я був в Латрі. Дванадцять прикордонників попрямували до вас. Я бачив цих солдатів. Один з них — не те, щоб проговорився, але він з нами має справи. У вас що-небудь є, Гравелот?

— Якщо ви до цих пір не спокусили мене, ясно, що сам я не стану приховувати карти або духи. Однак ви не брешете? — сказав Давенант, стривожений гучним диханням Петвека, який дивився на нього з переляком і подивом.

— Ось як я брешу, — відповів Петвек, — я відразу помчав до вас, залишивши солдатів докінчувати своє пиво у баби декана. Адже ви знаєте, що в Латрі у нас

постійний спостережний пункт — прикордонники вічно товчуться там. Я мчав по короткій стежці і випередив їх, але через чверть години ви самі будете говорити з ними, тоді зрозумієте, бреше Петвек або не обманює.

— Ось що, — сказав Давенант, прислухаючись до однієї думки, що почала його мучити. — Йдемо-но вниз. Під сходами є два ящика, і я хочу дізнатися, чим вони набиті.

Він взяв молоток, лампу і поспішно зійшов вниз, з Петвеком за спиною, весь час квапити його. Витягнувши з-під сходів один ящик, залишений Вагнером, Давенант збив верхні дошки. Дійсно, там лежали старі книги, але вони прикривали десятка два невеликих ящиків. Розпакувавши один з них, хоча і без того вже чувся вельми доказовий запах дорогих сигар, Давенант більше не сумнівався.

— Принаймні запалимо, — сказав Петвек, беручи сигару і з люттю відгризаючи її кінець. — Так! Хороші сигари, Гравелот. Але з нами ви не хотіли мати справи.

— Мовчіть, — сказав Давенант. — Товар мені підкинули. Петвек, тягніть той ящик, а я візьму цей. Ми викинемо їх в кущі.

Але в цей час застукали копита коней. Ховати фатальний вантаж було вже пізно.

— До біса! — сказав Давенант, міцніше задвигаючи дверний засув і пробуєчи гак. — Доведеться бігти, Петвек. Справа гірше, ніж п'ять місяців в'язниці. На цьому не зупиняться. Я один знаю, в чому справа. Де стоїть ваша "Ведмедиця"?

— Гравелот, — відповів Петвек, відчуваючи якусь більш серйозну справу, ніж два ящика сигар, — я не покину вас в біді.

Почувши це, Давенант кинувся в кімнату Фірса і одним поштовхом розбудив його.

— Киньте протирати очі, — сказав Давенант, — справи кепські. Залишаю вам готель. Ведіть торгівлю, ось вам сто фунтів. Потім відзвітувати. Я повинен тимчасово сховатися.

Зараз будуть ломитися в ворота і двері, — не відчиняйте. Нехай ламають вхід або лізуть через стіну, але затримайте, як можна довше. Ніколи міркувати.

Пролунав удар у двері готелю. Одночасно загриміли ворота і почулися

накази відкрити. Фірс сів, спустив ноги, скочив і, квапливо кивнувши, сховав

гроші під наволочку, потім вихопив їх і почав бігати по кімнаті, шукаючи більш надійного місця. Давенант покинув його і потягнув Петвека наверх. З кімнати косе вікно вело на дах, по тій її стороні, яка була звернена до скелі. Діставши і захопивши з собою срібного оленя, а також всі гроші зі стола і кишень одягу, Давенант з револьвером в руці виліз через вікно, вказуючи Петвеку місце, де стрибок на скелю з даху коротше. Вони стрибнули одночасно, прямо над головою прикордонника, який стояв з цього боку будинку, щоб перешкодити втечі. Солдат, побачивши дві тіні, перемахнувши

вгорі, з даху на скелю, люто закричав і вистрілив, але втікачі були вже в кущах, а в цей час через стіну двору перестрибували солдати, починаючи розгром.

Човен Давенанта стояв неподалік від будинку; він стягнув його в воду і сів, а Петвек розпустив вітрило. Помірний вітер погнав човен геть від небезпечної землі.

— Передохніть, — сказав Петвек, сівши до керма і дістаючи з кишені жменю сигар. Він розсудливо захопив стільки сигар, скільки встиг набити в кишені, поки Давенант плував і збагачував Фірса.

— Що ж, я везу вас на "Ведмедицю". Якщо так, то вона цієї ж ночі піде в Покеті. Закурите, Гравелот. Бачили ви, як швидко змінюється життя?

— Знаю, — сказав Давенант, який вже трохи освоївся з думкою, що знову ступив на стежку темної долі. — Мені це відомо, на жаль! Але у мене міцне серце, Петвек.

— Добре, якщо міцне. Поясніть, в чому справа? Навіщо треба бігти?

Поки вони пливли, Давенант розповів ранкову історію, і, всебічно обговоривши її, Петвек повинен був визнати, що іншого виходу, як втеча, немає.

— Раз так тонко задумано з контрабандою, будьте впевнені, — сказав Петвек,

— що цим Ван-Конета не обмежаться. Син боїться вас, а його батько, високородний Август Ван-Конет, зумів би влаштувати вам довге життя за ґратами. Це — сила. Поїдете з нами в Покет, а там буде видно, що робити.

— У Покет? — сказав Давенант. — Ну що ж! Мені чомусь це приємно. Я там давно не був. Дуже давно. Так, це добре — Покет, — повторив він, на мить відчуваючи себе тим, хто тинявся біля будинку Футроза, а тут спогади, один за іншим, пройшли в темряві ночі. Галеран, Еллі, Роена, стара Губерман, Кішлот, бродяга батько .. І в вітри збудження небезпечного дня вони постали тепер мирно, лише відтінок туги супроводжував їх. "Мене, мабуть, важко впізнати, — думав він. — Дивно і добре: я буду в Покеті. Добре, що так виходить само собою, без наміру".

— Багата була у вас справа, — сказав Петвек. — Хто б міг думати? .. Ви хоча сказали кому-небудь?

— Так. Залишиться Фірс. Йому я можу вірити.

— Шахрай ваш Фірс, — відповів Петвек. — Не те щоб він мені не подобався, але, коли він появляється в Латр, то насамперед насміхається над вами. Заздрісна скотина.

— Я залишив йому сто фунтів, — сказав Давенант. — Особливо я не сумніваюся, але все ж, коли ви будете там, приглядіться трохи. Фірс і Петронія повинні впоратися, поки я не улагоджу історію з Ван-Конетом. А я улагоджу її. Ще не знаю як, але цю справу я доведу до кінця.

— Правильно, — погодився Петвек, — я зайду в готель, а з вами спишусь.

Човен плив близько до берегових скель. Не минуло години, як Давенант побачив "Ведмедицю", що стояла на якорі без вогнів. Петвек видав умовний свист.

— Що привіз? — крикнув чоловік з низького борту пошарпаного двощоглового судна.

— Я привіз одного твого знайомого! — крикнув Петвек і, поки Давенант прибирав вітрило,

продовжував пояснювати: — Зі мною Гравелот. Треба буде перестрибнути йому в Покет. Ось і усе.

Всі берегові контрабандисти добре знали Давенанта, так як рідкісний місяць не заходили в "Суходіл і море" і неодноразово намагалися пристосувати готель для своїх

цілей, але, як не вигідні були їх пропозиції, Давенант завжди відмовлявся. На такому ремеслі його характер, що захоплюється миттєво, скоро поклав би кінець свободі і життю цього чоловіка, який свідомо став вигнанцем, так як життя ловило його зі зброєю в руках. Він не був любимий нею. Хоча Давенант ухилився від пропозицій широко розгалуженої, могутньої організації, контрабандисти поважали його і були навіть прив'язані до нього, так як він часто дозволяв їм радитися в своєму готелі. Отже, Давенант зустрів нових осіб і, пройшовши в маленьку каюту шкіпера Тергенса, скоро побачив себе оточеним слухачами. Петвек коротко розповів справу, але вони бажали дізнатися подробиці. Їхнє ставлення до Давенанта було того роду доброзичливо-поблажливим ставленням, яке виявляють люди до тих, хто стоїть вище їх, якщо той діє з ними в рівних умовах і однаковому становищі. При відсутності симпатії тут недалеко до усмішки; в даному ж випадку контрабандисти визнавали втечу Гравелота більше дивною, ніж серйозною справою. Не приховуючи співчуття до нього, вони всіляко підбадьорювали його і жартували; їх тішило, що Гравелот обійшовся з Ван-Конета, як з п'яним візником.

— Однак, — сказав Тергенс, — Гравелот не полетів по повітрю, прикордонники це знають,

вони обнишпорили весь берег, і, я думаю, нам пора тягнути якір на борт.

— Як же бути з Нікльсом? — запитав боцман гетри.

Йшлося про контрабандистів, який пішов у село до коханої на термін до шести годин ранку. О сьомій "Ведмедиця" повинна була почати плавання, але тепер виник інший план.

Тергенс боявся залишатися, так як прикордонники, виїхавши на паровому боті уздовж скель, легко могли заарештувати "Ведмедицю" з її вантажем, що складався з фарб, тхорячих кистей, духів і гудзиків.

— Не думав нині плисти на "Ведмедиці", — сказав Петвек боцману. — Раз я тут, я поїду. Мені набридло стирчати в Латрі. На цьому тижні великих справ не передбачається. Там є Блек і Зуав, їх двох вистачить, в разі чого. Гетрах, пишіть Нікльсу записку, я візьму шлюпку, повезу записку в дуло. Нікльс прочитає, заспокоїться.

Взявши записку, Петвек пішов, після чого інші контрабандисти мало-помалу очистили каюту, що служила одночасно їдальнею. Гетрах спав на столі, Тергенс — на лаві.

Поки Петвек їздив до берега, Тергенс відкрив внутрішній трюмовий люк і зі свічкою пройшов туди, щоб вказати Давенанту місце його ночівлі. Перевернувши близько підстави щогли ряд кип і ящиків, Тергенс влаштував ліжко з тюків, на неї шкіпер кинув подушку і ковдру.

— Не паліть тут, — попередив Тергенс втікача, — пожежа в море — справа сумна.

Втім, я вам принесу тарілку для недопалків.

Він притягнув олов'яну тарілку, глухий ліхтарик, пляшку горілки. Давенант опустився на ложе і прийняв напівсидяче положення. Йдучи, Петвек дав йому шість

сигар, так що він був забезпечений для комфортабельного нічлігу в плаванні. Сьорбнувши горілки, Давенант закурив сигару, струшуючи попіл в тарілку, яку тримав на колінах зверху ковдри.

Хлопчик ще міцно сидів в досвідченому, бувалому господарі готелю; йому подобався запах трюму — сируватий, смолистий; напівсвітло ліхтаря серед товарів і біг збудженої думки в рамі з бортів і снастей, десть між мисом "Ченця" і мілинами Грінленду.

Тим часом чувся голос Петвека, який повернувся, і стукіт кабестану, що волік якір наверх. Заскрипіли блоки вітрил, що встановлюються; верхні реї піднялися, парусина обтяжилась вітром, і всі розбрілися спати, крім Гетраха, що став до керма, та Тергенса і Петвека, що влізли з каюти в трюм, щоб поговорити перед сном. Гості сіли на ящиках і приклалися до пляшки, після чого Петвек сказав:

— Ніяк не можна було заховати вашу човен на березі. Прикордонники могли його знайти і дізнатися про нашу стоянку. А тут гарне сполучення з нашою базою. Я відвів човен за каміння і пустив її по вітру. Що робити!

Давенант спокійно махнув рукою.

— Якщо я буду живий, — човен буде, — сказав він фаталістично. — А якщо мене вб'ють, то не буде ні човна, ні мене. Так ми вже пливемо, Тергенс?

— О так. Якщо вітер буде стійкий — південний південний схід, — то післязавтра до світанку прийдемо в Покет.

— Не в гавань, сподіваюся?

— Ха-ха! Ні, не в гавань. Там за милю від міста є так звана Толкова бухта.

У ній треба вивантажити.

— Знаю. Я бував там. Коли бігав ще босоніж, — сказав Давенант.

— Ви народилися в Покеті? — скрикнув Петвек.

— Ні, — відповів з обережності Давенант, — я був проїздом, з батьками.

— Дивний ви чоловік, — сказав Тергенс. — Йдете ви, як і ми, без вогнів, сигналів. — Ніхто не знає, хто ви такий.

— Ви були б розчаровані, якби дізналися, що я — син дрібного адвоката,

— відповів Давенант, сміючись над допитливим і зацікавленим виразом обличчя колишніх своїх клієнтів, — а тому я вам повідомляю, що я незаконний син Едісона і принцеси Аустерліц-Ганноверської.

— Ні, справді?! — сказав Петвек.

— Ну, залиш, — зауважив Тергенс, — справа не наша. Так ви думали, що Ван-Конет буде з вами битися?

— Він повинен був битися, — серйозно сказав Давенант. — Я не знав, який це негідник. Адже є ж сміливі негідники!

— Цікаво дізнатися, хто цей тип, який залишив вам ящики, — сказав Петвек. — Який він собою?

Давенант ретельно описав зовнішність шахрая, але контрабандисти нікого не могли підібрати до його опису з тих, кого знали.

— Що ж ... Подавати в суд? Так вас негайно заарештують, — сказав Тергенс.

— Це вірно, — підтвердив Давенант.

— Ну, так як ви будете діяти?

— Знаєте, шкіпер, — з хвилюванням відповів Давенант, — коли я доберуся до Покета, я, може бути, знайду і заступників і способи зарадити справу широкого розголосу.

— Якщо так ... Звичайно.

Тергенс і Петвек сиділи з Давенантом, поки не докінчили всю пляшку. потім Тергенс відправився змінювати Гетраха, а Петвек — до матросів, грати в карти. Давенант скоро після того заснув, іноді повертаючись, якщо ребра тюків дуже тиснули боки.

Майже весь наступний день він провів в лежачому положенні. Він лежав у каюті на лаві, тут же обідав і снідав. "Ведмедиця" йшла по рівній хвилі, з попутним вітром, тримаючись, про всяк недобрий випадок, близько до берега, щоб екіпаж міг втекти після того, як дозорне судно або міноносець просигналізує зупинитися. Однак, крім одного пакетбота і двох вантажних шхун, "Ведмедиця" не зустріла судів за цей день.

Вже стало темніти, коли на траверсі заблищали вогні Покета, і "Ведмедиця" пішла від берега у відкритий океан, щоб уникнути складних зустрічей.

Коли настала ніч, судно, обігнувши зону порту, рушило знову до берега, і незначна качка дозволила екіпажу грати в "ластівку". Давенант взяв участь

в цій грі. Грали всі, не виключаючи Тергенса. На шканці встановили порожній ящик з круглим отвором, виконаним в його дошці; кожен гравець отримав три цвяхи з відпиляними капелюшками; вигравав той, хто міг з трьох раз один кинути цвях крізь вузький отвір в ящику на відстані чотирьох кроків. Ця важка вправа мала своїх рекордсменів. Так, Петвек потрапляв частіше за інших і з задовolenим виглядом клав ставки в кишеню.

Чим ближче "Ведмедиця" підходила до берега, тим заклопотаніше ставали лиця контрабандистів. Ніколи вони не могли впевнено сказати, яка зустріч чекає їх на місці вивантаження. Як би добре і обдумане не був обраний берегової пункт, які б надійні люди не ховалися серед скель, очікуючи прибуття судна, щоб вивантажити контрабанду і відвезти її на підводах до відмінно обладнаних таємних складів, ризик був завжди. Причини небезпеки корінилися у відносинах з берегової вартою і зміни в її складі. Тому, як тільки зник за мисом Покетський маяк, гра припинилася і всі одинадцять осіб, що були на борту "Ведмедиці", оглянули свої револьвери.

Тергенс поклав на трюмовий люк вісім гвинтівок і роздав патрони.

— Не турбуйтеся, — сказав він Давенант, запитально глянув на нього, —

така історія у нас звична справа. Треба бути завжди готовим. Але рідке доводиться стріляти, хіба лише в крайньому випадку. За стрілянину можуть повісити. Однак у вас є револьвер? Краще не стріляйте, а то при вашій влучності не минути вам каторжного заслання, якщо не гірше чого. Ви просто наш пасажир.

— Це так, — сказав Давенант. — Однак у мене немає ганебного наміру

відсиджуватися за вашою спиною.

— Як знаєте, — зауважив Тергенс на вигляд байдуже, хоча тут же пішов і сказав боцману про слова Гравелота. Гетрах запитав:

— Так?

Вони схвально усміхнулися, більше не кажучи нічого, але залишилися з приємним почуттям. В уяві їм доводилося битися частіше, ніж насправді.

Тим часом кілька пляшок з горілкою переходило з рук в руки: готуючись до висадки, контрабандисти накачувалися для хоробрості, вірніше — для спокою, так як всі вони були далеко не боягузи. Тільки тепер стало всім чітко відчутно, що вантаж вартістю в двадцять тисяч фунтів обіцяє всім солідний заробіток. "Ведмедиця" повернула до берега, невидимого, але чутного по шереху прибою; вітер впав. Матроси прибрали вітрила; судно на одному клівері підтяглося до невиразним пагорбам з ледь помітною перед ними пінистої лінією піску. Сплеснув тихо відданий якір; клівер впав, і на воду осіла з талей шлюпка. У неї сіли четверо: Давенант, Гетрах, Петвек і шістдесятирічний сивий контрабандист Утлендер. Як тільки підгорнули до берега, стало ясно, що на берету нікого немає, хоча повинні були зустріти свої.

— Ну, що ж вам робити тепер? — сказав Петвек Давенанту, вискакуючи на пісок разом з ним. — Ми тут залишимося. Я піду шукати наших хлопців, які, мабуть, заснули неподалік в одному будинку, а вам дорога відома: через пагорби і направо, ніяк не зіб'єтесь, прямо вийдете на шосе.

Контрабандист був уже стурбований своїми справами. Гетрах нетерпляче чекав його, щоб йти. Давенант, надзвичайно задоволений благополучним результатом плавання, теж хотів йти, навіть пішов, — як він і всі інші зупинилися, почувши плескіт весел між берегом і "Медведицею". Подумавши, що Утлендер, який залишився в човні, чогось попрямував до судна, так укритого темрявою, що можна було лише розрізнити, та й то з трудом, верхівку його матч, Петвек крикнув:

— Гей, старий Ут! Ти куди?

Одночасно закричав Утлендер, хоча його перелякані слова не відносилися до Петвека.

— Тергенс, тікай! — волав він і, піднісши до губ свисток, свиснув коротко три рази, чого було досить, щоб на палубі загримів переполох.

Митна шлюпка, набита прикордонниками, стала між берегом і "Медведицею", інша напала з відкритою боку моря, з-за пагорбів пролунали постріли — і стало нікуди ні пливти, ні йти. Поки обидві митні шлюпки абордували "Ведмедицю", темні фігури митних, оказавшись з берегової засідки, кричали:

— Здавайтеся, купці!

Давенант швидко озирнувся. Помітивши великий камінь з глибокими тріщинами, він засунув в одну з тріщин гаманець з грошима та листами, а також свого оленя, і встиг засипати все це галькою. Потім він підбіг до Утлендера, готовий на все.

— Відбивайтеся! — кричав Тергенс з палуби в той час, як момент розгубленості вже пройшов і всі, немов хльоснуло їх гарячим по ногах, почали, без особливого толку,

чинити опір. Важко було знати, скільки тут солдат. Нічого кращого не знаходячи, Петвек, Гетрах та Давенант кинулися в шлюпку Утлендера, де, принаймні, метушня могла виручити їх, давши як-небудь вислизнути до недалеких скель, а за їх прикриттям — в море. Так сталося, таким був згідний настрій всіх, що почалася старання стрілянина заради порятунку цінного вантажу і ще більш від раптовості всієї справи, хоча, може бути, вже деякі каялися, знаючи, як дорого поплатяться за стрілянина ті, то зостануться в живих. Відійшовши від берега, шлюпка гойдалася на

хвилях, і в неї вже стріляли з берега. Кулі свистіли, пронизуючи воду або б'ючи в борт зловісним клацанням. Темрява заважала прицілу. Утлендер, тремтячи від збудження, встав і стоячи стріляв на берег, Петвек і Гетрах намагалися повалити митників, що сиділи в шлюпці, що пристала до борту "Ведмедиці". Давенант схопив револьвер, більш небезпечний в його руках, ніж гвинтівка в руках солдата, і прикінчив одного ворога.

— Ви то ... чого? — крикнув Гетрах, але вже забув про Давенанта, сам палячи в кущі, де змінювалися обриси темряви.

Тим часом на палубі судна зазвучали шаблі, тим вказуючи рукопашну. Там же був начальник загону; задихаючись, він твердив:

— Беріть їх! Беріть!

Протяжно скрикнувши, командир зміненням голосом сказав:

— Тепер все одно. Бийте їх нещадно!

— Ага! Дрянь! — крикнув Тергенс.

"Якщо я кинуся на берег, — думав Давенант з дивною обережністю і увагою до всього, що звучало і виднілося навколо, — якщо я скажу, хто я, чому я з

контрабандистами і заради чого переслідує мене Ван-Конет, хіба це допоможе? Так само будуть знущатися митники, як і Ван-Конет. Все це маленькі Ван-Конети. Так. Це вони!" — сказав він ще раз і на слові "вони" пустив кулю в одну з темних постатей, що бігали по піску. Солдат закружляв і впав у воду лицем.

Тим часом на "Ведмедиці" перестали стріляти; там спустошено і таємно лежала темрява, як якщо б задихнулася від бійки.

— Пов'язані! Пов'язані! — крикнув Тергенс. — Кидайте, Гетрах, до біса гвинтівки і утікайте, якщо можете!

Але вже важко було зупинити Петвека і Утлендера. Митні шлюпки, звільнившись після "Ведмедиці", напали на контрабандистів з правого і лівого борту.

— Загибель наша! — сказав Утлендер, стріляючи в шлюпку, яка підійшла близько.

Він впустив рушницю і сперся рукою об борт. Куля пробила йому груди.

— Мене просвердлили, — сказав Утлендер і впав до ніг Гетрах, теж пораненого, але легко, в шию.

Однак Гетрах стріляв, а Давенант безупинно віддавав кулі тілам митників,

лежачи за прикриттям борту. Шлюпки гойдалися одна проти одної, пірнаючи і повертаючи без всякого управління, так як солдати були надзвичайно озлоблені і теж захопилися бійкою. Давенант стріляв на берег і в човен. Випустивши всі патрони

револьвера, він підняв рушницю Утлендера, а Петвек ткнув йому жменю патронів, стиснувши разом з ними руку Давенанта так сильно, що висловив цілком свої почуття і пошкодив тому ніготь.

Досить було Давенанту коливання тіні у темряві ночі, щоб він таврував саму середину її. Хоча вбив він уже багатьох і сам отримав рану біля коліна, він залишався спокійний, лише над бровами і в скронях тиснув пульс.

— Петвек! — сказав Давенант чогось, але Петвек вже лежав поруч із Утлендером; він тільки роззявляв рот і рухав рукою.

— Захопите цього! — кричали митники. Однак Давенант не відніс крик до себе, — поки що він не розумів слів. Нарешті у нього не залишилося патронів, коли Тергенс голосно сказав:

— Киньте, Гравелот, вас уб'ють!

Стріляти йому було нічим, і він, зрозумівши, сказав:

— Уже кинув.

З тим дійсно Давенант кинув рушницю в воду і дав схопити себе супротивнику, що налетів з двох сторін, відчуючи, що чимось виправдав спогад червоно-жовтої вітальні і відстояв з честю світло сонячного променю на яскравому килимі із золотими кішками, що плигають, хоча б не знав про це ніхто, крім нього.

— Скінчилося? — запитав пов'язаний Тергенс, який сидів на люку трюму, коли під дулом рушниць Давенант піднявся на палубу, щоб, в свою чергу, випробувати хватку наручників.

— Скінчилося, — відповів Давенант серед загального шуму, повного солдатської лайки.

— Якщо буду живий, — сказав Тергенс, — я ваш тілом і душею, знайте це.

— Я поранений, — сказав Давенант, простягаючи руку сержанту, який скріпив навколо його кистей тонку сталь.

— Так, що це було? — зітхнув Тергенс. — Ми всі прямо як ніби з глузду з'їхали. Не бійтеся, — процідив він крізь зуби. — Постараємося. Буде видно.

Давенант сів. Солдати почали піднімати на борт і складати трупи. Утлендер ще стогнав, але був без свідомості. Решта пливли до могили.

Митники, забравши шлюпки на буксир, підняли вітрила, щоб вести свій трофей в Покет. Було їх п'ятдесят чоловік, залишилося двадцять шість.

Повна трупів і дорогоцінного товару, "Ведмедиця" на світанку прийшла в Покет, і репортери отримали сенсаційний матеріал, негайно розсовавши його по складальним машинам.

Поки пливли, Давенант таємно домовився з Тергитесом, що контрабандисти сховають причини його появи на борту "Ведмедиці".

Глава V

Сногден зустрів Ван-Конета в своїй квартирі і говорив з ним як людина, яка взяла на себе обов'язок провидіння. Оточивши словесним гарніром свої нехитрі, хоча цілком злочинні дії, результат яких вже відомий читачеві, придумавши багато перешкод до

здійснення їх, Сногден повернув справу важким розплутуванням клубка , що зваявся, і особливо напивав на те, яких зусиль нібито коштувало йому умовити майстра вивісок Баркета. Про Баркета ми будемо мати можливість дізнатися згодом, але головне було не тільки вигадкою Сногдена: Баркет, практична людина, дав Сногдену обіцянку мовчати про скандал, а його дочка, за яку так гаряче заступився Тіррей, спочатку розплакалась, потім гідно оцінила красномовний візерунок банкових квитків, переданих Сногденом її батькові. Сногден дав Баркету триста фунтів з веселою прямою поділу несподіваної знахідки, і коли той,

сказавши: "Я беру гроші тому, щоб ви були спокійні", — прийняв дар Ван-Конета, який припав, між іншим, до речі, за обставинами поганеньких справ у його майстерні, Сногден попросив дати розписку на п'ятсот фунтів. "Це для того, — сказав Сногден, дивлячись прямо в очі ремісника, — щоб фіктивні двісті фунтів приблизно через місяць стали дійсно вашими, коли все обійдеться благополучно ".

Не заперечуючи цього ходу, відчуваючи навіть себе легше, так як зрівнявся з Сногденом в підлості, Баркет кивнув і видав розписку.

Коли він пішов. Марта довго мовчала, задумливо перебираючи гроші , що лежать на столі, і сумно промовила:

— Погано ми зробили. Як то кажуть, підторгували душею.

— Гроші потрібні, хай йому грець! — вигукнув Баркет. — Ну, а якби я не взяв їх, — що зміниться?

— Так-то так ...

— Слухай, розумна дочка, — нам не змагатися в питаннях честі з аристократією. А цей гордий Гравелот, по-моєму, тягнеться бути якоюсь особливою людиною. Шинкар викликав на дуель Георга Ван-Конета! Реготати можна над такою історією, якщо подумати.

— Гравелот заступився за мене, — заявила Марта, витираючи сльози сорому, — і я ніколи не була так ображена, як сьогодні.

— Добре. Він поступив благородно — я не спорю .. Але дуелі не буде. Тут щось задумано проти Гравелота, якщо, як тільки ми приїхали, Сногден прийшов просити нас мовчати і, власне кажучи, насильно змусив взяти ці триста фунтів.

— Я не хотіла ... — сказала Марта, міцно стиснувши губи, — хоча що зроблено, то зроблено. Я ніколи не пробачу собі.

— Відлічи-но зараз же, Марто, вісімдесят сім фунтів, я оплачу вексель Томсону. Решту треба перевести Платтеру на замовлення емалевих дошок. Але це завтра.

— Залиш мені двадцять п'ять фунтів.

— Це навіщо?

— Для того ... — сказала Марта, посміхаючись і соромливо поглядаючи на батька. — Як ти гадаєш. Втім, я скажу: мені треба шити, готуватися: адже скоро приїде мій наречений.

— Так, — відповів Баркет і додав уже про інше: — Самий хід справи помстився за тебе: Ван-Конет трусить, замазує скандал, боїться газет, всього, витрачається. Бачиш,

як він покараний!

Якщо Сногден не міг розповісти цю сцену Ван-Конету, зате він представив і розробив в природному діалозі незговірливість, обурення Баркета і його дочки; в кінці Сногден показав рахунок, що обчислює витрату грошей, найбільші гроші, за його поясненню, довелося заплатити уявному Готлибу Вагнеру, темній особі, згодній на все заради багато чого. Потім, як би пригадавши несуттєве, але цікаве, Сногден сказав, що обставини змусили його мати пояснення з батьком Ван-Конета, чиє втручання єдино могло погубити Гравелота, згідно з тими незначними доказами, які він підсиляє в "Суходіл і море" під виглядом ящиків старих книг.

Не чекавши такого визнання, Ван-Конет насилу утримувався від різкої лайки, так як він очікував терпке з'ясування з батьком, людини двожильної моральності і яка, проте, вище за все ставить показну гідність свого імені.

— Однак, якщо на те пішло, — в сказі закричав Ван-Конет, — таким-то шляхом і я міг би залагодити все не гірше вас!

— Ні! — Сногден різко схопив приятеля за руку, яку той хоча вирвав негайно, проте став слухати. — Ні, Георг, ні і ні, — я вам кажу. Лише я міг подати батькові вашому справу в тому її значенні, про яке ми говорили, в якому впевнені, яке потрібно розсудити холодно і тонко. Зі мною ваш батько змушений був говорити стримано, так як і він багато чим зобов'язаний мені. Справа стосується не тільки арешту Гравелота, а головне, — як вчинити з ним після арешту. Судовий розгляд немислимий, і я знайшов вихід, я дав пораду, як припинити всю справу, але вже коли мине не менше місяця і ви з дружиною будете в Покеті. До сих пір я ще натискаю всі пружини, щоб скоріше відбулося ваше призначення директором акціонерного товариства

сільськогосподарських підприємств в Покеті. Я працюю головою і язиком, і ви, який так пристрасно прагне отримати це місце, не можете заперечувати ...

— Я не можу заперечувати, — перебив Ван-Конет, — що ви зарвалися. Повторюю — я сам міг залагодити справу через батька.

Він замовк, бо чудово усвідомлював, як багато зробив Сногден, як неминуче його батько мав звернутися до того ж Сногдена, щоб здійснити цю інтригу, яка при всій її простоті вимагає особливих знайомств. Ван-Конета очікувала огидна розмова з батьком.

— Чи впевнені ви, щонайменше, що ця безглузда історія закінчена?

— Так, впевнений, — відповів Сногден абсолютно спокійно. — А, Віллі, дорогий мій! Що хочеш сказати?

Вбіг хлопчик років семи, в оксамитовій курточці і темних локонах, милий і ніжний, як дівчинка. Побачивши Ван-Конета, він знімав і, нагнувшись, став поправляти панчіх; потім кинув на Сногдена виразний погляд і почав водити пальцем по губах, явно не наважуючись заговорити.

Син губернатора з досадою і роздумами дивився на хлопчика; настрої Ван-Конета було порушено цією сценою, і він з усмішкою глянув на обличчя Сногдена, що виразило незвично м'який для нього рух серця.

— Віллі, треба говорити, що сталося, або піти, — сказав Сногден.

— Добре! — раптом заявив хлопчик, підбігаючи до нього. — Скажіть, що таке "Інтро ... Глан "-" інтригани"? — поправився Віллі.

Брова Сногдена злегка здригнулася, і він хотів відіслати хлопчика з обіцянкою згодом пояснити це слово, але іронічне мукання Ван-Конета викликало в його душі бажання залишитися самим собою, і у нього вистачило мужності подолати помилковий сором.

— Як ти дізнався про це слово? — запитав Сногден, біснучись, що його руки тремтять від збентеження.

— Я прочитав в книзі, — сказав хлопчик, обережно оглядаючи Ван-Конета і, мабуть, соромлячись його. — Там написано: "Інтро ... Гани оточили короля Карла, і лицар Альфред .. і лицар Альфред ... — швидко заговорив Віллі в надії, що з розбігу перескочить опір пам'яті. — І ли ... Альфред ... "Я не пам'ятаю, — скрушно зітхнув він і почав штовхати зсередини щоку язиком. — А "Інтро ... Гани" — я не розумію.

— Сногдену завдання, — не втримався Ван-Конет, зло придивляючись до приятеля, що внутрішньо загубився.

Прямий погляд хлопчика допоміг Сногдену відкрити заповітний кут своєї душі. Ніскільки не замислюючись, він відповів вихованцю:

— Інтриган, Віллі, — це людина, яка заради своєї вигоди губить інших людей. А докладніше я тобі поясню потім. Ти зрозумів?

— О так! — сказав Віллі. — Тепер я піду знову читати.

Він похмуро глянув на чоботи Ван-Конета, повільно попрямував до дверей і раптом втік.

— Однак ... — зауважив Ван-Конет, потішаючись збентеженням Сногдена, лице якого, втративши гостру зібраність, стрибало кожним м'язом. — Однак у вас є мужність або нахабство. Ви так завжди пояснюєте хлопчиків?

— Завжди, — нервово розсміявшись, неохоче сказав Сногден.

— А навіщо?

— Так. Це моя справа, — відповів той, вже опановуючи собою і стискаючи двома пальцями нижню губу.

— Магдалина ... — тихо процідив Ван-Конет.

— Тому, — почав Сногден, опановуючи колишнім тоном, який вже почав звучати в швидких, значних словах його, — ваш батько підготовлений. Цим все буде скінчено.

Ван-Конет встав і, презирливо наспівуючи, пішов з квартири.

Він не любив поштовхів почуттів, здавна відкинутих їм, як квіти носком чобота, між тим Гравелот, Консуело і Сногден штовхнули його хорошими почуттями, кожен по-своєму.

Він міг відпочити на поясненні зі своїм батьком. У цьому він був упевнений.

Помста губернатора виразилася замкнутою посмішкою і зацікавленим виразом безкровного лица; його старі чорні очі дивилися так, як дивиться жінка з великим досвідом на дівчину, що втратила без особливої потреби першу букву свого алфавіту.

— Пекельний день! — сказав молодий Ван-Конет, понуро спостерігаючи батька. — Ви вже все знаєте?

— Найменше я знаю вас, — відповів старий Ван-Конет. — Але марно говорити з вами, так як ви здатні наробити ще гірших справ напередодні весілля.

— Немає гарантії від нападу божевільного.

— Не те, милий. Ви вели себе, як пройдисвіт.

— Щастя ваше, що ви мій батько ... — почав Ван-Конет, бліднучи і роблячи рух, щоб встати.

— Щастя? — іронічно перебив губернатор. — Думайте про своїх словах.

— Дуже добре. Лайтеся. Я буду сидіти і слухати.

— Я визнаю складність становища, — сказав батько з погано прихованим роздратуванням, — і, чорт забирай, доводиться іноді стерпіти навіть ляпас, якщо вона варта того. Однак не треба було підсилати до мене цього Сногдена. Ви повинні були негайно прийти до мені, — я в деякому роді значу не менш Сногдена.

— Хто посилав Сногдена! — скрикнув Георг. — Він з'явився до вас, нічого мені не кажучи. Я тільки недавно дізнався це!

— Так чи не так, я провів кілька приємних хвилин, слухаючи повість про шинок і удари.

— Сталося те, що сталося ...

— Уявіть, Сногден був до розчулення щирий, так що вам немає потреби ні в який інший версії. Ван-Конет почервонів.

— Думайте що хочете, — сказав він, нахабно позіхнувши. — А також швидше висловіть своє презирство мені, і закінчимо, заради бога, сцену моралі.

— Ви повинні знати, як наші вороги пристрасно бажають розладнати ваш шлюб, — заговорив старий Ван-Конет. — Якщо Консуело Хуарец нічого не говорить вам, то я добре знаю зате, які засоби пускалися в хід, щоб її збентежити. Плітки і анонімні листи — річ звичайна. Намагалися підкупити вашу Лауру, щоб вона прийшла до першої години підписання шлюбного контракту і афішувала, у французькому стилі, ваше знайомство з нею. але

ця розумна жінка була у мене і домоглася більш позитивних обіцянок.

— Добре, що так, — посміхнувся наречений.

— Добре і дорого, дорого і втомлює, — продовжував губернатор. — Вам немає сенсу нагадувати їй про це. Отримавши гроші, вона поїде. Таке було умова. Тепер вислухайте про інше. Стримуйте, скоротіть вашу шалену спрагу розгулу! Який-небудь місяць пристойного життя — дивіться на цю необхідність, як на жертву, якщо хочете, — і у вас будуть в руках необмежені можливості. Дайте мені розправитися з урядовим контролем, розкидати хабарі, заснувати власну газету, і ви тоді вільні робити, що вам заманеться. Але якщо ваше весілля зірветься, — не минути ні мені, ні вам гірких хвилин! Бережіть весілля, Георг! Ви своїм нетерпінням жити нагадуєте кішку в м'ясній крамниці. Амен.

— Чи все залагоджено? — встаючи, похмуро запитав Георг.

— Усе. Я сподіваюся, що до післязавтра ви не встигнете отримати ще один ляпас, як по малому часу, так і заради свого майбутнього.

— Так ви не гнівайтесь більше?

— Ні. Але почуття мені не підвладні. Кілька днів ви будете мені огидні, потім це мине.

Ван-Конет вийшов від батька з остаточно поганим настроєм і провів решту дня в товаристві Лаури Мульдвей, на її квартирі, куди незабаром з'явився Сногден, а через день в одинадцятій ранку підвів до дверей урочисто прибраної зали губернаторського будинку молоду дівчину, якій обіцяв все життя бути другом і чоловіком. З глибокою вірою в силу любові йшла з ним Консуело, посміхаючись всім поглядам і привітанням. Вона була так спокійна, як відображення зеленої трави в тихій воді. І, майстерно прикидаючись, що охоплений високим почуттям, серйозно, м'яко дивився на неї Ван-Конет, який виглядав ще красивіше і шляхетніше від близькості до нього великодушної дівчати з білими квітами на темній зачісці.

Усмішка не покидала її. Відповідаючи нотаріусу, Консуело вимовила "так" так значуще і ніжно, що, піддавшись чарівності її істоти, запрошені гості та свідки на кілька хвилин повірили в Георга Ван-Конета, хоча дуже добре знали його.

Цивільний і церковний обряди пройшли благополучно, без ускладнень. Наречені провели три дні в маєтку Хуареца, батька Консуело, а потім поїхали в Покет, де у Ван-Конета стояли справи щодо призначенням його директором сільськогосподарської акціонерної компанії; він міг тепер придбати необхідну кількість акцій.

Через тиждень, за таємною домовленістю зі своїм коханцем, туди ж приїхала Лаура Мульдвей, а потім з'явився і Сногден, без якого Ван-Конету було б важко продовжувати жити відповідно до своїх звичок.

Глава VI

Захопленням "Ведмедиці" митниця зобов'язана була не Нікльсу, як у свій час думав Тергенс, маючи на те свої міркування, а контрабандисту, чиї підкуп і ім'я стали скоро відомі, так що він не встиг виїхати і був убитий в одну з темних ночей під видимістю п'яної бійки.

На першому допиті Давенант назвався "Гантрей", не бажаючи цікавити кого-небудь з старих знайомих ні ім'ям "Тіррей Давенант", яке могло стати відомо по газетній статті, ні ім'ям "Гравелот", небезпечним завдяки Ван-Конету. Однак на "Ведмедиці" Тергенс кілька разів випадково назвав його Гравелотом, а тому в офіційних паперах він іменувався двояко — Гантрей-Гравелот; так що по зв'язку доказів — втечі господаря "Суші і моря", убивчої влучності людини, що опинилася чомусь серед контрабандистів "Ведмедиці", його зовнішності і ясно накресленого, хоча і умовного, імені Гравелот — Ван-Конет, знаючи від батька свого все, негайно подбав про вжиття заходів. Йому допомагав губернатор, а тому подальша розповідь

торкнеться цих попередніх зауважень докладніше — всім розвитком дії.

Тюрма Покета стояла на околиці міста, де за останні роки виник початок вулиці, який переходить після декількох будівель в горбистий пустир з прилеглими до цього

початку вулиці початками двох провулків, що закінчуються: один — ярмом, другий — шосейним насипом, так що на плані міста все, взяте разом, нагадувало гілку, яка стирчить окремо з бічними прутиками. Ворота і передній фасад в'язниці були звернені до довгого одноповерхового будинку, який лежить навпроти неї і заселеному тюремними службовцями та конвойними; через будинок від казарми ряд будівель замикала бакалійна лавка з двома вікнами та дверима між ними, що мала клієнтурою майже єдино в'язнів і тюремників.

Вранці сторожа за особливими списками закуповували в крамниці на гроші заарештованих, що зберігаються в конторі тюрми, різні продукти, які дозволялися тюремної інструкцією. траплялося, що в булці опинявся пакетик кокаїну, опію, в хлібі — колода карт, в дині — флакон спирту, але сторожа, які обмірковували доставку цих заборонених речей, діяли згідно, а тому ніхто не тягнув до суду ні господаря крамниці, ні наглядачів. Дві камери, відведені для контрабандистів, були завжди сповнені. Ця публіка, маючи пристойні кошти, не відмовляла собі в задоволеннях. Крім того, контрабандні ватажки, що становлять щось на кшталт незмінюваного міністерства, завжди мали серед наглядачів віддану людину, педанта тюремного режиму щодо всіх ув'язнених, крім своїх. Якщо чоловік цей попадався при винесенні листів або

влаштуванні втечі, — його негайно замінювали іншим, діючи як підкупом, так і шантажем чи протекцією різних знайомств. Таке таємне життя в'язниці нічим на погляд не відбивалася на офіційній стороні справи; зміна чергувань, варт, години прогулянок, канцелярська звітність і зв'язок слідчої влади з тюремною адміністрацією текли з виразністю військової служби, та арештант, позбавлений корисних зв'язків у в'язниці або поза нею, навіть не підозрював, які справи може вести чоловік, який сидить з ним поруч, у сусідній камері.

Вид на в'язницю зверху представляв квадрат стін, посередині якого стояв менший квадрат. Він був удвічі вище стіни. Цей чотириповерховий корпус охоплював внутрішній двір, куди були звернені вікна всіх камер. Зовні корпусу, крім вікон канцелярії в нижньому поверсі, не було по стінах будівлі вікон і ніяких отворів. В'язниця нагадувала більше форт, ніж будинок. До зовнішній стороні, праворуч від воріт, примикала зсередини огорожі одноповерхова будівля лазарету; наліво від воріт перебував будинок начальника в'язниці, оточений газоном, клумбами і тінистими деревами; крім того, жива огорожа кучерявих троянд прикрашала будинок, роблячи його особливим світом тихого сімейного життя на території пекла.

За той час, поки "Ведмедичка" йшла в Покет, нога Давенанта розпухла, і його після нескладних формальностей замкнули в лазарет. Решту повели в корпус. Прощаючись із Гравелотом, контрабандисти так виразно кивнули йому, що він зрозумів їхню думку про свою долю і бажання його підбадьорити, — в їх руках були можливості влаштувати йому якщо не втечу, то зв'язок із зовнішнім світом. Був вже ранок — десять годин. В амбулаторії тюремний лікар перев'язав Давенанту ногу, прострілену наскрізь, з контузіїєю сухожилля, і він був поміщений в одиночну камеру, де груба лікарняна обстановка, яку

блідо осяває зафарбоване білою фарбою вікно, пахла ліками. Решітка, товщиною придатна для тигра, закривала вікно. Давенант, скинувши свій одяг, одягнувся в тюремний бушлат і ліг; його думки впали. Він був в самому серці зупинки руху життя, в мертвій точці осі колеса буття, яке взагалі-то шалено обертається. Сторож приніс молоко і хліб. Курити було заборонено, проте на питання Давенанта про куріння наглядач сказав:

— Почекайте трохи, потім переговоримо.

Від цих порожніх слів, що означають, можливо, не більше, як дозвіл курити, пускаючи дим в якусь віддушину, Давенант трохи розвеселився і при появі військового слідчого, який відає справами контрабанди, сів на ліжку, готовий боротися відповідями проти питань.

Увійшовши в камеру, слідчий з цікавістю глянув на Давенанта, чекаючи, згідно з попередніми даними, побачити зухвалого, каторжного типу бійця, і був здивований зовнішністю ув'язненого. Цей чоловік, що світло і задумливо дивиться на нього, менш всього підходив до стін сумного місця. Однак за його приємною зовнішністю стояла нічна справа, ще небувала за кількістю жертв. І так солдати, які zostались живими, були здивовані його влучністю, забувши, що стріляв не він один, що головним чином звинувачували його. Слідчий поклав портфель на лікарняний стіл і, підсунувши табурет, сів, готуючи механічне перо. Це був дебелий, кремезний чоловік з унікаючим поглядом сірих очей, іноді напівприкритих, іноді розкритих широко, яскраво і спрямованих із зухвалою силою, розрахованою на збентеження. Таким прийомом слідчий як би хотів сказати: "Відмовки марні. Дивитися так, прямо і строго, можу тільки я, прозріваючи всякий рух думки". Серед утіх, що доставляються собі фахівцями різного роду, чималу роль відіграє прийом пози — забава, потрібна їм як з метою самоповаги, так і з естетичних міркувань; все це здебільшого невинно, однак в обстановці допиту для розумного в'язня шляхом струмів, випромінюваних дрібницями, дає часто вказівку, як треба себе вести.

Напружена розмова звучить природніше всього, якщо випробувана особа зайнята чимось стороннім допиту. Давенант взяв кружку з молоком, став їсти хліб і пити молоко, водночас відповідаючи чиновнику.

— Приступимо до допиту, — почав слідчий, заносючи перо над папером і дивлячись на руку з кухолем. — Відповідайте, нічого не приховуючи, не прагніть зам'яти яку-небудь обставину. Якщо винні, негайно зізнайтеся в усьому, цим ви полегшите вашу долю. Як вас звати?

— Джемс Гантрей.

— Вік?

— Двадцять шість років.

— Ваша професія? Контрабандист?

— Ви помиляєтесь. Я не контрабандист. Слідчий значно подивився на Тіррея, схопив пальцями підборіддя, напружився і, несподівано встав, підійшов до дверей навшпиньки. Потім він кивнув сам собі, заспокоєно рушив рукою і повернувся з

посмішкою.

— Ніхто не підслуховує, — сказав слідчий, сідаючи і привітно поглядаючи на здивованого Давенанта. — Не бійтеся мене. Я — член вашої організації. викладіть самим докладним чином історію сутички, щоб я мав можливість зважити докази, висунуті митницею, і, разом з вами, обговорити характер захисту.

— Відвертість за відвертість, — сказав Давенант. — Ви — не слідчий, а я — не контрабандист; крім того, у мене в руках навіть не було зброї, коли прикордонники захопили "Ведмедицю".

— Ви не стріляли?

— Звісно. Я не вмію стріляти.

— Дивно, що ви не вірите моїм словам, — сказав слідчий. — Час минає, і Тергенс прямо доручив мені допомогти вам.

— Гаразд, — сумно засміявся Давенант, — забудемо про погану гру. Прошу вас, продовжуйте допит.

Слідчий примружився, посміхнувшись гордовито і самолюбно, як поганий артист, що ставить свою думку про себе вище натовпу, і змінив тон.

— Ув'язнений, який іменує себе "Джемс Гантрей", ви звинувачуєтеся в збройному опорі митному нагляду, наслідком чого було нанесення смертельних вогнепальних поранень наступним посадовим особам ...

Він перерахував убитих, приводячи ім'я кожного, потім продовжував:

— Крім того, ви звинувачуєтеся в провезенні контрабанди і в спробі реалізувати вантаж на території порту, що знаходиться під охороною і дією законів військового часу, що підлягає компетенції і розгляду військового суду в місті Покет. Чи визнаєте ви себе винним?

При згадці про військовий суд Давенант зрозумів, що йому загрожує смертна кара.

Побоюючись Ван-Конета, він вирішив приховати істину і розкрити її тільки на суді, що, на його думку, призвело б до перегляду справи щодо нього; тепер було передчасно говорити про події в "Суші і морі". Трохи подумавши, Давенант відповів слідчому так, щоб заручитися прихильністю суду на свою користь:

— Буде потрібно трохи арифметики. Я не заперечую, що стріляв, не заперечую, що був на судні "Ведмедиця", хоча з причин, що не відносяться до контрабанди. Я стріляв ... У мене було сім патронів в револьвері і дев'ять гвинтівочних патронів; я знаю це тому, що, взявши гвинтівку Утлендера, негайно зарядив магазин, що вміщає, як вам відомо, дев'ять патронів, — їх мені дав сусід по човну. Отже, я пам'ятаю, що кинув один патрон, що залишився, у воду, — він мені заважав. Таким чином, дев'ять і сім — рівно шістнадцять. Я можу взяти на свою відповідальність шістнадцять митників, але ніяк не двадцять чотири.

— Мабуть, ви хороший стрілок, — зауважив слідчий, закінчуючи записувати показання. — Що було причиною вашої участі в збройному зіткненні?

Давенант нічого не відповів.

— Тепер поясніть, — сказав слідчий, вельми задоволений точністю відповіді про

стрільбу, — поясніть, які причини змусили вас приєднатися до контрабандистів?

— Про це я скажу на суді.

Слідчий спробував вивідати причини відмови говорити, але Давенант рішуче чинив опір і тільки додав:

— На суді стане відомо, чому я не можу сказати нічого про це тепер.

Чинивник закінчив допит. Давенант підписав свої зізнання, і слідчий пішов, надзвичайно зацікавлений особистістю арештанта, так не схожого ні на контрабандиста, ні на злочинця.

Наглядач, що випустив слідчого, замкнув камеру, але через кілька хвилин знову вставив в замок ключ і, сунувши Тіррею невеличкий пакунок, сказав:

— Дим у кватирку.

Він вибіг, негативно хитаючи головою в знак того, що ніколи говорити. Тіррей побачив п'ять фунтів грошей, трубку і жменю тютюну. Сховавши під подушку тютюн, він відкрутив мундштук. У каналі ствола була всунута записка від Тергенса: "Тримайтеся, почав оглядатися, зробимо, що буде можливо. Торг. "

Глава VII

З настанням ночі крамар закрив двері зсередини на болт, після чого вийшов чорним ходом через маленький двір, захаращений порожніми ящиками і бочонками, і повісив на двері зовні замок, але не повернув ключа. До крамаря підійшов високий чоловік в солом'яному капелюсі і накинутому на плечі колом'янковим піджаку. З-за шкіряного поясу цієї людини стирчала мідна рукоятка ножа. Чоловік була худий, рябий, з суворим поглядом і у відмінному настрої, так як випив уже дві пляшки місцевого жовтого вина у інфернальної жінки на ім'я Катрін Руда, що жила неподалік; тепер він хотів пригостити Катрін на свій рахунок.

— Дядечко Стомадор, — сказав контрабандист, ніжно чухаючи крамаря за вухом, а потім безцеремонно кладучи лікоть йому на плече і рука в боки, як робив це в сценах з Катрін, — почекайте рахувати касу.

— Від вас нестерпно пахне цибулею, Ботредж. Відійдіть без поцілунків.

— Що? А як мені бути, якщо я фатально люблю цибулю! — заперечив Ботредж, проте звільнив плече Стомадора. — У вас знайдеться для мене цибуля і дві пляшки перцівки? Цибулею я її закушую.

— А чи не час спати? — в роздумах запитав крамар. — Ще я думав переварити варення, яке зацукрувалося.

— Ні, старий отруйник, спати шкідливо. Увійдемо, я вип'ю з вами. клянуся цією будівлею, що напроти вашої лавки, і душею бідолахи Тергенса, — мені подобається ваше таємниче, широке обличчя.

Стомадор глянув на Ботреджа, зворушливо усміхнувся, як усміхаються люди, що люблять випити в компанії, якщо підвернеться випадок, і рішуче клацнув ключем.

— Зайдемо з двору, — сказав Стомадор. — Вас, мабуть, чекає Катрін?

— Почекає, — відповів Ботредж, слідуючи за Стомадором через прохід серед

ящиків до дверної щілини, яка світилася. — У мене з Катрін міцні відносини. Приємно випити з чоловіком, особливо з такою розумною людиною, як ви.

Вони увійшли під низьку стелю задньої кімнати лавки, де Стомадор жив. В ногах ліжка стояв стіл, накритий клейонкою; кілька важких стільців, рушниця на стіні, мішки в кутах, ящики з цукерками і макаронами під стіною і старовинна картина, що зображає полювання на тигра, становили обстановку цього напівсараю, нерівно вимощеного плитами жовтої цегли.

— Але тільки, — попередив Стомадор, — цибулею закушувати я забороняю: дуже смердить. Знайдемо щось краще.

Крамар пішов в темну лавку і повернувся звідти, ударившись головою об одвірок, з двома пляшками червоної перцівки, коробкою сушеної риби і кминним хлібцем; потім, склавши принесене на стіл, вийняв із стінної шафки ніж, дві вузьких склянки з товстим дном і сів проти Ботреджа, димлячи першосортною сигарою, яких багато купував за невеликі гроші у своїх приятелів контрабандистів.

Червона з блакитними кружечками хустка, якою Стомадор мав звичку обв'язувати вдома голову, одним рогом звисала на вухо, надаючи широкому, блідому від задухи обличчю старого рожевий відтінок. Сірі очі, товсті, з лукавим виразом губи, кругле, подвійне підборіддя і тупий ніс становили, в загальному, зовнішність огрядного ченця, як на картинах, де монах сидить біля бочки з кухолем пива. Фартух, зав'язаний під пахвами, засукані рукава сірої блузи, короткі темні штани і шкіряні туфлі – все було доречно на Стомадорі, все — до речі його особі. Єдино величезні кулаки цієї людини здавалися окремими голими істотами, через свою величину. Стомадор

говорив голосно, трохи хрипловато, доказуючи фразу до кінця, як закляття, і не плував слів.

Коли перші два стаканчика пролилися в роззявлені білозубі роти, Стомадор пожував рибку і заявив:

— Якби ви знали, Ботредж, як я шкодую, що не став контрабандистом! Такий промисел мені до душі, клянусь ростбіфом і підливою з печериць!

— Так, у нас бувають вдалі дні, — відповів, старанно очищаючи рибку, Ботредж, — зате як підуть нещастя, тоді справа погана. Ось хоча б з "Медведицею". семеро людей убито, інші сидять проти вашої лавки і міркують самі з собою: народить в день суду дружина військового прокурора або ця справа затягнеться. Кажуть, всякий такий щасливий батько ходить навшпиньки — добрий і всім шепоче: "Агу!" Я не знаю, я батьком не був.

— Дійсно, з "Медведицею" у вас крах. Я чув, що якийсь чоловік, який їхав на "Ведмедиці" з Гертона, перестріляв мало не всю митницю.

— Так, також і сам він поранений, але не небезпечно. Це — знаєте хто? Чужий. Утримувач готелю на Тахенбакській дорозі. Джемс Гравелот.

Стомадор від подиву повалився грудьми на край столу. Стіл рушив і штовхнув Ботреджа, який здивовано відставив свій стілець.

— Як це ви красиво стрибнули! — вимовив Ботредж, притримуючи пляшку, яка

закачалась.

— Джемс Гравелот ?! — скрикнув Стомадор. — Блідий, років сімнадцяти, схожий на серйозну дівчинку? Клянуся громом і ромом, ваш відповідь потрібна мені раніше, ніж ви прожуєте рибку!

— Якби я не знав Гравелота, — заперечив приголомшений Ботредж, — то я подумав би, що у Гравелота є син. З якого боку він схожий на дівчинку? Можете ви мені сказати? Або не можете? Дозвольте запитати: можуть бути у дівчинки вуса в чотири дюйми довжини, кольору сирій пеньки?

— Ви маєте рацію! — закричав Стомадор. — Я забув, що пройшло дев'ять років. "Суходіл і море"?

— Так, адже я в ній бував.

— Ботредж, — сказав після напруженого роздуму схвилюваний Стомадор, — хоча ми недавно знайомі, але якщо у вас є пам'ять на деякі ласки з мого боку, вашої Катрін сьогодні доведеться чекати вас довше, ніж завжди.

Він налив, в допомогу міркування, по склянці перцівки собі і контрабандисту, який, відсморбнувши, запитав:

— Ви турбуєтеся?

— Я віддам лавку, віддам дохід, який отримав з в'язниці, сам, нарешті, готовий сісти в в'язницю, — сказав Стомадор, — якщо за ці мої жертви Гравелот буде врятований. Як вплутався він в ваші справи?

— Це мені невідомо, а втім, можна дізнатися. Що вас підштовхнуло, батько?

— Я завжди очікую будь-яких таких речей, — таємниче сказав Стомадор. — Я чекаю їх. Я чекав їх на Тахенбакській дорозі і чекав тут. Чи не думаєте ви, що я купив цю крамничку заради однієї наживи?

— Як я можу думати що-небудь, — дипломатичне відповів зацікавлений Ботредж, — якщо всім давно відомо, що ви Стомадор, — людина бувала і, так би мовити, вищого розуму людина ?!

— Ось це я і говорю. Є вищі цілі, — серйозно відповів Стомадор. — Я передав дев'ять років тому паскудну хатину юному волоцюзі. І він впорався з цією справою. Ви думаєте, я не знав, що незабаром відкриються рудники? Але я кинув готель, так як мав інші плани.

Говорячи так, Стомадор брехав: не тільки він, а й ніхто в околиці не міг знати тоді, яке відкриття буде зроблено в горах випадковою розвідкою. Але, здоланий спрагою інтриги, яка творить диваків і героїв, крамар часто поводився з фактами по-дружньому.

— Цей хлопчик, — продовжував Стомадор, — жахливо зворушив мене. Тож почнемо діяти. Що ви пропонуєте?

— У якому роді?

— У сенсі встановлення зв'язку.

— Це не важко, — сказав, подумавши, Ботредж. — Однак ви повинні міцно мовчати про те, що розкажу.

— Напевно, я побіжу в тюремну канцелярію з докладним доповіддю.

— Киньте, — насупився Ботредж, — справа серйозна. В такому випадку я повинен негайно відправитися до Катрін і ...

На цьому місці мову Ботреджа перебив тихий стук у двері, що закінчився гучним оплеском долоні об дошку.

— Ясно, це — вона, — сказав Ботредж без особливого захоплення.

Стомадор відсунув засув і побачив руду молоду жінку, в розхристаній білій кофті, з яскравими плямами на щоках.

— Так що ж це? Я все одна, — сказала Катрін, ступивши до Ботреджа довгою ногою в стоптаному черевіку, — а ти тут розсівся ?!

— Кет, любя, — примирливо заявив Ботредж, — я тільки що хотів йти до тебе по важливій справі. Треба передати записку в готель. Факрегед ... Він як?

Катрін глянула на Стомадора тим диким поглядом, який вважався чарівним серед сторожів в'язниці і контрабандистів, але не з метою заманити, а лише щоб зрозуміти: чи не потішається над нею Стомадор і Ботредж.

Значно подивившись на неї в упор великими очима, Стомадор прямо опустил її в руку два золотих, і червоні плями щік Катрін поповзли до скронь.

— Ага! — сказала вона негайно, діловито насупившись і закуривши цигарку, яка до того стирчала у неї за вухом. — Так ось що! Ну, що ж Факрегед! Він сьогодні вільний. Це не піде.

— Так думай! — скрикнув Ботредж,

— Котра година? — запитала Стомадора Катрін, сильно затягуючись і пускаючи дим через ніздрі.

— За десять хвилин опівночі, — відповів той, витягнувши з кишені великий золотий годинник.

— Опівночі у зовнішніх воріт стане Кравар, — вголос розмірковувала Катрін, беручи невипитий стакан Ботреджа. — У внутрішніх воріт стане Хуртей. — Вона випила склянку і сіла на стілець до стіни, кривлячи губи і кусаючи їх, з усіма ознаками напружених міркувань. — Пишіть записку.

Негайно відстебнувши фартух, Стомадор скинув його, витягнув з кишені блузи записну книжку, олівець і, низько схилившись над столом, почав строчити записку. Час від часу Ботредж підказував:

— Пишіть друкованими літерами. Підпис не ставите. Кому пишете, — те ім'я теж не ставите. Щоб було все зрозуміло йому і нікому іншому.

— Так, будь обережний, — підтвердила Катрін. — Звідти передамо на словах.

Спільне обговорення записки, яку Стомадор читав вголос, задовольнило всіх.

Скачавши записку в трубку, Катрін заштовхала її в волосся і попрямувала до дверей.

— В лазарет, — повільно повторила вона урок, — Джемс Гравелот. Чи не переплутали?

— Вірогідно, — заспокоїв її Ботредж, — що знаю, то знаю.

— Чекайте, — кинула вона, стріляючи білої кофтою в темну ніч.

— Звивиста жінка, — сказав Ботредж. — Якщо вона не зробить, то ніхто сьогодні не зробить. Минуло дев'ять днів, як вони заарештовані, через шість днів чергувати по лазарету буде той самий Факрегед ... так йому напередодні ми ... Зрозуміли?

Катрін вийшла на вулицю і, весь час оглядаючись, ходом заячої петлі наблизилася до залізних дверей в наскрізних залізних воротах, яскраво освітлених електричним ліхтарем. За ними стояв товстий, кремезний Кравар. Його червоне обличчя з сивими бровами показалося між залізних прутів. Впізнавши Катрін, сторож легенько свиснув від подиву.

— Як ви пізно гуляєте! — сказав Кравар, намацуючи тоном, а також в невиразній надії, що Катрін звернеться до нього з якимось проханням: ніколи він не бачив її вночі перед в'язницею.

Катрін зупинилася в тіні кам'яного стовпа тюремних воріт і приклала пальця до губ.

— Що ви все в'єтеся, що в'єтеся? — ніжно і глухо пробурмотів наглядач, простягаючи крізь прuti руку, — схопити Катрін вище ліктя. — Зі мною не поговорили ще жодного разу. Старий, так?

Кравар озирнувся на Хуртея, що стояв до нього спиною за внутрішніми воротами, і, смикнувши кашкет за козинок, поправив блискучий, лакований ремінь, який туго охоплював огрядний живіт.

— Не базікайте дурниць, — сказала Катрін, спираючись плечем об прут і посміхаючись лицем, яке розгорілося так натуральне, що Кравар почав сопіти. — Для мене, я вам скажу відверто, всі чоловіки однакові.

— Начебто? Чи так? — сказав Кравар, задумливо прикладаючи до губ борідку ключа. — Так ви йдете з побачення з "однаковим"? Або на побачення?

— Спробуйте вгадати.

— Катрін, я прийшов би до тебе завтра? Чесне слово. Ви знаєте, що я позитивна людина.

— А! Ви давно мені це говорите. Однак Римма вже отримала від вас спідницю і туфлі, а для мене вам шкода порожнього горіха.

— Кет! — сказав наглядач, схопивши її за обидві руки вище ліктів. — Так це тому, що ви мене зневажаєте. Я дорого б дав ... та, але ви захоплюєтеся саме злочинним світом. Навіщо прийшли? Говоріть!

Катрін вивільнила руки і, відступивши, дістала з волосся паперову трубочку.

— Слухайте, Кравар, — шепнула спокусниця, стиснувши гарячої рукою спітнілу кисть розхвильованого сторожа, — якщо передасте записку, можете тоді мені теж купити туфлі.

— Так! Два задоволення відразу: записку коханцеві і ще туфлі за це! Ви ... хитра гуска, Кет, їй-богу.

— Ось і видно, яка ви позитивна людина. У мене немає коханця в тюрмі, клянусь чим хочете! Просто один старий приятель хоче сповістити свого знайомого.

— Адже ви надуєте, Кет?

— У таких випадках не надувають. Кравар знав, що Катрін не бреше. У подібних випадках правила гри дотримуються дуже суворо.

— Боюся я ... — почав Кравар і замовк, вдивляючись в насторожене лице жінки з ласкавою підозрілістю. Він мовчав, думав, нарешті сказав: — Чи можна подивитися, що написано?

— Звісно! Нате. Читайте, будь ласка, нічого особливого там немає.

Кравар взяв папірець, озирнувся на Хуртея, що уважно дивиться на нього, кивнув йому і прочитав таке:

"Будь здоров, старина Джемс, пам'ятаєш нашу зустріч дев'ять років тому на Тахенбакській дорозі? Як здорово знищував ти пиріг з ріпою і вино. Я чув що

твої справи пішли добре. Сидів ти тоді з Томом Адором. Та було діло. Він кланяється тобі. Розкажи, чи не потрібно тобі чого. Видужуй. Твій Білль".

— Ну да, проста записка, — сказала Катрін, стежачи за виразом обличчя Кравара, який, понюхавши, чи не пахне папір соком цибулі, який заміняє симпатичне чорнило, ще, для вірності, запаливши сірник, погрів папірець на вогні, — там нічого немає. Я знаю.

Кравар випнув нижню губу, рішуче повернувся і підійшов до Хуртея. Вони удвох довго розглядали записку. Залишивши її у Хуртея, Кравар повернувся до Катрін.

— Кому передати? — запитав Кравар.

— Джемсу Гравелоту, в лазарет. Нехай він зараз пришле мені відповідь.

— Катрін, я тебе люблю, це вірно, тільки сама розумієш: якщо ми з Хуртеєм ... це одне, а в лазареті не те. Гроші необхідні.

— Так візьміть, — вона подала Кравару один золотий. — Гроші не мої, ясно.

— Ми тут всі мудреці, — відповів Кравар. — Я за шість років бачив і знаю чимало. Жди. Краще пройди, тільки далеко не йди. Я дзенькну ключем.

В цей час Давенант спав і бачив уві сні темну воду, що заливає нічні поля. Його нозі було ні краще, ні гірше, коліно не згиналося, а тому болісно було підходити до квартири для куріння, і він, скільки міг, утримувався курити.

Наглядач, що чергує всередині лазарету при одинадцяти одиночних камерах, беззвучно відкрив двері і, увійшовши, різко струснув арештованого за плече. Давенант перестав дихати і розплющив очі.

До його підборіддя впала записка.

— Пишіть відповідь, — шепнув наглядач, негайно йдучи і закриваючи двері з зовнішньої боку.

Замок тихо клацнув.

Давенант сперся на лікоть і прочитав записку, миттєво зрозумівши дивний текст по асоціаціям "дев'яти років", "Том Адора" і "Тахенбакської дороги". Не знаючи, де Стомадор, Давенант бачив, що йому пише саме ця людина, все добре знаючи про нього.

Він відчував покірне почуття турботи, як ніби груба рука похмуро підіткнула навколо нього тюремну ковдру.

Йому стало жарко і весело. Заспокоївши глибоким зітханням стукіт серця, що заливалося надією, Давенант витягнув з матраца маленький олівець, присланий на днях Тергенсом, і відповів Стомадору на звороті записки те істотне, про що наполегливо розмірковував ці дні:

"Мені потрібен Орт Галеран. Якщо він живий, про нього може сказати власник кафе Адам Кішлот; я забув номер будинку, де жив Галеран. Кафе було тоді на розі Курній і Проточної вулиць. Треба сказати Галерану, що його сповіщає про себе хлопчик, з яким він їздив на мис Бай років дев'ять тому і який дав йому золотий для гри".

Давенант не підписав з обережності, але і без того ці рядки ледь вмістилися на обороті записки. Не шкодуючи, від збудження, хворої ноги, він зашкутильгав до дверей, прислухався і легенько стукнув. Наглядач був тут. Відкривши двері, він швидко схопив записку і знову замкнув Давенанта, що сів на ліжко думати. Через кілька хвилин Кравар дзвякнув ключем об ворота, і Катрін вийшла з тіні.

— Беріть скоріше і йдіть, Кет, — сказав Кравар. — Начальник в'язниці відправився перевіряти пости. Ну і жінка ... — додав він їй услід. — Дивіться ж, я завтра прийду!

Не обернувшись, Катрін мовчки кивнула і була в крамниці, коли Стомадор і Ботредж вже знемогли від очікування, почавши тупо мовчати.

— Читайте! — сказала, захекавшись, Катрін. — Вся пошта в Покета не варта однієї моєї голови.

Вона кинула записку на стіл і, хвалькувато узявшись в боки, налила собі склянку перцівки, яку випила з жадібністю.

— Як досягла? — запитав захоплений Ботредж, хапаючи її за талію і підтягуючи до себе, поки Стомадор трудився над прочитанням нерозбірливого почерку Давенанта. — Як ти досягла, я питаю?

— Жіночі справи хитріше твоїх, молодик, — відповіла Катрін. — Я дала золотий. Це за вами борг, Стомадор.

Продовжуючи читати, Стомадор неуважно глянув на неї і так само неуважно подав їй три золотих.

— Що робити? Таке наше життя, — зітхнув Ботредж, осміхнувшись своїм думкам про цей випадок біля воріт. — Так все вдало, дядечко Стомадор — Ах, мила Кет, — сказав Стомадор, — ти так прислужилася мені, що я відкриваю тобі

кредит на цілий місяць і ти можеш брати, що захочеш. Доручено мені, розумієте, знайти одну людину, а так як ви тепер повинні забрати ще дві пляшки перцівки і йти спати, я тут один буду складати плани.

Глава VIII

На другий день, упросивши Ботреджа торгувати замість себе, Стомадор відправився шукати Галерана за вказівками записки Тіррея і, надівши міський костюм, з'явився перш за все за адресом Кішлота, який давно вже закрив свою "Відразу". На людному місці Кішлот тримав магазин готового взуття. Справи його йшли так успішно, що він збирався відкрити ще два таких магазину. Не вживаючи більше ні

протиприродної, ні скільки-небудь оригінальної реклами, Кішлот потрапив на "жилу", як обіцяв це в припадку заздощів Давенанту; секрет збагачення Кішлота полягав в покупці великих

партій бракованого товару за півціни і продажу його за вартістю нормальної взуття. Незначний брак, очевидний фахівцю, приймався простим покупцем, якщо він помічав його, за випадковість; при скаргах Кішлот охоче обмінював бракований виріб на бездоганний, але скарг було мало, а товару багато.

Кішлот погладшав, вивчився грати на механічному піаніно і сватався до однієї веселої вдові, яка мала власний будинок.

— Орт Галеран? — запитав Кішлот Стомадора, коли дізнався про мету візиту. — Його адреса відома в кафе "Пончо". Там я зустрівся з ним, але до мене він вже давненько не заходив.

— Головне було мені — знайти вас, — сказав Стомадор. — Я провів на курній вулиці години два, розпитуючи в будинках і на кутах, я втомився, сів в пивній і взяв газету. Тут я побачив, як я дурний. Серед оголошень на видному місці зазначений ваш магазин: "Кращий магазин готового взуття "Крила Меркурія" — Адам Кішлот ". Отже, я піду в "Пончо".

— Ми поміщаємо оголошення два рази в тиждень, — добродушно сказав Кішлот. Він помовчав.

— Ви знаєте Галерана?

— Ні. Але одна людина, мій друг, знає його і хоче розшукати.

Подякувавши, Стомадор залишив Кішлота і наказав шоферу таксомотора їхати в кафе "Пончо".

Незабаром увійшов він в прохолодне приміщення зі столиками з малахіту, оброблене червоним деревом. Серед газет і дамських капелюхів Стомадор пробрався до буфету, де перший же службовець на його питання про Галерана, лише трохи пошукавши очима, вказав високого чоловіка з білою головою, який сидів біля дзеркала. Брови Галерана були ще чорні, але шия стала жилавою, волосся на голові посивіло, а в очах і складках рота світилося терпляче доживання життя, властиве самотнім під старість людям.

Галеран пив чорну каву і читав книгу. Біля його столика був вільний стілець.

Стомадор відважив повільний уклін і попросив дозволу зайняти стілець. Галеран мовчки кивнув йому. Стомадор сів і почав пильно дивитися на сусіда по столику, який, знизавши плечима, відновив читання. Відчуваючи погляд, він підняв голову і, помітивши, що огрядний незнайомиць дивиться на нього, таємниче і вичікувально посміхаючись, запитав:

— Ви що-небудь мені сказали?

— Ще ні, але скажу, — тихо заговорив Стомадор. — Чи ви — Орт Галеран?

— Без сумніву.

— Так слухайте: у тутешній в'язниці сидить Джеймс Гравелот, якому, коли він був ще хлопчиком, дев'ять років тому, я подарував згубний, за худості справ, готель на

Тахенбакській дорозі, милях в сорока від Гертонна. Правильніше кажучи, я кинув його. Гравелот втримався. Йому допомогло відкриття копалень. Не знаю, як і чому, тільки він недавно плив в Покет на шхуні контрабандистів і був захоплений після бійки з усіма, хто залишився в живих. Сьогодні вночі вдалося дістати від нього записку, яку будьте ласкаві

прочитати.

Галеран з сумнівом підніс папірець до очей, але лише прочитавши про золоту монету, взяту на гру у Давенанта, як страшно пожвавився, навіть почервонів від хвилювання.

— Боже мій! Та це ж Тіррей! — сказав він сам до себе. — Хто ви, дорогий друже?

— Том Стомадор, до ваших послуг. У мене лавка проти в'язниці.

— Хай йому чорт! Розповідайте докладно! Колись я дуже добре знав Дав ... Гравелота.

Стомадор трохи міг додати до первісного пояснення; він розповів про зустріч з юнаком, описав його пошарпаний вид, зовнішність, але було видно, що він назавжди запам'ятав те з'єднання простоти, рішучості і беззахисності, яким був Тіррей, також пам'ятний Галерану, особливо після його зникнення, причини якого скоро з'ясувалися, як тільки Франк Давенант з'явився до Кішлота і став ораторствувати у цинічному дусі, скаржачись, що син кинув його. Поки Давенант мучився, намагаючись вгамувати жадібність батька, Галеран в ці дні виграв в Ліссі, при ніколи не бувалому, винятковому везінні, п'ятнадцять тисяч фунтів, і четверта частина цієї суми припадала на частку хлопчика, який пішов пішки від нечистоти, яка так несподівано забруднила світлі двері, що вже відкрились його жадібної душі.

Роз'яснивши Галерану, що докладні відомості про свої обставини Гравелот може дати лише через кілька днів, коли наглядач Факрегед прийме добове чергування по лазарету, Стомадор відправився додому, записавши адресу Галерана, який вже сім років володів білим одноповерховим будинком в десяти милях від Покета. Будинок починав собою ряд берегових дач, розкиданих по уступах скель серед прірв і садів. Ці гнізда сонячне-морської тиші мали сполучення з містом за допомогою доріг — шосейної і одноколіїної залізниці. У будинку Галерана жили, крім нього, шофер Груббе і дівчина

Тирса, сестра водія, виконуюча обов'язки прислуги і економки.

Галеран жив в чотирьох кімнатах, обставлених так просто, як це вміють робити любителі виразної лінії в малюнку і мелодії в музиці. Тонка білизна, електричні лампи з зеленими ковпаками, фаянс з синім візерунком, гнуті меблі, прекрасне зібрання кольорових гравюр, а також велика кількість багаторічних квітучих рослин і, загальний для всіх кімнат, тонкий французький килим, блакитний візерунок якого відбивався в стеклах книжкових шаф, — ось все, що, осяяне сонцем через великі вікна, тихо блищало в будинку.

Галерана ніхто не відвідував. До п'ятдесяти років його натура виробила своєрідний антитоксин, який заважає наближатися до нього інакше, як тільки в нейтральних

місцях, які — вулиця, кафе, клуб. Він не зневажав, ненавидів людей, але любив їх як людей в книгах. Тіррей був винятком. Тривожно і палко згадав про нього Галеран. В ньому він бачив свою молодість; але його рятував холодок, подібний холодку м'ятого коржа, що наганяє роздум.

Галеран тижнями сидів удома, розводячи бджіл, читаючи або займаючись риболовлею з парусного човна, і тижнями жив в покетському готелі "Роза і зливу", граючи по черзі то на більярді, то в карти.

Виграш Тіррея — три з половиною тисячі фунтів, покладені на поточний рахунок, утворили суму в шість тисяч, і жодного разу Галеран не торкнувся цих грошей.

Він чекав, що хлопчик прийде і подякує його. Тіррей прийшов. Тепер слід було йому допомогти.

Глава IX

Між тим нозі Давенанта стало гірше; після тимчасового полегшення колінний суглоб розпухав, нога обважніла, і хворий міг тільки сидати, хоча йому це було заборонено.

Якщо ж він зрідка вставав, щоб палити, то сильно ризикуючи, проти заборон лікаря.

Лікар Добль, якому несвідомо подобався Давенант, не був схильний квапити суд і, влаштувавши відповідний консиліум, дав умовний висновок про можливість постати пораненому перед обличчям суду лише через два тижні, тобто, вважаючи день побачення Стомадора і Галерана відправним пунктом, — на одинадцятий після того день.

За цей час губернатору Гертону було вже все відомо про Гравелота. Син і батько, надзвичайно задоволені оборотом справи, провели шляхом старих зв'язків необхідні заходи проти оголошення ганебної історії, тобто заздалегідь було вирішено щодо Давенанта — винести йому заочний вирок, в силу його прямого визнання.

Відстрочка судового розгляду через хворобу головного злочинця була, таким чином, лише проявом необхідної коректності. Якби його нозі стало дійсно краще, голова військового суду, майор Стегельсон, після наради з прокурором вирішив в такому випадку призначити суд, не чекаючи одужання Гравелота. Ці внутрішні відносини чиновників і військових, серед гіршої їх частини, представляли закритий ящик, добре знайомий кожному фахівцю. При захисті спільного таємного інтересу все це обурливе тільки з боку, всередині ж — просто і майже мирно.

Зі свого боку, Давенант був абсолютно впевнений, що Георг Ван-Конет прекрасно обізнаний про наслідки його втечі і не пропустить нагоди заздалегідь спотворити факти і зам'яти їх, якщо заарештований приступить до викриття. Не знаючи, що очікувати від настільки рішучої поведінки владних осіб в тому випадку, якщо він відправить слідчому письмове свідчення, в якому до того ж було б неможливо довести зв'язок вчинку Готліба Вагнера з участю в цьому злочині Ван-Конета, — Давенант чекав суду.

Сумніви були і тут, так як битва "Ведмедиці" з митною вартою ніяк не відносилася до неподобств Ван-Конета за столом "Суші і моря", але нічого іншого Давенант

придумати не міг, хіба лише Галеран, якщо він живий, здатний був йому допомогти.

Положення молодого господаря готелю погіршувалося ще пристрасним тоном місцевих газет, які знаходили випадок з "Медведицею" винятковим за зухвалістю і лютістю опору контрабандистів. Два репортера намагалися виклопотати інтерв'ю з Тергенсом і Гравелотом, але їм було відмовлено.

Візит слідчого повторився. На цей раз чиновник прийшов за підтвердженням здобутих їм відомостей про сьогоднішнього, друге ім'я Давенанта і про втечу його зі свого готелю, коли митний загін виявив два ящика дорогих сигар. Давенант не став брехати: визнавши, що все це так, він розповів слідчому про витівки Готліба Вагнера, вперед знаючи, що слідчий йому не повірить. Але ні слова про Ван-Конета, побоюючись невідомих ходів злої сили, яка вже показала свою могутність, він не зронив і, стерпівши глузливу критику слідчого щодо таємничого Вагнера, підписав показання в тому вигляді, в якому це показання дав. Хоча тепер у суду були підстави вважати його контрабандистом і притонуотримувачем, він, як сказано, для всього головного вирішив очікувати суду.

Існування бранця затьмарювали жорстокі болі, які доводилося йому терпіти в годину перев'язок. Хоча після перев'язки Давенант відчував деяке полегшення, але промивання рани і метушня з нею були завжди дуже болісні. Лікар з'являвся в супроводі наглядача, який стежив за дотриманням правил одиночного ув'язнення.

Кривлячись від хворобливих відчуттів, але і посміхаючись в той же час, Давенант звичайно приймався жартувати або розповідав ті смішні історії, яких наслухався досить за дев'ять років серед різних людей. Тюремні службовці чудово бачили, що Гравелот не контрабандист. Через Тергенса вже йшли по в'язниці чутки про сварку Гравелота з якоюсь дуже важливою особою вищої адміністрації, причому, зрозуміло, грала роль світська дама, але чутки ці, не беручи ні остаточної, ні достовірної форми, породили до Гравелота симпатію, і, лише боячись втратити місце, лікар не робив в'язневі тих істотних послуг, одна з яких впала на долю Катрін Рудої.

Декілька разів в камері Давенанта був начальник в'язниці, похмурий сивий чоловік з гострим обличчям. Ретельно оглянувши камеру, вікно, знехотя пробурмотів: "Чи має ув'язнений претензії?" — начальник тривало поглянув останній раз на сірі очі Давенанта, які замкнуто стежили за його рухами, і йшов. Одного разу, з метою випробувати цю людину, Давенант сказав йому, що бажає викликати слідчого для вельми істотних свідчень. Побіжне міркування, що промайнуло в очах начальника в'язниці, виразилося питанням:

— Якого роду відомості?

— Одна особа, — сказав Давенант, — особа дуже відома, отримала від мене удар в готелі ...

— Щодо всього, що прямо не стосується справи, — перебив, повертаючись, щоб піти, начальник, — ви повинні подати письмове пояснення.

З цим він пішов, але Давенант здогадався, що хитрий адміністратор діє заодно з судом і всякий письмовий виклад причин похмурої історії відправить безпосередньо

губернатору або ж знищить.

Жар і томління рани змушували Давенанта з нетерпінням чекати ночі, коли сон вів його з в'язниці в країну мрій. Він намагався спати вдень, щоб менше хотілося курити, так як за стояння у квартирки доводилося йому платити відновленням гострого болю в коліні. Без інших співрозмовників, крім книг тюремної бібліотеки, в огидно світлій порожнечі камери, де було відсутнє хоча б що-небудь зайве, так необхідне зору людини, Давенант віддавався уяві. Іноді він бачив Кішлота і червоні парасольки дівчаток, що сміються так, що все сміялося навколо. Він бродив з п'яним батьком, шукав в темному саду ключ і йшов з невідомої дорозі, прагнучі обійти гору, що закриває яскраво осяяний театр.

Але найменше він хотів, щоб ті дівчата, від яких у нього залишилося дивне враження — ніжності і любові до життя, — дізналися, де він знаходиться. Тоді вони повинні були згадати його батька. І в простоті серцевої Давенант сподівався, що вони вже давно забули про нього.

Через кілька днів після того, як записка Стомадора була отримана Давенантом, який почав з тієї ночі напружено очікувати подальших подій, на кінець дванадцятої години полудня сталася звичайна зміна чергувань. Новий наглядач обійшов по порядку всі одиночні камери лазарету і останньою відкрив двері Тіррея. Це був Факрегед, молодий чоловік років тридцяти, з нездоровим кольором обличчя і чорними вусиками. Його чорні невеликі очі злегка посміхнулися і, тихо причинивши двері, щоб наглядач загального відділення госпіталю, бува, не підслухав розмову, він присів на ліжку в ногах

Давенанта, киваючи йому в знак дотримання спокою і довіри. Відчуваючи початок подій, але з обережності лише мовчки і вичікувально посміхаючись, Давенант взяв від Факрегеда записку Тергенса, почерк якого йому був уже відомий.

Тергенс писав:

"Довіртеся подавцю безумовно. Він не зможе дістати тільки пташиного молока. Т. "

— Давайте її назад, — шепнув Факрегед і сховав записку за підкладку кашкета, — я її потім знищу. Тепер слухайте: все, що потрібно передати кому б то не було, можете мені сказати на словах, так безпечніше, але, якщо необхідно писати, тоді приготуйте лист до вечора і засуньте його в залишок хліба, який отримуєте на вечерю, хліб можна кинути в миску. Хоча мені і довіряють, але обережність ніколи не заважає. У вас олівець є? Так. Візьміть паперу.

Факрегед вийняв з свого записника заздалегідь приготовані листки, а Давенант сховав їх у діру матраца.

— Я вже писав, — сказав він, так само поспішаючи все дізнатися, як Факрегед, мабуть, поспішав вийти. — Чи дійшов лист? Де Том Стомадор?

— Уже розшукали Галерана, — поспішно відповів Факрегед, встаючи, відходячи до дверей і стоячи до неї спиною. Його рука тягнулася взятися за ручку дверей. — Діяти будуть щосили. Стомадор торгує навпроти в'язниці. У нього лавка.

Не тямлячи себе від такої кількості важливих і вражаючих повідомлень, Давенант

щасливо розреготався. Крайнє збудження виразилося тим, що на його лівій щоці проступила яскраве червона пляма, яка захопила кут ока і скроню; як би мурашки бігали в щоці, і він несвідомо потер її.

— Вся щока у вас стала червона, — сказав Факрегед. — Що це таке?

— Я не знаю. Нервовий я став в останні дні, — відповів здивований Давенант. — Що ж ще? Як Тергенс?

Факрегед прислухався до невизначеного звуку в коридорі, махнув рукою і вискочив, негайно клацнувши ключем.

Ці звістки відгукнулися на Давенанті майже як почуття раптового звільнення, — як якщо б вже поданий був до в'язниці екіпаж відвезти його геть від похмурої гри стін і ключів. "Стомадор навпроти в'язниці, — повторював Давенант. — Галеран знає про мене!" Дивовижність людських зустрічей веселила його. Він лежав, тихо сміявся і прислухався до звуків в'язниці, що нагадують металеві вибухи, голос заліза, кроки кам'яних статуй. Лунають зрідка. Негайно захотілося йому писати Галерану про все, детально і точно. Спогади оживили образ цього чоловіка, до якого він відчував повагу і подяку. Дихаючи усією силою легенів, що тіснять оглушене надіями серце, Давенант, зневажаючи біль в нозі, навіть знаходячи її приємною, як незначну обставину, безсилу зашкодити іншим, більш важливим обставинам, встав і довго кутив біля квартирки.

Нарешті нерви його вщухли, він сів писати Галерану, намагаючись помістити якомога більше слів на тих трьох листочках, які дав йому Факрегед. Про дещо він не писав. Так, він хотів на словах розповісти наглядачеві про гроші і срібного оленя, захованих в тріщині каменю, також на словах передати всі імена — від Ван-Конета до Фірса.

Поки він писав, Факрегед методичне ходив по коридору, іноді відкриваючи залізні квартирки дверей і оглядаючи камери допитливим поглядом. Відкривши квартиру Давенанта, Факрегед зустрівся з ним очима і, не втримавшись, по-дитячому посміхнувся тій грі в сторожа і в'язня, яку вони вели між собою.

Знаючи, що такий випадок представиться знов не дуже скоро, Давенант передав стислими виразами, скорочуючи слова і уникаючи прикметників, все істотне своєї історії за дев'ять років, не повідомляючи лише про те, з якою метою пішов з Покета в Лісс. Не назвавши по імені ні одну дійову особу історії, що зав'язалася в "Суші і морі", він увечері обережно постукав у двері і передав Факрегеду потрібні імена, ретельно пояснивши, яке відношення до нього має та чи інша людина, а також як знайти оленя і гроші. Коли Факрегед затвердив урок, що було не важко для його витонченої в цих справах пам'яті, вони розлучилися і більше не говорили один з одним. Увечері Давенант

заштовхав свій лист в недоїдений хліб, і черговий по лазарету арештант, під

наглядом окремо приставленого для цієї мети наглядача, а також і Факрегеда,

обійшов камери і забрав посуд. Ці відвідування відбувалися завжди швидко, в мовчанні, без зайвих рухів, але Факрегед легким нахилом голови дав знати в'язневі, щоб він про подальше не турбувався. Дійсно, на інший день лист був у Стомадора, і він,

перш ніж віднести його Галерану, який чекав співучасника в призначеної для того пивний, недалеко від в'язниці, старанно прочитав його, а потім на особливому папірці, щоб не переплутати, записав все, що сказав йому Факрегед окремо від листа Давенанта. Ці імена були: Георг Ван-Конет, Сногден, Вейс, Лаура Мультвей, дочка і батько Баркет, Петронія і Фірс.

Особливо цікавив Стомадора камінь, в тріщину якого Гравелот опустив гроші і срібного оленя. Розшук цих речей він брав на себе, знаючи, як багато і без того очікує Галерана різних турбот. Крім того, Стомадор не міг упустити рідкісний випадок прямої участі, пов'язаного спогадом про місце битви з інтимною стороною характеру крамаря. Ніколи і нікому не говорив він про неї, мало думав про неї і сам, але ця сторона його характеру єдино визначала вчинки дивного товстуна.

Є рід любителів живописної дії, інтриги і хвилюючого секрету. Саме такий чоловік був Стомадор, несподіваний подарунок якого Давенанту — у вигляді "Суші і моря" — впливав лише з того, що шинкарю набридло чекати в мало відвідуваній місцевості появи карети з персонажами п'ятого акту драми: будь то викрадення жінки або таємнича спадщина — це було для нього байдуже, але він сумував від неможливості боротися разом з осаджуваним гостем проти шпаків і револьверів, які громили двері, завалені зсередини меблями. Стомадор тямуючи здогадувався про особливу роль в житті людей таких осиних гнізд усіляких положень і зустрічей, які готелі малолюдних місць, але бажав він всього такого поспішно і яскраво, як дорогоцінних іграшок, забуваючи, що дійсність здебільшого зав'язує і розв'язує вузли в тривалому темпі, більш працюючи олівцем і пером, ніж яскравими фарбами. І як це

завжди буває з здійсненням уявлень, похмуро нещастя Давенанта, що виникло з природної його схильності чинити опір нечистоті, здавалося Стомадору подією пересічною, а тріщина в камені — осколком належної інтриги ...

Чи означає це, що уявлення сильніше події? Сказати важко: мабуть, як і з ким. Після багатьох блукань і невдач Том Стомадор задовольняв тепер свою спрагу глядача і учасника живописної дії торгівлею проти в'язниці, він увійшов у смак цієї справи, так як постійно був в курсі тюремних драм і таємних зносин з контрабандистами. Його захопило очікування рідкісних або трагічних випадків, а інформаторів було досить, починаючи родичами ув'язнених і закінчуючи тими ж наглядачами, які любили базікати іноді зайве в задній кімнаті лавки, де, траплялося, вони грали і пили.

Напередодні цього дня, ще з вечора отримавши тюремну відомість щодо продуктів, які треба було сьогодні вранці відпустити тюремним розсильним, Стомадор приготував товар заздалегідь, працюючи частину ночі, — все розвісив, загорнув і поклав в кошики.

Ботредж змінив його на іншу частину дня, а Катрін стала допомагати. На запитання дружин наглядачів, куди подівся старий, контрабандисти відповідали, що Стомадор поїхав провідати хвору родичку.

Напередодні цього дня Галеран був у військового прокурора, полковника Херна, бажаючи з'ясувати справу і домогтися дозволу на побачення з ув'язненим. Розглядаючи військове судочинство як лабораторну таємницю, Херн вельми ввічливо і

виразно дав зрозуміти Галерану, що він засуджує клопотання сторонніх осіб, хоча б і тих, хто симпатизує обвинуваченому. Однак Херн не міг відмовити собі в задоволенні привести статті закону, за якими чотири людини — Гравелот, Тергенс і ще двоє — повинні були померти на шибениці. Тому розмова тривала.

— Я не бачу причин, — сказав Херн, — чому обвинувачення має бути більш стриманим у відношенні Гравелота. Він захищав вантаж "Ведмедиці" з люттю власника, його власне визнання говорить про шістнадцять жертв, сім'ям яких митне управління має тепер виклопотати пенсію. Слідство встановило, що уявний Гантрей є Джеймс Гравелот, власник готелю при одному з берегових пунктів, відчайдушно заражених контрабандою. Гравелот сховався від обшуку, який дав суттєві докази його участі в контрабандних справах. Немає фактів більш переконливих, як хочете.

— Ви маєте рацію, — погодився Галеран, не бажаючи дратувати Херна сумнівами. — Мені залишається дізнатися, чи не виникло у слідства питання про душевну нормальність Гравелота? Характер його запеклого опору дозволяє замислитися. Зберігання контрабанди, якщо навіть це доведено, ще не є привід до розпачу. Або Гравелот хворобливе збудливий, або був змушений чомусь чинити опір до останньої можливості.

Сказавши це, Галеран не підозрював, що він торкнувся таємного боку справи, і Херн уважно подивився на нього. Губернатор міг сильно пошкодити прокурору, якби Херн відмовився потурати проханню батька надати синові дружню послугу: вигородити з справи, яка прийняла несподіваний оборот, ім'я Георга Ван-Конета. Ці слова Галерана були причиною того, що Херн категорично відмовив йому в побаченні з Давенантом. Після закінчення слідства відвідувати ув'язнених могли тільки найближчі родичі.

Людина, яка не має положення в суспільстві, нічим і нікому не відома, ґрунтовно втомила Херна. Він встав.

— Побачення неможливе, — повторив Херн. — Щодо передбачуваної складності характеру вашого протезе я мушу зауважити, що військовий суд позбавлений права заглиблюватися в світогляд контрабандистів, як не цікаве це питання сам по собі.

На тому Галеран пішов. Лист Тіррея просвітив його. Але ясність, якої він чекав, була так складна за змістом майбутньої його дії, що він тільки махнув рукою, відкидаючи серйозний роздум на дорожні години. Їхати насамперед слід в Гертон.

— Прочитавши лист, — статечно заявив Стомадор, — я зрозумів, що ця історія охоплює три моменти: сімейний момент, особистий момент і кримінальний момент. Що стосується захованих в камені грошей та інших речей, то, я думаю, краще буде цим зайнятися мені, я знаю околиці. Решта в ваших руках.

— Так, ідіть і розшукайте гроші, — сказав Галеран, — мені ж треба буде бачитися зі всіма людьми, імена яких ви записали. Гравелот нажив нешкідливих і незначних ворогів: губернаторську сім'ю. Гострота справи — в труднощі довести зв'язок між таємничим вчинком Вагнера і діями Ван-Конета. Навіть довивши це, ми створимо нову,

окрему справу, яка навряд чи допоможе Гравелоту.

— Надзвичайні труднощі! — стурбовано і урочисто проголосив Стомадор. —

Тільки ваша голова може здолати перешкоди, що виникають, але не моя.

— Гравелот вдарив Ван-Конета за образу жінки, — продовжував Галеран, — і якщо я допускаю, що сигари були підкинуті з наміром уникнути компрометації, можливою після того, як побитий ухилився від дуелі, то будь-який юрист вправі тлумачити це як збіг. Коротше кажучи, доказів немає проти Ван-Конета, і, повторюю, якби вони знайшлися, — нова справа проти Ван-Конета не виправдає Гравелота у справі "Ведмедиці". Однак нічого іншого не залишається, як погрозити синові губернатора розголосом скандалу, щоб той пустив в хід весь свій вплив задля пом'якшення долі Гравелота. А для цього я повинен заручитися свідченнями Баркета, його дочки і Петронія; можливо, не зайве поговорити зі Сногденом і Лаурою Мульдвей.

Щодо цих осіб не можна заздалегідь нічого сказати.

— Правильно! — скрикнув Стомадор. — Ви міркуєте, як міністр.

— На жаль! Як шантажист. Я роблю шантаж, це вам скаже простий суддівський розсильний.

— Ризикована річ бити сина губернатора по обличчю, та ще при свідках! — зауважив Стомадор, все ще спантеличений вчинком Гравелота. — Ніяк не наважусь сказати, чи міг би я зробити те ж на його місці. Питання, як хочете, делікатне!

— Він добре зробив, — сказав Галеран. — Це був скромний і добрий юнак. Мабуть, створилося положення, коли мовчання все одно що ляпас самому собі.

До цієї хвилини Стомадор сумнівався в розумності дій Гравелота, але щирий тон Галерана відігнав тінь умовності, що заважала крамарю оцінити зіткнення по суті.

— Дійсно, — сказав Стомадор, — я з вами згоден. Це так, хоча і погано, але так. Зізнаюся, коли я читав лист, то подумав, що малий збожеволів. Він скипів, а

ми ось сидимо і ламаємо голови, як його тепер виручити. Що змушує про нього думати? — розв'яжіть задачу. Адже Гравелот мені навіть не родич. Я бачу його уві сні кожную ніч.

— Значить, він нам потрібен — мені і вам.

Подумавши, Галеран зважився додати:

— Я був би дуже засмучений смертю Кунсгеррі, хоча я ніколи не бачив його.

— Ого! Що ж, ви хочете самотійно розправитися з ним?

— Пусте! — розреготався Галеран. — Кунсгеррі живе в Шотландії, де нам, мабуть, не доведеться бувати. Я прочитав в газеті, що артист одного театру, Кунсгеррі, відмовився грати головну роль в новій п'єсі. Вона йому не сподобалася. Він пішов зі сцени в кінці першого акту. Інший актор, по ходу дії, обернувся до дверей, вигукнувши: "А! Ось, нарешті, цей негідник Гард! Він поспішає! Я чую його кроки!" Але двері стояли порожні, і Гард, тобто Кунсгеррі, не приходив. Актор повторив, що "Гард поспішає". Ніхто не поспішав. Вистава обірвалася, і Кунсгеррі сплатив велику неустойку.

Так ось, — сказав Галеран, встаючи і ретельно ховаючи листа Давенанта, — не

знаю, чи зрозуміло це вам, але Давенант — як Кунсгеррі; він не може поступитися в головному, і тому я повинен його врятувати.

— Розраховуйте на мене, як хочете, — оголосив Стомадор, захоплений надзвичайним для нього відтінком, який надав всій справі його освічений співучасник, — я в вашому розпорядженні. Повернувшись, зайдіть вночі до мене, буду я спати чи ні, — тихий потріпний стукіт повідомить мене про ваше прибуття.

На тому вони розлучилися. Крамар поїхав в трамваї до Старого Форту, звідки пішки повинен був йти розшукувати камінь, а Галеран на автомобілі, керованому його шофером Груббе, відправився в Тахенбак, перш за все прагнучи розпитати слуг готелю, кинутого Давенантом. Крім того, цікаво було йому побачити, як жив Тіррей, зовнішність якого через дев'ять років він представляв смутно. Галеран все ще пам'ятав його безвусим. Ця вражаюча доля, що похмуро розвивається, щеміла серце Галерана, як вид покинутого красивого будинку.

Була п'ята година дня. Дорога — та сама, по якій мчав Давенант в Лісс, — навіть хвилини не залишалося порожньою; легкові і вантажні автомобілі обганяли мандрівника, мріючи потім через пагорби, на віддалених ділянках шосе, подібно чорним кулям що підіймають пил; брязкали і деренчали вози, керовані хмільними фермерами; фрукти, мішки з горіхами і маїсом, тюки тютюну, меблі і посуд тих, що переїжджають з одного селища в інше, рухалися весь час назустріч Галерану. Спекотна затишність при чистому небі надавала пейзажу закінчену чистоту ліній. Бура трава, спалена сонцем, переходила з пагорба на пагорб відтінками золи, засіяної плямами каменів, глини і колючих кущів. Іншим людям рух допомагає міркувати; для Галерана рух був завжди розсіяним станом, подобою насиченого розчину, дотик до

якому зовнішньої сили утворює кристали найрізноманітнішої форми. Він побачив красивого птаха в блакитних плямах по білому оперенню, який повільно перелетів пагорб, зацікавився ним і запитав Груббе — чи не знає він, як називається цей птах?

Груббе знизав плечима. Він ніколи не думав про птахів.

Галеран бачив помаранчеві квіти на колючих стеблах, недоступних разуючої сили променів сонця. У світі було багато птахів і рослин, їм ніколи не бачених. "Як монотонно і не допитливо я жив". — розмірковував Галеран, відчуваючи занепокоєння, заздрість до незнаного, чим би воно не було, жаль на порозі старості і дещо смішне бажання жити друге, до всього жадібне життя. Це був для його віку короткий психоз, але йому раптом шалено захотілося побачити всі речі у всіх будинках світу і проплисти по всіх річках.

До заходу сонця мандрівники звалилися з плоскогір'я, минувши тихі містечка південного берега. Була восьма година вечора, коли екіпаж зупинився біля ресторану "Марк Татанер" в Ліссі. Нашвидку пообідавши тут, Галеран продовжував шлях.

На світанку позначився Тахенбак. Не зупиняючись більш, Галеран проїхав рудничне містечко, прибувши до "Суші і моря" без десяти хвилин десять годин ранку. Втомлений, захриплий Груббе зупинив машину у дерев'яних сходів.

Відсидівши всі члени тіла за ці вісімнадцять годин прискороного руху, Галеран вийшов і озирнувся, думаючи, що хто-небудь з'явиться з готелю. Але тільки тепер помітив він, що на вхідних дверях повісили замок, віконниці зачинені зсередини, у правого крила будинку розбито намет і там стоїть людина, вдивляючись в приїжджих з самовпевненістю торговця, позбавленого конкуренції. Це був оброслий чорним волоссям чоловік з жовтим обличчям — італієць змішаної крові. У своєму наметі він влаштував

прилавок, наставив табурети, і дим від його жаровні, підрум'янюючи скибки свинини, розносив запах їжі. Прилавок був заставлений пляшками і сифонами.

— Чи є хто-небудь в готелі? — запитав Галеран, піднімаючись на укїс до намету.

— Я хочу бачити службовців Гравелота — Петронія і Фірса. Чому двері на замку?

Торговець примружився і витер об фартух сальні руки.

— Всі місцеві жителі знають цю історію, — сказав він, — але ви, мабуть, здалеку?

— Хоча я здалеку, — відповів Галеран, із задоволенням сідаючи на табурет і знаком запрошуючи Груббе, що підійшов, сісти поруч з ним, щоб відновити сили вином і смаженим м'ясом, — хоча я здалеку, — я знаю, чому зник господар. Тут повинні залишатися двоє людей.

— Так ось.... зачекайте, — почав пояснювати торговець, який не любив поспішати. — Хочете випити віскі? А! Добре, я вам все розповім. Гравелот сховався від обшуку, залишивши господарство Фірсу. Фірс тримав готель відкритим чотири дні, після того він з жінкою таємно зникли, та ще захопили білизну, коня, віз і багато інших речей, а тому поліція замкнула готель. Я погодився його вартувати. Місце глухе.

Звичайно, торгувати я маю право. До мене заходять, тому що господарство Гравелота загинуло або завмерло на час; невідомо, що буде з готелем, але їжа і напої завжди знайдуться в моєму наметі. Мене звуть Арум Пакко — до ваших послуг. Котлети, якщо хочете, доведеться почекати, є гаряча свинина, ковбаса, консерви.

Дійсно, так це і було, як розповів Пакко: гроші, залишені Давенантом Фірсу, і випадкові гроші Петронії привернули цих людей один до одного швидше, ніж затяжне залицання. Переймаючись тим, що на руках у них залишилося справний заклад, у справах якого їм, може бути, довелося б дати звіт Гравелоту, Петронія з Фірсом, забравши речі поцінніше, зникли і поїхали на пароплаві в Лісс, маючи намір відкрити там тютюнову лавку.

Груббе нічого не знав про плани Галерана, і це звичайне шахрайство розсмішило його, але, глянувши на спантеличеного господаря, він зрозумів, що той поставився до справи серйозніше. Переставши сміятися, Груббе зауважив:

— Ох же пройдисвіти!

— Так, Груббе, це — пройдисвіти, але вони були мені дуже потрібні, — сказав Галеран, — шукати їх, зрозуміло марно.

Пакко, чуючи цю розмову, почав намагатися вивідати мету мандрівників, але

Галеран ухилився від пояснень. Поки він з Груббе їв і пив, змовклий Пакко стояв до них спиною біля входу намету і, засунувши руки в кишені, насвистував, розглядаючи

машину, як знехтуваний сторонній, який має право судити все, а про висновки промовчати.

Ці висновки звелися, втім, до імпровізованої надбавки плати за горілку і страву.

Відпочивши, Галеран поїхав, і Груббе через п'ятнадцять хвилин доставив його в Гертон, за адресом Баркета. Господаря майстерні не було вдома. Тоді Галеран попросив прикажчика повідомити дочці Баркета, Марті, що приїхав з Покета Орт Галеран і бажає говорити з нею у справі її батька.

— Якщо у вас невідкладна справа, — сказала Марта, з'являючись в майстерні і схилена зовнішністю Галерана до ввічливості, завжди керівної для промисловців, коли, на їхню думку, відвідування обіцяє вигоду, — я проведу вас в нашу контору. Батько повинен повернутися через двадцять хвилин, він відправився приймати замовлення на електричну рекламу.

Конторою Марта називала в певних випадках частину проходу з майстерні в квартиру, де знаходилися телефон і письмовий стіл Баркета. Кілька мідних, фаянсових та емалевих дошок були прибиті до стіни, привертаючи увагу виразною нісенітницею випадкового підбору цих зразків ремесла Баркета. Єдино вдало висіли поруч: "Родопомічна лікарня Грандіссона" і "Бюро похоронних процесій Байера".

Приголомшений довгою їздою, і тим, що не спав ніч, Галеран сів на запропонований йому стілець і притримав Марту, які хотіли вийти.

— Поки ваш батько не повернувся, — сказав він, роблячи висновок по зовнішності дівчини, що тепер буде покладено початок боротьби за Давенанта, — мені хочеться сказати про мету мого візиту вам.

— Добре, — відповіла Марта, поспішно сідаючи і щось передчуваючи, тому їй стало ніяково дихати. Галеран назвав себе.

— Ваша допомога необхідна, — заговорив він. — Я відразу поясню справу. Джемс Гравелот поміщений у в'язницю за звинуваченням у зберіганні контрабанди і опорі берегової охорони. Немає сумніву, що йому був підкинутий заборонений товар — зрозумієте самі — як раз ввечері того дня, коли ви і батько ваш були свідками скандалу в готелі Гравелота.

Марта спалахнула, потім опустила голову. Її руки тремтіли. Піднявши лице, вона дивилася на Галерана так безпорадно, що він відніс ці знаки хвилювання на рахунок її співчуття потерпілому.

— Я .. — сказала Марта.

Галеран, помовчавши і бачачи, що вона замовкла, продовжував:

— Так, ваші почуття я розумію. Розмірковуючи так і сяк, я зробив висновок, що врятувати Гравелота можна лише через Ван-Конета, давши їм вибирати або розголос ляпасу, а також всіх потворних витівок Георга Ван-Конета, або ж діяльну участь цих впливових осіб у порятунку невинного і заплутавшогося Гравелота. Але, щоб мати успіх, потрібні свідки. Я впевнений, що ви не відмовитеся свідчити проти негідника.

Гравелот, по суті, заступався за вас. Я прошу про те вас і має намір просити вашого батька.

Марта встигла придушити замішання. Взявши зі столу лінійку, вона доторкнулася її кінцем до нижньої губи і, не віднімаючи лінійку, дивилася на Галерана круглими, дуже світлими очима.

— Ось що ... — сказала вона. — Ви мене страшно здивували. Ні про який скандал ми нічого не знаємо. Я, далєбі, не знаю, що й думати. До того ж ви говорите, що Гравелот арештований. Це жахливо. Ми знаємо Гравелота. Запевняю вас, все це - суцільне непорозуміння.

Опустивши погляд, вона прикусила кінець лінійки і з силою висмикнула її з зубів, потім, боязко глянувши на Галерана, повільно поклала лінійку і випросталася.

— Ви налякали мене, — сказала Марта. — Як зрозуміти? Галеран відкинувся, болісно перевівши замерле дихання. Серце його почало стукати і важко.

— Ви повинні це зробити.

— Але я нічого не можу, я нічого, нічого не знаю! Ви, може бути, сплутали! Йде батько! — полегшено вигукнула дівчина, прагнучі піти.

Штовхнувши скляні двері, увійшов розчервонілий від спеки Баркет з готовою люб'язною посмішкою, зверненою до відвідувача.

Вид дочки осадив його.

— Ти що? — швидко запитав він.

— Батько, ось .. — Марта глянула на Галерана, — ось це до тебе, про Гравелота, — додала вона, запізно потиснувши плечем і негайно йдучи в кімнати.

Баркет повільно, думаючим рухом зняв капелюха і подивився на Галерана світло розкритим, напруженим поглядом брехуна.

— Так, так, — пробурмотів він, — як же! Я Гравелот знаю дуже добре. Повинно бути, місяць назад я заїжджав до нього з Мартою останній раз.

Галеран вдруге назвав себе і пояснив:

— Я — друг Гравелота. Баркет, ви були у нього в той день, коли він ударив Ван-Конета за знущання над вашою дочкою.

Баркет повів голову в плечі і витріщив очі.

— Та що ви! — скрикнув він. — Про що ви говорите? Поясніть, заради бога, я страшно стривожився!

— Гравелот не буде брехати, — сказав Галеран. — Невже це так важко: сказати правду заради хоча б порятунку людини, якій ви прямо зобов'язані?

— Якщо ви поясните, в чому справа ... Зрозумійте, що я вражений! Не один раз я зупинявся в "Суші і морі", але я не можу зрозуміти, про що мова!

Протягом принаймні хвилини обидва вони мовчали. Баркет витримував красномовний погляд Галерана насилу і нарешті опустив очі.

— Якщо ви засвідчите зіткнення. Гравелот буде врятований. Він заарештований. Подобиці я вже розповів вашої дочки. Вона вам передасть їх. Мені тяжко їх повторювати.

— Запевняю вас, що ви піддалися якийсь плітці., — заговорив Баркет, але Галеран його перебив:

— Так ви наполегливо заперечуєте?

— Заперечую. Це моє останнє слово. Але я б хотів все-таки ...

Галеран не дослухавши його. Похитавши головою, він взяв капелюх і вийшов, кинувши на ходу:

— Соромно, Баркет.

Він сів в автомобіль, анітрохи не дорікаючи себе за так коротко і рішуче обірвану розмову. Марно було далі переконувати цих людей в ницості їх мовчання. Галеран ще не впадав у відчай. У нього виникла думка говорити з Лаурою Мульдвей і Сногденом. За характером подій, як вони були коротко виражені Тірреєм в його листі, Галеран частково представляв цих людей, їх

роль близько Ван-Конета; він знав, що навіть людина різко порочна, якщо до неї звертаються в надії на прояв її кращих почуттів, скоріше може проговоритися або змінити себе, ніж Баркет. Однак точного плану не було. Тільки випадковість або хвилиний настрій — рід благородної слабкості — могли допомогти Галерану в його невдячній праці — вирвати з змови, що природно розвинулася, жмут шерсті таємничої тварини, іменованої доказом. Відкинувши роздуми щодо сцен, які ще не створилися, вірячи в натхнення і сподіваючись лише на силу надії, що не залишала його, Галеран поїхав до готелю, де зайняв великий номер. Не знаючи, що буде далі, він хотів мати приміщення для прийому і сну.

— Будьте наготові, — сказав Галеран Груббе, — я повинен говорити в телефон і, може бути, негайно знову поїду. Якщо ж цього не станеться, ви займете номер 304-й, як я домовився з керуючим готелем, а машину відведете в гараж. Я вас повідомлю.

Терплячий, безмірно втомлений, але відданий Галерану чоловік, бачачи, що його господар засмучений, мовчки кивнув і витягнув з шухляди для інструментів пляшку віскі. Випивши стільки, щоб зігнати хворобливе отупіння безсонної ночі, Груббе сперся на дверцята і став розглядати перехожих. Було жарко. Він ослаб, схилився і задрімав.

Як сказано раніше, Лаура Мульдвей і Сногден вирушили в Покет, продовжуючи давні відносини з Ван-Конетом, і скоро Галеран дізнався, що його клопоти безрезультатно закінчувалися. Мабуть, нічого іншого йому не залишалося, як повернутися. Він був частково радий, що ці особи в Покеті, на місці дії; не пізно було спробувати, так чи сяк, говорити з ними після повернення. Внутрішньо зупинившись, Галеран сів у крісло і почав курити, затримуючи трубку в зубах, якщо роздум беззмістовно повторювався, або виймаючи її, коли мелькали риси можливої дії.

Хоча найважливіші свідки відійшли, він переглядав заново групу людей,

чия пам'ять зберігала дорогоцінні для нього відомості, і чекав натяку, що може утворити тріщину в опорі матеріалу нещастя. Рішення завдання не приходило.

Єдина людина, до якого міг ще звернутися Галеран, не залишаючи Гертона, був Август Ван-Конет. Нічого не знаючи ні про нього, ні про ставлення його до сина, Галеран думав про його існування як про факт, і тільки. Однак ця думка поверталася. При умінні представити справу так, як якщо б свідки в наявності і готові розв'язати язика, спроба могла дещо дати. Галеран вибив з трубки попіл і викликав телефонну

станцію — з'єднати його з канцелярією Ван-Конета.

Повинно бути, телефонні службовці працювали старанніше, якщо їм називали номери невеликих чисел, але тільки стомлений глухий голос дуже скоро виголосив в вухо Галерана:

— Так. Хто?

Август Ван-Конет був один, змучений нічним нападом подагри, в одному з тих розсіяних і порожніх станів, коли люди похилого віку відчують хрип тіла, що нагадує про холод склепу. Ван-Конет оглядав минулі десятиліття, запитуючи себе: "Заради чого? " В такому стані занепаду задуманий губернатор, не викликаючи з сусідньої кімнати секретаря, сам узяв трубку телефону. Ця коротка примха висловлювала смиренність.

Розмова почалася його словами: "Так. Хто? "

— За браком часу, — сказав Галеран, — маючи на руках дуже важливу і сумну справу, прошу повідомити, чи може губернатор сьогодні мене прийняти? Я

— Еліас Фергюсон з Покета.

— Губернатор біля телефону, — м'яко повідомив Ван-Конет, все ще охоплений бажанням простоти і доступності. — Чи не могли б ви коротко передати суть вашого звернення?

— Мій пане, — сказав Галеран, піддавшись невиразному почуттю, викликаному терплячим рокотом голосу, який так сумно звучить, — одній людині в Покетській в'язниці загрожує військовий суд і страта. Ваше милостиве втручання могло б полегшити його доля.

— Хто він?

— Джемс Гравелот, господар готелю на Тахенбакській дорозі.

Ван-Конет зрозумів, що слух кинувся стороною, викликавши несподіване втручання людини, що говорить тепер з губернатором тим безпристрасно шанобливим голосом, який підкреслює боязнь випадкових інтонацій, які можуть образити слухача. Але стан протрації ще не покинув Ван-Конета, і єхидний смішок при думці про незavidну історію сина, що вирвався з жовтих зубів старого, був в цей день останньою даниною його подагричній філософії.

— Справа "Ведмедиці", — сказав Ван-Конет. — Я добре знаю цю справу, і може бути ...

"Чи не все одно?" — подумав він, одночасно вирішуючи, як закінчити обнадійливу фразу, і доповнюючи думка про "все одно" байдужістю до долі всіх людей. "Чи не все одно — помре цей Гравелот тепер або років через двадцять? " Легка ненормальність хвилини тягнула губернатора зробити що-небудь для Фергюсона. "Життя складається з житла, одягу, їжі, жінок, коней і сигар. Це нерозумно ".

Він повторив:

— Може бути, я ... Але я хочу говорити з вами детально. Отже ...

Раптово з'явився секретар сказав:

— Вибачте мою спритність: акції Цукрової компанії продані по сімсот шість і

реалізована сума — двадцять сім тисяч фунтів — переведена банкам Рамона Барроха.

Це означало, що Август Ван-Конет міг зробити тепер вибір серед трьох молодих жінок, які давно полонили його, і дати річний банкет без участі лихварів. Скроням Ван-Конету стало тепло, занепад пройшов, осміяне життя наблизилося зі співом і тамбурином, справа Гравелота блиснула загрозою, і губернатор віддав секретарю трубку телефону, сказавши звичайним різким тоном:

— Будь ласка, повідомте прохачеві Фергюсону, що мотиви і суть його звернення він може заявити в канцелярії за встановленою формою.

Секретар сказав Галерану:

— За від'їздом пана губернатора в Сан-Фуеґо я, особистий секретар, маю передати вам, що клопотання всякого роду, починаючи з першого числа поточного місяця, повинні бути викладені письмово і передані в особисту канцелярію.

— Добре, — сказав Галеран, все зрозумівши і не наважуючись навіть найменшим проявом наполегливості коливати хиткі обставини Давенанта.

Але ця розмова вселила йому свідомість необхідності поспішати.

Галеран зійшов вниз, заплатив конторникам добову ціну номера і розшукав очима автомобіль.

Груббе спав, спітнілий і закостенів в забутті. Його голова впиралася лобом об згин ліктя. Галеран, сівши поруч, штовхнув Груббе, але шофер спав в затьмаренні. Тоді Галеран сам вивів автомобіль з міста на шосе і покотив з швидкістю вітру. Раптом Груббе прокинувся.

— Тримай злодія! — закричав він, хапаючи Галерана, без всякого міркування про те, де і чому невідомий чоловік викрадає автомобіль.

— Груббе, прокиньтесь, — сказав Галеран, — і швидко їдьте по цій дорозі: вона веде назад, в Покет.

Глава X

Пізно ввечері наступного дня Стомадор чекав Галерана, граючи сам з собою в "палички" — тюремну гру, рід бирюльок.

Весь день Галеран спав. Прокинувшись у важкому стані, він випив кілька чашок міцної кави і відправився на околицю міста. Близько в'язниці він затримався, вдивляючись в її масив з сумнівом і рішучістю. Грошей у нього було досить.

Залишалось придумати, як дати їм найбільш розумне вживання.

Спотикаючись об ящики в маленькому дворі лавки, Галеран розшукав задні двері, постукавши саме три рази. Дрібницям таємних справ він надавав значення дисципліни, відмінно знаючи, що дріб'язкова необережність початку може відвести далеко від благополучного кінця, як розбіжність ліній кута.

Стомадор кинув гру і відкрив двері.

— Повернувшись на світанку, — сказав Галеран, — я так втомився, що відразу ліг спати. Нічого путнього не дала ця поїздка. Немає навіть свердловини, яку можна було б розширити, все наглухо закрито з усіх боків. Готель на замку, люди Гравелота обікрали

його і зникли. Баркет з дочкою відмовилися — вони твердять, що не були в "Суші і морі". Чи маєте ви відомості?

— Ніяких, крім того, що нозі Гравелот легше. Гравелот, Тергенс і інші чекають з дня на день обвинувального акту. Я вийняв з каменю гроші. Бідний Джемс! Навіть слуги общипали його. Що стосується мене, я обшукав все каміння. Їх було одинадцять, таких, які підходили до опису. Вже сутеніло, зловісно шумів прибій ... І раптом моя рука намацала в глибині бічної тріщини найбільшого каменю щось гостре! Я витягнув срібного оленя. Буря і постріл! Інше було там же. Ось воно, все тут, рахуйте.

Уважно подивившись на Стомадора, Галеран стримав посмішку і розглянув знахідку крамаря. Перерахувавши гроші, він віддав половину їх Стоматору, кажучи:

— Надалі у вас будуть витрати. Вони можуть бути значними, а тому сховайте гроші ці у себе.

Срібний олень стояв біля руки Галерана. Взявши штучку, Стоматор повертів її:

— Так, це що таке, на вашу думку? Я, зізнаюся, довго ламав голову над питанням — навіщо Джемс тягав цю штуку з собою? Коштує вона трохи.

— Ймовірно, пам'ять про щось або подарунок, — відповів Галеран, розглядаючи оленя. — Олень, мабуть, дорогий йому. Тоді збережемо його і ми. Сховайте оленя, він, може бути, коштує дорожче грошей.

Крамар прибрав гроші і фігурку в шафу, звідки, до речі, витягнув пляшку портвейну.

— О ні! — сказав Галеран, бачачи його гостинні рухи з стаканчиками і темною пляшкою.

Забравши рахунки Давенанта, квитанції і записну книжку в свою кишеню, Галеран продовжував:

— Я вип'ю з вами, але тільки після закінчення важливої розмови. Голова повинна бути свіжа.

— А! Добре ... Але пляшка може стояти на столі, я думаю, — поцікавився Стоматор. — Так якось мальовниче. Ми все-таки сидимо "за пляшкою".

— Безумовно. Отже, сядьте, Стоматор. Чи може хто-небудь нам перешкодити?

— Ні, я нікого не чекаю і нікому не призначив прийти в цей вечір. Я знаю, про що хочете ви говорити.

— Якщо так, ваша проникливість виявиться взагалі корисною.

— Втеча?

— Так.

Досить помовчавши, щоб очікувана думка пролунала авторитетно, Стоматор знизав плечима і почав катати долонею на столі круглі палички.

— Це неможливо, — сказав він повільно і сумно, як людина цілком переконана. — Два роки тому бігли через стіну, звернену до пустиря, шість злодіїв. Вони проламали стіну першого поверху і вилізли з двору по мотузній драбині, яку закинули їм зовні їх доброзичливці. Після цього — а це був п'ятий випадок в році, хоча всі випадки різного роду, — гребінь стіни обведений потрійним рядом дроту електричної сигналізації;

навколо в'язниці, з трьох її сторін, значить — по пустирі і двом провулкам, чергує наглядач, який походить від кінця до кінця свого маршруту. Що стосується четвертої стіни — там спостерігає черговий над брамою йому добре видно вліво і вправо. А так як стіни висвітлені електрикою, як це ви бачили, пробираючись до мене, то втеча можлива двома способами: відбити арештанта у конвоїрів автомобіля, коли відвозять до суду, або навчити арештанта перелітати стіну на зразок півня. Але і півневі не злетіти буде, тому що стіна буде йому не по зубах: вона шести метрів висоти, як хочете, так і думайте. А від збройного нападу нам, я думаю краще утриматися.

— Так, я теж так думаю. Однак ваші слова мене не збентежили.

Стомадор, наморщивши лоб і випнувши губи, розмірковував. Нічого путнього він придумати не міг.

— Так близько від нас Гравелот, — сказав Галеран, вказуючи рукою до в'язниці,

— що, якщо йти до нього по прямій лінії, треба буде зробити не більше тридцяти кроків.

— Так. А між тим все одно, що від Землі до Місяця.

— Так і не так, — відповів Галеран. — Скоріше — не так, ніж так. Вам дуже дорога ваша лавка?

— Що ви задумали? Моя лавка ... — Стомадор прикинув в умі. — За передачу її мені я сплатив чотири місяці тому колишньому господарю сто фунтів. Річний прибуток склала б триста фунтів, а готівковий товар оцінюю в сто п'ятдесят фунтів. Однак тюремна адміністрація клопочеться влаштувати власну крамницю, і, якщо це трапиться, я кину справу. Прибуток дає одна в'язниця. Сторонніх покупців мало.

— Півтори тисячі фунтів, — сказав Галеран. — Вони ваші, лавка моя. Хочете?

— Або я здурів, або ви сказали неясно, зрозуміти не можу.

— Було б несправедливо, — пояснив Галеран, — вимагати від вас такої жертви, як віддати крамницю безкоштовно для пристрою підкопу. Підкоп — єдиний шлях порятунку.

Я купую лавку і влаштовую підкоп. Тієї ж ночі, як все буде зроблено, ви поїдете, щоб не зайняти місце Гравелота. Чи хочете ви вчинити так? Мої міркування ...

— Зупиніться, дайте подумати! — закричав Стомадор, схопивши Гравелота за пальці руки, яка лежала на столі, і міцно зажмурившись. — Не кажіть нічого. Дайте зосередитися. Один момент. Я, мабуть, сам хочу чогось в цьому роді.

Лавка в вашому розпорядженні. Беріть її. Також хороші півтори тисячі. Я кажу це не з користі. Про них сказано до місця.

— На жаль! — Я — неосвічена людина, — уклав він, відкриваючи очі і гойдаючись на стільці від пристрасті, що розгорілася в ньому до підкопу. — Я не можу висловити ... але те як ми сидимо ... і про що я говорю ..., світло лампи, тіні ... і пляшка вина! Та ви — міністр! Міністр змови!

Вже рука крамаря тягнулася до пляшки, чому Галеран тепер не перешкоджав.

Збуджені задумом, вони повинні були вгамувати його чарівний гул, чарівність перших його хвилин дією і вином. За першою пляшкою скоро пішла інша, але вино не

сп'янило ні Галерана, ні Стомадора, лише впевненіше став їх азарт, що вимагає почати.

— Цілком можлива справа, — сказав Галеран, закінчуючи курити. — Тепер вийдемо, оглянемо поле битви; хоча вам давно відома топографія цієї ділянки міста, я повинен узгодити свої враження з вашими і про дещо порозумітися.

Вони вийшли, але не в хвіртку Лавочного двору, а в вузький прохід між лавкою від воріт в'язниці і стіною двору. Цей закуток був майже доверху завалений порожніми діжками.

Ставши на них так, що видно було бруківка, Стомадор вказав Галерану частину тюремної стіни проти себе.

— Там лазарет, — сказав Стомадор. — Однак його точне розташування мені невідомо. Поки це і не потрібно, я думаю. Але він тут, за стіною, я знаю, тому що одного разу допомагав наглядачеві тягти кошики з провізією і бачив всередині двору, направо від воріт, вузький одноповерховий корпус. Ботредж сидів у в'язниці, він знає, що ця будівля — лазарет. Тепер треба його розпитати докладно.

— Ми розпитаємо Ботреджа.

Галеран переводив погляд від огорожі лавки до протилежної стіни в'язниці, визначаючи на око довжину підземного ходу. Для цього він використав прийом деяких мисливців, коли їм сумнівно, чи досягне заряд дробу певну мету. Він представив ширину вулиці відчутно більшою дійсності — двадцять метрів, а потім також відчутно меншою — десять метрів; двадцять плюс десять, поділені навпіл, вказали приблизну довжину підкопу від лавки до тюремної стіни. Варто було встановити товщину цієї стіни, прикинувши третину метра для вихідного отвору, і товщину огорожі лавки, за якою думав він почати рити внутрішній хід до Давенанта.

— Чи не краще, — заперечив на його пояснення Стомадор, — зняти частину цегляної підлоги в моїй кімнаті і вийти до лазарету під лавкою?

— При такій нелегкій задачі чотири-п'ять зайвих метрів — страшна справа.

— Шкода, що ви маєте рацію моя кімната — саме приховане місце для роботи.

— Чим ви закриєте вертикальну шахту? Не цеглою, звичайно, а дерев'яний щит може бути помічений небажаним гостем. Тоді будуть ходити справлятися з тюремної канцелярії, як рухається наша затія. Немає краще цього закутка. Вночі безлюдно.

Коли ми пройдемо метра півтора-два горизонтального напрямку на достатній глибині, — зверху не буде нічого чути. До ранку над вертикальною шахтою невинно лежать ящики і солома. Землю будемо прибирати в сарай. Він порожній?

— Там є товар, але його можна перетягнути під брезент в кут двору. — Стомадор стрибнув з барильця і підтримав Галерана, який залишив спостережний пункт. — Ну я вам скажу, що якщо ця штука пройде, начальник в'язниці сяде в яму і, як Іов древній який-небудь, висипе собі на голову тонну золи або піску, не знаю точно, що вживається в таких випадках. Ви допустили помилку на третину метра. Немає потреби проходити за тюремну стіну навіть на дюйм — рити прямо під фундамент. Як впремося — трохи в бік, і хід зроблений.

— Це вірно, — погодився, подумавши, Галеран. — І ось чому добре такі речі

обговорювати разом. Вірно; однак за умови, що не помилимося відстанню, коли почнемо копати вихід вгору.

— Місце, де будемо знаходитися, ми визначимо дуже точно: просвердлимо звід катакомби довгим свердлом. Кінець, що вийде назовні, вкаже, чи треба рухатися ще далі чи все вже зроблено.

Так вони радилися напівголосно перед дверима крамниці і побачили довгу фігуру Ботреджа, що спотикається в темряві об ящики.

— До речі, до речі, Ботредж. За перцевою? Ви не підете, так як обговорите з нами одну важливу справу.

— Варто сюди зайти, як затримаєшся, — сказав Ботредж застудженим голосом, намагаючись розглянути Галерана.

— Треба вам познайомитися, — звернувся Стомадор до Галерана, який, зі свого боку, спостерігав, — який Ботредж і чи можна йому вірити.

З обережності Галеран сказав вигадане ім'я — Орт Сідней, — а Ботредж так і залишився Ботреджем.

Змовники увійшли в кімнату. Дивуючись, про яку важливу справу чекає відверта розмова, і скаржачись, що всю минулу ніч тремтів від холоду на шлюпці, далеко від берега, в очікуванні судна з кокаїном, яке не з'явилося з невідомої причини, а тому застудився, Ботредж сів проти Галерана. Стомадор витягнув з шафи літровий бутель перцівки і банку з консервами. Після того крамар сів на своє місце за середину столу.

— Не бійтеся, Ботредж, — сказав Стомадор. — Пане Сідней не наш, але свій, ось бачите — вийшов каламбур.

— Я не боюся, — швидко відповів контрабандист, поглядаючи на Галерана з ввічливою посмішкою, при цьому в його лиці блиснула несвідома смілива риса, і Галеран повірив у нього.

— Що ж, будемо пити? — поцікавився Стомадор у Галерана, який ствердно кивнув, пояснивши:

— Тепер можна пити, головне вирішено.

— Ботредж, — почав Стомадор, — якщо я з'явлюся за тюремними стіною якраз проти моєї лавки, що опиниться переді мною? Якого роду картина?

— Так треба знати, куди ви гнете і до чого. Ясно, що можна потрапити в кілька різних місць.

— Ви маєте рацію, — сказав Галеран. — Справа в тому, що належить рити підкоп з двору цієї лавки до лазарету і звільнити Гравелота. Іншим чином йому врятуватися неможливо. Треба знати, в якому місці за стіною в'язниці вигідніше рити вихідний отвір.

Ботредж нічим не видав свого здивування, але хитро подивився на Стомадора.

— Ви вже пили перцівку? — запитав він, не знаючи — жартувати або відповідати серйозно.

— Коли жартували в моєму домі такими речами?

— Ну, дядько Стомадор, це я так. Судить самі, а я розповім побудову двору за тією

стіною, яка проти нас, з воротами. Ліворуч від проходу між воротами примикають до нього квартири начальника і його помічника, а направо, тобто в нашу сторону, до проходу примикає цейхгауз. Його продовженням вздовж стіни є той самий лазарет. На правому його крилі садок з кущів, куди днем водять хворих, якщо дозволяє лікар. Тільки в цей садок ви і можете потрапити. Я вип'ю, — сказав Ботредж, помовчавши, — і потім буду разом з вами міркувати. Справа зухвала, що говорити, проте можлива.

— Чому ж це ти вип'єш? Ми теж вип'ємо. — Стомадор наповнив стаканчики і посунув кожному вилку — брати з бляшанки м'ясо. Сам він випив останнім і, голодний, почав ґрунтовно їсти.

— Хто куховарить вам? — захотів дізнатися Галеран.

— Ніхто, уявіть. Я харчуюся своїми товарами, так звик, від гарячого я сонливий.

— Ось тільки як вийти з лазарету? — сказав Ботредж. — Двері хоча і з правого крила на кінці будівлі, але вони розташовані по фасаду, їх бачить вартовий внутрішніх воріт. Він сидить там на лаві, у своїй будки, або ходить туди-сюди.

Всі задумалися.

— Ось бачите, — сказав Стомадор Галерану, — обставина це не дріб'язкова.

— Ці двері куди відкриваються? — Галеран пояснив свою думку рухом руки від себе і до себе. — Інакше кажучи, якщо людина виходить з лазарету, то двері відчиняються наліво, до воріт, або направо?

— На ... ліво, — сказав, подумавши, з упевненістю Ботредж. — Так, наліво, так як я працював в садку і бачив її. А моє око, як — позитивно — фотографія.

— Це дуже важливо, щоб двері, відкриваючись, закривала собою з боку вартового людину що йде. — Галеран знову взявся думати. — Ну, тепер скажіть, можете ви допомогти рити?

— Будь ласка, я можу.

— Він сильний, — сказав Стомадор, — тільки на вигляд кістлявий.

Тоді Ботредж поцікавився загальним складом плану, і Галеран розповів йому всі припущення, які були обговорені вже з крамарем. Все це було тільки початок.

Більш важливі питання — про розподіл чергувань в рішучу ніч втечі, про те, хто буде працювати, куди складати вибрану з підкопу землю, — виникли самі собою. Без Факрегеда вночі в лазареті не обійтися — такою була спільна думка, передана для розвідки і розробки Ботреджу, за допомогою Катрін Рудої і Кравару, який почав під її впливом надавати контрабандистам все більш важливі послуги. Галеран хотів ще виміряти ємність сараю, порожніх ящиків і бочок, які захищувати маленький двір лавки. Зробивши паперовий метр зі старої газети, Галеран пішов, сказавши:

— Чим більше ми дізнаємось за цю ніч, тим легше буде потім.

Коли Галеран вийшов, Стомадор і Ботредж спорожнили по склянці перцівки. Побачивши навощені палички, Ботредж зібрав їх в кулак, поставив снопом і відразу розтиснув руку.

Палички впали один на одного, як жменя макаронів.

— Батько? — запитав він, даючи знак починати гру.

— Такий же, як я.

Стомадор низько нагнувся над столом, виглядаючи паличку, що вільно лежала, або впала так, щоб зняти її можна було, не ворухнувши жодної іншої. Якщо паличка, що торкалася до тієї, що знімається, хоча трохи рушала, гравець поступався чергу, а вигравшим вважався той, хто більше зняв паличок. Це була хвора, злодійська гра, яка вимагає точного розрахунку рухів.

Спочатку Стомадор прибрав з купки, де відкочуючи, де натискаючи один кінець, щоб скинувся вгору інший, п'ять штук, потім йому постала задача розділити дві палички, які припали паралельно одна до одної. Він потягнув найближчу до себе за середину кінцем пальця, але не зумів різко відсмикнуть її, і друга паличка ворухнулася.

— Грай ти. Слухай, нам потрібен третій, двоє не можуть рити і піднімати ґрунт вгору. Переговори з Даном Тергенсом.

— Кращого працівника не знайти, — відповів, тягнучи паличку, Ботредж. — Але тільки Дану буде прикро, що його брата повісять.

— Ви, Ботредж, повинні знати, — заперечив Стомадор, для якого зміна "ти" на "ви" заміняла інтонацію, — що, якщо Гравелот втече, буде підняте скандальну справу проти Ван-Корнета, і тоді всіх пощадають. Сідней багатий, адвокати і газетярі почнуть йому допомагати. Тепер же нічого зробити не можна, ходи замкнені.

— Я поговорю, — Ботредж зняв восьму паличку, а на дев'ятій помилився. — Але головне все-таки не в тому, — зітхнув він. — Стоп, ви зачепили!

— Нічого не рушила, що ти брешеш!

— Я не сліпий.

— Грайте, якщо ви так вперті, — сказав з досадою крамар. — Це у вас очі гойдаються. На що ми граємо?

— На пачку цигарок, дядько Том. Головне, я говорю, полягає в Факрегеді.

Єдино, якщо він буде черговим по лазарету.

— Доведеться подумати.

— Думати повинен він, а ви клопочіться тепер, щоб як-небудь поспати вдень. днем рити не прийдеться.

Галеран повернувся дуже задоволений зчисленнями. Хоча це був розрахунок грубий, він все-таки переконався, що сарай легко вмістить двадцять кубічних метрів розпушеного ґрунту. Вважаючи горизонтальні і вертикальні ходи підкопу загальною довжиною дев'ятнадцять, навіть двадцять метрів, при висоті один з чвертю метр на один метр ширини, виходило близько двадцяти п'яти кубічних метрів щільної маси; розпушена, вона збільшувалася в обсязі. Ці тридцять п'ять — сорок кубічних метрів відпрацьованого ґрунту можна було укласти в сарай, а надлишок розмістити по бочках і скриньках.

Таким чином, план підкопу почав приймати реальні обриси, і його основні лінії проступили досить виразно. Розповівши про свої обчислення, Галеран підняв питання про придбання інструментів. Як тільки заговорили про інструменти, Галерану і Ботреджу одночасно прийшла вельми істотна думка — обставина, про яку, дивним

чином, не подумали спочатку, хоча, не вирішивши його, важко було сподіватися на успіх: що являє собою ґрунт між в'язницею і лавкою?

— Дядько Стомадор, — вигукнув Ботредж, — ми збираємося довбати камінь. Невже ви і я забули про це? Під нами вапняк.

— Не може бути! — сказав Галеран, питання якого про властивості ґрунту так несподівано попередив Ботредж.

Стомадор, значно повівши очима, піднявся і вийшов, захопивши ніж. Галеран, зчепивши пальці, тривожно мовчав. Ботредж, широко розкривши очі, дивився на нього і, сильно затагуючись, кутив.

Підриг ножем невелике заглиблення, Стомадор повернувся і кинув на стіл білувато-жовтий шматок.

— Пухкий травертин, — полегшено заявив він, витираючи спітніле чоло. — Можна різати ножем.

Галеран уважно оглянув камінь. Дійсно, це був пористий раковиний вапняк м'якою формації, неправильно званий мулярами "травертин", щільністю трохи міцніше штукатурки.

Щілини віконниць почали бліднути; наближався світанок першого дня завзятої боротьби за життя Тіррея. Ботредж пішов, а Галеран сів писати ув'язненим про надії і труднощі.

Це була його перша записка в'язневі.

З обережності він підписався "Г", а все таємне просив Стомадора передати на словах через Факрегеда, коли того випаде нагода.

Глава XI

Ніколи Давенант не думав, що його доля спотвориться одним з найтяжчих мук — позбавленням волі. Він намагався, як міг, твердо переносити потрібне своє нещастя: ув'язнення, хворобу і загрозу суворого покарання, абсолютно неминучого, якщо не станеться якоїсь раптової рятівної події. Навіть його думка не могла бути вільна, так як, про що б не думав він, стіни камери і порядок дня були нерозлучно при ньому, від них він не міг піти, не міг забути про них. Сон, єдина відрада бранця, часто нагадував про в'язницю баченнями чудесної втечі; тоді пробудження вночі при світлій затіненій електричної лампи над дверима було ще болісніше. Сон повторювався, втеча урізноманітнювалася і, щасливо закінчуючись, виводила його в сади, що з'єднують над водою прекрасні острови, або Давенанта ловили.

Він уві сні бачив себе у в'язниці, думаючи: "Це сон ..." — і прокидався в тюрмі.

Одного разу снилося йому, що голос його володіє чудовими властивостями, — звук голосу змушує коритися. Давенант постукав у двері. "Відчиняйте", — сказав він наглядачеві, і той слухняно відкрив двері. Давенант вийшов з лазарету і підійшов до воріт, знаючи, що ніхто не наважиться чинити опір голосу, озвученому як таємне бажання самого повинуючогося цим його наказам. Ворота відкрилися, і він вийшов на сонячну вулицю. Це була та вулиця, де жив Футроз. Незабаром Давенант побачив знайомий будинок, і серце його забилося. Його батько, сміючись, відкрив йому двері,

кажучи: "Що, Тірі, прийшов все-таки? " Давенант побіг до вітальні. Вона була дивно освітлена. Роена і Еллі сиділи там анітрохи не старше, ніж дев'ять років тому, про щось радячись між собою; вони неуважно кивнули йому. Щось важке, сіре прив'язане було до спини кожної дівчинки. "Це я, — сказав їм Давенант, — будемо стріляти в ціль". — "Тепер не можна", — сказала Рой, і Еллі теж сказала: " Не можна, ми повинні носити каміння, і, поки правильно не вкладемо їх, не буде у нас ніякої гри ". — "Киньте камені, — сказав Тіррей, — я — голос, і ви повинні слухатися. Киньте! " — крикнув він так голосно, що прокинувся, і, ламаючи, калічачи марево, проникла в нього в'язниця.

З першого ж дня цього похованого в стінах життя Давенант почав думати про втечу. Він був в місті, де народився і виріс. Спогад знайомих місць, будинків, вулиць, які знаходилися поблизу нього, але виявлялися недоступними, діяльне штовхав його розум до роздумів про можливість втечі.

Невідомо чия фантазія ще так витончується в комбінаціях і абсурдно-логічних побудовах, як фантазія в'язня одиночної камери. Самотність ще більш запалює фантазію.

Ув'язнені загальних камер мають хоча б можливість ділитися своїми міркуваннями: один знає те, інший — це, взаємне обговорення шансів робить навіть нездійснений задум предметом, доступним логічному виправленню, доповненню; критика і оптимізм створюють ілюзію дії; але одиночний арештант завжди тільки сам з собою, його омани і помилки в розрахунках виправляти нікому. Лінія найменшого опору іноді представляється йому найтруднішим способом, а важке — легким. Його матеріал — лише те, що він бачить перед собою, і невиразні уявлення про все інше.

У мріях про втечу першим магнітом, який далеко не завжди виправдує себе, служить вікно камери — природний, здавалося б, вихід, хоча і загороджений ґратами. Квадратне вікно камери Давенанта, звернене на двір, нижнім краєм приходилося йому по плечі, так що, користуючись дозволом таємно курити, за що платив, він повинен був приставляти до вікна табурет і пускати дим в ковпак квартирки. Скло, вимазане білою фарбою, приховувало двір; вікно ніколи не відкривалося, а подвійні ґрати вимагала для втечі сталевий пилки; але, якби Давенант навіть мав пилу, отвір в двері, через який вдень і вночі поглядав в камеру наглядач, рішуче усували такий спосіб звільнення. Допускаючи, що вікно відкрилося саме, в'язень міг вийти на двір, в лапи наглядача, що караулив внутрішні ворота. По всьому тому версії втечі, вигадані Тірреем, зводилися до усунення нагляду і виготовлення мотузки з якорем на кінці, зачепивши який за гребінь стіни він міг би підтягнутися на руках і зістрибнути на іншу сторону. Забуваючи про хвору ногу, він усував наглядача різними способами — від угоди з ним до нападу на нього, коли той входив в камеру, оглядаючи приміщення після перевірки числа арештантів о дев'ятій годині вечора. Він розмірковував про пролом тієї стіни лазарету, яка була також частиною зовнішньої стіни двору, про втечу через вікно і дах, але в якій би хитромудро-казкові формі не виникали ці витання серед матеріальних перешкод, незмінно його знесилена уява чула при кінці зусиль своїх окрик хворий ноги. Іноді йому було гірше, іноді краще; рана не закривалася, і пухлина коліна відгукувалася

болісно при кожному серйозному зусиллі. Давенант намагався лежати на спині. Коли ж мрії про звільнення або живі почуття, неприпустимі для арештанта, сильно хвилювали його, — потреба курити ставала нервовою спрагою. Нехтуючи ногою, Давенант шкандибав до вікна і там кутив люльку за люлькою. Після таких рухів його нога робилася важкою, як залізо, вона горіла і нила; вранці при перев'язці лікар хитав головою, твердячи, що потрібно не ворушитися, так як рана суглоба вимагає нерухомості.

О шостій годині ранку двері камери відкривалася, черговий арештант під наглядом наглядача ставив на стіл біля ліжка молоко, хліб, яйце некруте або молочну рисову кашу, потім, швидко підмітив бетонну підлогу щіткою, згрібав сміття в ящик і віддалявся до іншій камері, а двері зачинялися. Через день після того, як Галеран вночі радився з Ботреджем і крамарем, черговий арештант з спритністю і точністю рухів мавпи кинув в шкіряну туфлю Тіррея туго згорнутий папірець; наглядач не помітив його витівки. Коли обидва вони пішли, Давенант розкрив книгу, видану з тюремної бібліотеки, і під її прикриттям став читати записку Галерана, яка втішила і порадувала його, як побачення. Вперше писав йому Галеран, писав стисло і твердо.

Самий тон записки повинен був підбадьорити ув'язненого.

"Дорогий Тіррей, — писав Галеран, який залишив слово" ти "як нагадування минулого, — я вжив заходів до полегшення твоєї долі. Готель зачинений і замкнений місцевою поліцією, твої працівники зникли, захопивши гроші, дані тобою Фірсу. Моя поїздка в Гертон виявилася безрезультатною. Баркети зрадили тебе. Їх не було у тебе в той день. Істотні заходи, які я маю на увазі, можуть все змінити на краще. Будь спокійний і чекай. Мені важко уявити тебе дорослим, а тому я як би бачив тебе тільки вчора. Г. "

Сльози потрясли Давенанта, коли він скінчив читання, — настільки чудовою здавалася йому ця вірність ставлення до нього чужого чоловіка, різного з ним віком і досвідом, який, може бути, ставив подумки себе на місце Тіррея по якомусь таємному зближенню їхніх доль, по співчуттю до душевної лінії, що призвела Тіррея в світ і стіни страждання. Давенант не розумів, що означає вираз "істотні заходи", але не став роздумувати про те до більш спокійній хвилини, хоча мимоволі йому ввижалися вже світлі, вільні вулиці міста.

У той день він відчув ще одне потрясіння, привід до якого був майже глухим сміхом в обличчя неясних сподівань: близько десятої години відбулося вручення обвинувального акту, переданого Давенант під розписку в отриманні начальником в'язниці. Це був лист надрукованого на всіх чотирьох сторінках машинкою тексту, який сухо, але детально викладав суть справи з передачею обвинуваченого до військового суду, що означає смерть.

Весь цей день Давенант кутив, майже не відходячи від вікна, і розглядав під ухилом залізного ковпака вентилятора шари хмар, перерізані рисою телеграфного дроту.

Глава XII

Не гаючи часу, чотири змовники — Галеран, Ботредж, Стомадор і Дан Тергенс,

чорнявий, з круглим обличчям, спокійний, як сир, чоловік, — взялися за важку роботу з'єднання двору лавки з двором в'язниці вузькою траншеєю. Галеран залишив свій намір — спробувати дізнатися що-небудь від Сногдена і Лаури Мульдвей; навівши довідки, він переконався, що люди цього сорту не можуть нічим допомогти врятувати Давенанта.

Увечері наступного дня, коли згасли вогні в будинках околиці, Дан Тергенс з Ботреджем принесли на подвір'я Стомадора кирку, лом, мотику, бурав, пилу, сталеві клини, два ліхтаря, чотири пари повстяних туфель, стрічку-рулетку, чотири зміни парусинового робочого одягу коричневого кольору і згорток мотузок. Тергенс і Ботредж прийшли тепер з боку пустиря, де між сараєм і стіною існував закладений дошками прохід, щоб наглядач біля воріт в'язниці не задумався над їх вантажем. Згодом працівники проникали на двір Стомадора тим же шляхом, так що наглядач не бачив їх; так само вони і йшли.

Незабаром прийшов Галеран. Він побачив, що закуток між лавкою і огорожею вже очищений від бочок та іншого мотлоху. Всі зібралися тут, розмовляючи пошепки. Найнебезпечнішою частиною справи було пробиття початкової прямовисної шахти, — шум руху і удари інструментів могли привернути увагу випадкового перехожого, і, надумай той подивитися через паркан, побачив би він, що чомусь вночі риють колодязь. Різні думки щодо

глибини цього колодязя затягнули початок дії, проте Галерану вдалося довести необхідність двох з чвертю метрів глибини, вважаючи метр на висоту горизонтального проходу, а решта — на товщину зводу щоб уникнути обвалу при русі на бруківці важких вантажівок, а також щоб заглушити небезпечні в тиші ночі звуки роботи.

— Передню стінку колодязя, звернену до в'язниці, — сказав Дан Тергенс, який вже не випускав з рук кирки, — треба рівняти по схилу, ліву — теж, від них доведеться взяти напрямом.

— У колодязі має бути просторо для початку риття горизонтального ходу,

— додав Ботредж, — не можна, щоб лікті і спина заважали розмаху.

— Чи може залити водою? — запитав Галеран.

— Навряд, — сказав Стомадор, — місце піднесене. Сирість, може бути, буде.

— Підіть усі, — вирішив Тергенс, — тут тісно. Я вас покличу. Починаю!

Він згріб лопатою тонкий шар верхньої землі і щебню, що залишився від будівництва, розчистивши квадрат метр на метр. Край лопати став білим від травертину, лопата скребла його легко, як засохлу грязюку, відскакували навіть невеликі шматки. Але всі схвильовано чекали рішучого проникнення кирки, щоб переконатися в можливості виконання задуму.

Вдаривши киркою рази три, Тергенс засунув в дірку лом і легко вивернув пласт м'якого вапняку величиною фути в два.

— Підє, — сказав він, негайно закурюючи люльку і дивлячись в поглиблення. — Терпіти і довбати, більш нічого. А тепер всі підіть. Стійте, — шепнув він, коли ті зібралися йти — ось для початку. Кажуть, це хороша прикмета.

Він показав уламок підкови і сховав його в кишеню.

— Глядіть, щоб не поскакати, — сказав Стомадор, — ви тепер так підковані ...

Залишивши Тергенса за його справою, трохи йому знайомою, так як ця людина працювала кілька років тому у вугільній шахті, змовники сіли навколо столу у Стомадора.

Ботредж почав грати з крамарем в "палички", а Галеран налив собі вина і

занурився в роздуми. Сьогодні йому сказав Ботредж, що Факрегед буде черговим по лазарету завтра, але не знає, на який день потрапить його наступне чергування на тому ж посту. Крім того, підкоп нічого не вартував, якщо другий наглядач - черговий загального відділення госпіталю — виявиться неподатливим до спокуси великої суми, яку вирішив дати, якщо вона знадобиться, Галеран. Хто буде цей другий? У в'язниці служило тридцять наглядачів, а розклад чергувань визначала канцелярія. Кожен з

наглядачів міг захворіти, отримати відпустку; їхні пости змінювалися періодично, але нерівномірно. Майже не піддавалася розрахунку комбінація наглядачів, тим більше важлива, що обидва вони повинні були тікати разом з Гравелотом. Однак Факрегед повідомив, що він вживе всіх заходів щоб бути черговим по лазарету, якщо серйозні причини змусять організаторів втечі самим призначити ніч звільнення в'язня. Від Ботреджа Галеран дізнався, як спритно веде свої справи Факрегед; він вважався одним з найбільш зразкових службовців. Ця обставина забезпечувала Галерану надію.

Минула година, пройшло ще півгодини, але не видно і не чути було Тергенса; здавалося, він пішов глибоко в землю і бродить там, розглядаючи скам'янілості. Раптом двері тихо відкрилися. Тергенс, задоволений собою, але важко дихаючий, з'явився перед сидячими за столом; його ноги були по коліно в білому пилу, вапном захватані рукава сорочки, а шия почорніла від поту; він взяв парусину, що лежала в кутку, і почав переодягатися.

— Ідіть дивитися, — сказав Тергенс, обхлопуючи штани. — Травертин — милий друг і більше нічого.

Підбадьорені його тоном, змовники поспішили до закутку. Біля стіни зяяла квадратна яма глибиною по груди людині. Висока купа вапняку громадилася перед нею; ґрунт був сухий на дотик і ламався в руках, як сухий хліб.

— Іди, я тебе буду вчити, — сказав Ботреджу Тергенс. — Тут треба пристосуватися. Якщо важко брати киркою, дій буравом, потім бурав висмикни, засунь лом і розгойдуй, штовхай в одну сторону. Тоді шматок відійде.

Сказавши так, він замовк, бо не любив зайвих слів. Настав час роботи для

всіх. Пристосовавши два ящика, змовники зсипали в них лопатою шматки вапняку та несли в сарай. Тим часом Ботредж, який оказався значно сильніше Тергенса, могутньо хрустів в колодязі вириваючи ґрунт. Замінивши свій одяг купленим парусиновим, не відпочиваючи, лише йдучи зрідка курити в кімнату, чотири людини на п'яту годину ночі прибрали все сміття, закінчили вертикальний колодязь і, заваливши його бочками, розійшлися, втомлені до запаморочення. Галерану не дали рити. Знаючи сам, що не впорається з цим,

він не протестував, але носив ґрунт так само енергійно й бадьоро, як усі. Гірше інших довелося Стомадору, що страждав короткорукістю і задишкою, але він не осоромив себе і тільки сопів.

Отже, вони розлучилися, зійшовшись знову разом до півночі. Робота була така важка, що Галеран, Ботредж і Тергенс спали весь день; позбавлений відпочинку Стомадор бродив по лавці, дримаючи на ходу, і його покупці були задоволені, так як він обважував і обмірював себе мало не при кожній покупці. Опівдні з'явилася Руда Катрін і почасти виручила його, взявшись торгувати, а Стомадор проспав чотири години. Після важкого пробудження йому довелося лікуватися перцівкою; тим же способом розгойдалися і інші, кожен у себе вдома. Галеран нікуди не виходив; опустивши фіранки вікон,

сидів він у себе в номері, а ввечері прийняв теплу ванну.

Як настала північ, нічна прохолода відновила енергію змовників, і вони приступили до пробивання горизонтального ходу, склепіння якого йшло під кутом, як односхилий дах, щоб уникнути обвалу. Щоб визначити напрямок – поперек шахти, зверху, Галеран уклав дерев'яну рейку, спрямовану до того місця тюремної стіни, де закінчувалося будівлю лазарету. Біля стіни була позначка у вигляді каменю, залишеного там Ботреджем, причому він користувався точними вказівками Факрегеда.

Напрямок глибини Тергенс встановив іншою, короткою рейкою, забитою в далеку від в'язниці стінку шахти на самому її дні, і вирівняв рівнем паралельно верхньої рейки.

Цей недосконалий за методом, але достатній при невеликій відстані спосіб

задовольнив усіх. Отже, прибравши верхню напрямну рейку, залишили до кінця роботи нижню, щоб, натягуючи від неї прив'язаний шнур, впевнено копати далі.

Таким чином, справа налагодилася, причому головна робота дісталася Тергенсу і Ботреджу.

Змінюючись щогодини, вони крок за кроком пробивалися до в'язниці. Працювати їм доводилося головним чином гострим ломом, сидячи на землі, через малу висоту цієї траншеї, або стоячи на колінах. Прив'язавши мотузку до невеликого ящика, Галеран і Стомадор витягали його час від часу повним вапна і відносили в сарай. натоптано і засмічене по дворику було жахливо. Скінчивши роботу, вони прибирали двір, ретельно мили руки, очищаючи пальці від вапна, що набивалось під нігті, щоб не викликати питань у покупців про причини дивного вигляду пальців. Ботредж і Тергенс, вилазячи наверх випити склянку вина, витрушували через комір вапняне сміття. Волосся і обличчя їх стали білими від пилу; дрібні осколки часто потрапляли в очі, і вони болісно возилися з видаленням з-під повіків дратівливих мікроскопічних шматочків, опустивши лице в таз з водою і кліпаючи там зі стиснутими від різі очного яблука зубами, поки не видаляли причину страждання. Навіть щільна парусина пропускала їдкий пил, який свербів все тіло. Однак захоплення роботою і видимий вже її успіх тримали працівників в стані почуття запаморочливо небезпечної гри. Ліхтар тепер горів усередині шахти, за спиною шахтаря, висвітлюючи вертикальне поле боротьби, що стирчить перед очима нерівним зламом. Тісно і глухо було всередині; задуха, піт, посилене дихання

змушували часто пити воду; відерце з водою було поставлено там, щоб не виходити без потреби; Тергенсу прийшла вдала думка поливати ґрунт водою. Як тільки це почали робити, пил зник і дихати стало легше. Галеран спустився заглянути, як йде справа, і відчув своєрідний затишок дико осяяної низької і вузької печери, де тінь пляшки, що стояла на землі, надавала всьому баченню характер плаката. До настання ранку Тергенс і Ботредж працювали напівголі, скинувши блузи, в одних штанах; їх спини, слизькі від поту, блищали, поширюючи запах гарячого тіла і винної пари. Обидва обв'язали хустками голови.

Нічого не знаючи про ґрунти, Стомадор тим часом чекав відкриття скарбу; заблукавши між романом і лавкою, розум його споглядав залізні скрині, повні золотих монет старовинної чеканки. У найгіршому разі він був би радий черепу або заіржавілому кинджалу як доказам таємниць, прихованих надрами землі. Однак вапняна порода, яка виносилася їм, мало розважала його, лише скам'янілі сучки, раковини і невеликі булижники траплялися серед біло-жовтої маси шматків. Весь час відчував він себе на межі надзвичайних подій, забуваючи, що вони вже настали. Таке приховане збудження допомагало йому боротися з задишкою і виснаженням, але він помітно схуд до світанку другого дня роботи, і Ботредж обмацав його з сумнівом, питаючи, — чи вистачить при такому швидкому витoku жиру його життя на шість-сім днів.

— Втрачаючи у вазі, — відповів крамар, — я молодію і легше бігаю по двору. А тобі що втрачати? Ти висох ще в утробі матері твоєї, тому що вона мало пила.

На трьох метрах робота була залишена, двір прибраний, і, з'ївши окіст шинки, залитий хорошим вином, змовники розійшлися, ледь не падаючи від втоми. Галеран вирахував, що через п'ять днів підкоп буде закінчено, якщо не завадить будь-який непередбачений випадок. У цю ніч Тергенс і Ботредж отримали від нього по десять фунтів. Вмиваючись, переодягнувшись, вони трохи посвіжішали; негайно відправившись грати в один з притонів, обидва, зрозуміло, спустили всі гроші і там же полягали спати. Стомадор проспав три

години і прокинувся від дзвону заведеного їм будильника. Катрін більше не допомагала йому, так як він, що називається, "обламався", увійшов в темп. Наступної ночі змовники просунулися вперед ще на три метри. Бажаючи дізнатися, чи чутні нагорі удари лому, Стомадор вийшов на бруківку над тим місцем, де внизу рив Тергенс, але, як не вслухався, крім слабких звуків, які не мали напрямку і нагадують падіння хутряної шапки, нічого не розчув. Ця дуже важлива обставина дозволила б працювати під землею навіть вдень, якби не необхідність негайно відносити геть виритий вапняк, який, в іншому випадку, забивав хід вертикальної шахти, тягати ж землю можна було тільки вночі.

Робота йшла як зазвичай і закінчилася до п'ятої ранку. Бачачи свої успіхи, чотири людини так надихнулися, що дивилися на закінчення затії майже впевнено.

Дві важливі звістки відзначили наступаючий день у двір прийшов переодягнений Факрегед, передавши Галерану обвинувальний акт, списаний на полях олівцем і

посланий Давенантом через арештанта-прибиральника, який зносився зі шкіпером Тергенсом.

Була неділя. Прочитавши повідомлення Тіррея і документ, складений сухо і нещадно, Галеран по малому терміну, що залишається до суду, який призначався на понеділок, побачив, що зволікати не можна. Ретельно виміряний простір між в'язницею і лавкою вказував солідний залишок товщини ґрунту десять з чвертю метрів, не рахуючи роботи над виходом.

Відбувся рід військової наради, на якому вирішили призначити день втечі, підкоряючись тільки необхідності. Щоб Тергенс і Ботредж могли працювати круглу добу, Стомадор придумав дати їм мішки, куди вони повинні були складати вапняк і приставляти їх до виходу наверх, щоб після закриття крамниці Галеран і крамар знесли їх в сарай.

— Якщо витримаємо, — сказав Тергенс, — то вранці в понеділок або ж увечері в понеділок справа закінчиться. Доведеться пити. Тверезому нічого не зробити. Але раз потрібно, ми зробимо.

Друге важливе повідомлення стосувалося чергування по лазарету: розклад чергувань на наступний тиждень ставив Факрегеда з дванадцятої дня понеділка до дванадцяти вівторка на внутрішній пост в будівлі в'язниці; якби Мутас, який призначається одним з чергових по лазарету, не вийшов, замінити того, хто не вийшов, згідно з чергою, повинен був Факрегед. Він брався влаштувати так, щоб Мутас не вийшов. Що стосується другого чергового по загальному відділенню лазарету, Факрегед прямо сказав, що йому потрібно триста п'ятдесят фунтів, але не білетами, а золотом.

— Доведеться ризикувати, — сказав Факрегед. — Або він візьме золото тут же на місці, коли настане момент, або я його оглушу.

Після довгої розмови з Факрегедом Галеран переконався, що має справу з розумним і рішучим чоловіком, на якого можна покластися. У Галерана не було золота, і він дав наглядачеві асигнації, щоб той сам розміняв їх. Галеран відмінно розумів, який ефект придумав Факрегед. Крім того, вони домовилися, як діяти в рішучу ніч з понеділка на вівторок. Якщо все складеться успішно, Факрегед повинен був повідомити про це, кинувши через стіну палицю з однієї зарубкою, а при невдачі — з двома зарубками. Сигнал однієї зарубкою означав: "Заходьте і виведіть". Як домовилися — в чверть на першу ночі Факрегед відкриє камеру Давенанта; підуть також обидва наглядача; Груббе з автомобілем повинен був стояти за двором Стомадора на пустирі.

Такий вид набули всі питання звільнення.

Глава XIII

На полях обвинувального акту Давенант писав Галерану про суд, хвороби і адвоката.

"Суд відбудеться в понеділок, о десятій годині ранку. Хвилювання вчорашнього дня погіршили моє становище. Я не можу спокійно лежати, невідомість і передчуття жахливого кінця викликали стільки сумних думок і важких почуттів, що оволодіти ними

мені не дано. Насилу волочу ногу до вікна і, піднявшись на табурет викурюю трубку за трубкою. Іноді мене лихоманить, чому я буваю радий; в ці години похмурі обставини мого становища набувають якусь скляну прозорість, що переливається, фантазії

і надії світяться, як яскраві кімнати, де чути веселий сміх, або я стаю байдужий, отримуючи можливість віддатися спогадам. У мене їх небагато, і вони дуже виразні.

Військовий адвокат, призначений судом, був у мене в камері і після ретельного обговорення подій зробив висновок, що мій єдиний шанс врятуватися від шибениці складається в мовчанні про зіткнення з Ван-Конетом. За деякими його репліками я маю підставу думати, що він мені не вірить або ж сам настільки добре знає про цей випадок, що чомусь змушений прикидатися недовірливим. Внутрішнім почуттям я не відчув з його боку до мене дуже великої симпатії. Дивно, що він рекомендував мені звалити на себе провину зберігання контрабанди, мою ж участь у збройній сутичці — пояснити пораненням ноги, що викликало гнівне осліплення.

На моє запитання, чи буду я доставлений до суду, він спочатку відповів ухильне, а потім сказав, що це залежить від висновків тюремного лікаря. "Ви тільки виграєте, — додав він, — якщо вашу справу розберуть заочно, — суд налаштований суворо до вас, і тому краще, якщо судді не бачать особи, які не чують голосу підсудного, який заздальгідь дратує їх. Крім того, при вашому характері ви можете почати говорити про Ван-Конета і ви кличете сумнів у вашій прямоті, так ясно виявленої при допитах ". Пообіцявши зробити все від нього залежне, він пішов, а я залишився в ще більшій тривозі. Я не розумію захисника.

Дорогий Галеран, не знаю, чим викликав я стільки милості і турботи, але, раз вони є, виконайте прохання, яку, напевно, не вдасться повторити. Якщо мене повісять або засадять на багато років, віддайте срібного оленя дітям Футроза, ймовірно, дуже дорослим тепер, і скажіть їм, що я пам'ятав їх дуже добре і завжди. Чого я хотів? Ймовірно, всього найкращого, що може побажати людина. Я хотів так сильно, як, мабуть, небезпечно бажати. Чи так це? Дев'ять років я відчував страх і прикидався трактирником. Але я був спокійний. Однак чогось вартий же я, якщо шістнадцяти років я почав і створив живу справу. О Галеран, я багато міг би зробити, але в такій країні і серед таких людей, яких, може бути, немає!

Я і лихоманка обписали ці поля обвинувального акту. Все, що тут зайве, віднесіть на лихоманку. Дописуючи, я зрозумів, що скоро побачу вас, але не можу пояснити, як це відбудеться. Найбільше мене дивує те, що ви не забули про мене. Джемс — Тіррей ".

Галеран дуже втомився, але втома його пройшла, коли він прочитав цей заклик через тюремні стіни. Він читав про себе, а потім вголос, але не все. Всі зрозуміли, що зволікати не можна.

— Гравелот підтримав наших, — сказав Ботредж, — а тому я буду рити день і ніч.

— Працюйте, — сказав Галеран контрабандистам, — я дам вам сотні фунтів.

— Заплатіть, що слід, — відповів Тергенс, — тут справа не в одних грошах. Сміливій людині завжди раді допомогти.

— Коли я покину лавку, — заявив Стомадор, — беріть весь мій товар і ділите між

собою. Двадцять років я блукаю по світу, беручись за одне, кидаючи інше, але ніколи не знаходив такої дружній компанії в незвичайних обставинах. Чим більше робиш для людини, тим ближче він робиться тобі. Отже, вип'ємо перцівки і з'їмо шинку. Сьогодні, як завжди по неділях, лавка закрита, спати можна тут, а завтра ви всі будете відпочивати під землею, туди ж я подам вам сніданок, обід, вечерю і те, що захочете з'їсти вночі, тобто "нічник".

Відновивши сили горілкою, рясною їжею, сигарами і трубкою, змовники спустилися в підкоп. Вони досягли такого ступеня азартної втоми, коли думка про мету панує над усіма іншими, створюючи подвиг. Спирт діяв тепер тільки на мозок; свідомість було освітлено яскраво, як світлом магнію. Засинаючи, вони бачили уві сні підкоп, прокидаючись — прагнули негайно продовжувати роботу. Ще не зійшло сонце, дихати було легко, але після дев'ятої ранку задуха стала така сильна, що Тергенс обливався потом, а чим далі він заглиблювався до тюремної стіни, тим важче було дихати. Щоб не плутатися під час коротких перепочинків, змовники почали працювати попарно: Галеран з Тергенсом, а Ботредж зі Стомадором. Не маючи можливості випрямитися, весь час зігнувшись, сидячи на колінах або в незручному становищі, вони змушені були іноді лягати на спину, щоб, насильно розпрямляючись, вгамувати ломотну біль суглобів. Важко сказати, кому доводилося гірше — чи тому, хто відтягав важкі мішки до однієї сторони проходу, краще і сильніше зате дихаючи, так як був ближче до вихідного отвору, або тому, хто рив, — то сидячи боком, то напівлежачи або стоячи зігнувшись.

Працювати доводилося всім, що було під рукою. Іноді Тергенс або Ботредж угвинчували бурав, роблячи ряд свердловин, і, розхитуючи вапняк ломом, виривали його потім ударами кирки. Траплялося, що їх підбадьорювали порожнечі, що легко обламуються, куди лом провалювався, як крізь шкаралупу, але траплялися і вперті місця, які треба було довбати. Коли заглибилися вже за середину вулиці, вапняк почав відволочуватися, що вказувало близькість джерела, і до пізнього вечора робота протікала під страхом води, що може залити хід. Але цього не сталося. До тюремної стіни вапняк залишався вологим — зліва сильніше, ніж справа, проте не в такій мірі, щоб утворилася рідка грязь. Підкоп витримав до кінця. Коли набиті руками мішки витягнулися у стіни ходу, Стомадор і Ботредж підняли їх нагору і висипали в сарай, де вже височіла гора вапняку. Товар був вилучений: в сараї ледь вистачало простору, щоб помістити решту ґрунту. Ранковий рух почався, а тому стало небезпечно носити мішки через двір, так як виникла б підозра. тоді вирішили розсипати вапняк уздовж всього ходу, пробитого до одинадцятої години ще на два метра, а вночі зайнятися прибиранням ґрунту в сарай. До цього часу Стомадор ледь тримався на ногах. Тергенс сів біля виходу і заснув, тримаючи кирку в руках; Ботредж жадібно пив воду. Ніхто не міг і не хотів їсти. Вдалися до перцівки, яка єдино повертала осмислений вид нерівним неголеним лицам з червоними від пилу очима.

Розбудивши Тергенса, Ботредж повів його в крамницю, де всі роздяглися, обмились холодною водою і лягли голі, горілиць, на розстелені по підлозі ковдри. Повісивши на

задній двері замок, Стомадор заліз в крамницю через дворове вікно і закрив віконниці. Він ліг поруч з Ботреджем.

Розпростерті тіла чотирьох людей лежали, як трупи. Лише пильно вдивляючись, можна було помітити, що вони слабо дихають, а на шиях їх здуваються і опадають вени.

Цей хворобливий сон тривав до п'ятої години вечора. Повітряна ванна зробила свою справу — дихання стало рівніше. Тергенс стогнав уві сні, Стомадор мудро і мирно хропів. Першим прокинувся Галеран, все згадав і розбудив інших, які лише мить лежали з дико розкритими очима. Вони встали; одягнувшись — поїли, відчуючи себе, як після довгого гулу над головою. Тепер домовилися так: щоб не здалася дивною довга відсутність Стомадора, крамар залишається вдома на випадок появи клієнтів або Факрегеда з звістками; інші йдуть під землю і пробудуть там до настання

опівночі, після чого передбачалося знову відпочити. Коли вони спустилися, крамар закрив вихід ящиками, але так, щоб не ускладнити доступ повітря.

За цей вечір були до нього три відвідування звичайного роду: дружина наглядача, яка купила пачку тютюну і колоду карт, п'яний рознощик газет, які не розраховував, що Стомадор охоче дасть йому в борг вина, а тому хотів вилити свої почуття, але прогнаний дуже рішуче, і сусід-городник, який забув, за чим прийшов. Однак цього разу Стомадор не пригостив його, сказавши, що "болить голова". Як стемніло, з'явилася Руда Катрін, закурила і сіла.

— Дядько Стомадор, Факрегед передає вам новини: його зміна налагодилася. Без баби вам, видно, ніяк не обійтися.

— Говори скоріше. Ось випий, викладай і йди; краще, щоб ніхто не бачив тебе тут. Ми тепер боїмося.

— Значить, робота у вас налагоджена? Я думала, що стукають. Нічого не чути.

— Стукає у мене в голові. Будеш ти нарешті говорити?

— Факрегед дав мені обробити Мутаса, щоб той валявся хворий завтра, до дванадцяти дня, коли змінюються. Я цю справу злагодила. Мутаса підпоїв Оксамитовий Ус і передав його мені. Він у мене. Ви бачите, я напідпитку. Ми знайшли одного чоловіка, який нібито клопочеться стати наглядачем. Мутас розхвастався, а той його напуває, навіть грошей йому дав. І буде поїти цілу добу. Вранці я Мутасу дам порошок, щоб проспав зайве.

Все в порядку, дядько Стомадор, а тому чи не почастуйте мене.

— Ти не руда, ти — золота, — оголосив Стомадор, наливаючи їй коньяку. — Випий і йди. Ну, як твій Кравар?

— Так що ж Кравар? Він нічого. Став ходити і навіть не зовсім скупий. Не можна сказати, що він скупий. Я здивувалась. Тепер хоче одружитися. Тільки він страшно ревнивий.

— Візьми його, — сказав крамар, — потім будеш жаліти.

— Бачите "дядько Томе", я — чесна дівчина. Яка я там дружина?

Катрін пішла, а Стомадор вийшов до підкопу і, відваливши бочки, побачив

Галерана, що стояв в колодязі, опустивши голову на руки, притиснуті до прямовисній стіні. Він глибоко зітхав.

Ботредж валявся біля його ніг з мокрою ганчіркою на голові. Тихо лунали удари Тергенса, що кришили вапняк.

— Прокиньтесь, — сказав крамарю Галеран, — вийдіть всі, треба пити кави. інакше ви помрете.

— Ніколи! — Галеран безглуздо подивився на нього. — Що нового?

— Факрегед чергуватиме.

— Так? — відгукнувся Ботредж, підводячись. — Серце починає працювати.

Зігнувшись, виглянув знизу Тергенс.

— Всі вийдемо, — заявив він. — Сили закінчуються. Завалили весь хід. Відпочивши, почнемо прибирати.

Він сів поруч з Ботреджем, звисивши голову і машинально витираючи лоба тилом руки. Стомадор розставив ноги ширше, нагнувся і почав допомагати знесиленим трудівникам виходити на двір.

Глава XIV

У понеділок весь день дув холодний вітер, і ця обставина значно полегшила роботу, яка перетворилася на страждання. Ніч, вся витрачена на прибирання брухту з підкопу, так вимотала робітників, що їх думки часом плутались. Чим довше ставав прохід, тим болісніше було снувати туди-сюди, згинаючись і тягнучи мішки з шматками вапняку. Обдерті коліна, руки, чорні від бруду і засохлої крові, розпухлі шиї і біль в крижах змушували іноді то одного, то іншого падати в напівпритомному стані. Залишалося їм пробити два з невеликим метри, але, викопавши цілий коридор для карликів, вони відчували ці два метри, як тортури. В противагу оглушення свідомості і суцільно хворому тілу, їх дух не поступався ніяким перешкодам, нагадуючи таран. Іноді, озираючись при світлі ліхтаря вперед і назад, Галеран відчував захоплення: ці чотирнадцять метрів тунелю, зовсім прямого, викликали в ньому гордість виправдавшої себе наполегливості. Тергенс помітно здавав. Він майже не говорив; очі його знесилено закривалися, і він, немов вмираючи, на мить робився нерухомий; Ботредж підтримував сили лютою лайкою на рахунок в'язниці, суду і вапняку, а також вином. Вино і тютюн були тепер єдиною їжею всіх чотирьох.

У понеділок від години дня і до шостої вечора Тергенс, Галеран і Ботредж забулися важким сном, сидючи у вихідного отвору, і, як стемніло, прокинулися, відразу приклавшись до пляшок. Їх розбудив Стомадор, який змушений був весь день торгувати, засинаючи на ходу і відповідаючи покупцям не завжди зрозуміло. Катрін відвідала його, купивши для виду бляшанку кави.

— Присуджені всі до повішення, — сказала жінка, — Факрегед в лазареті. Вночі в п'ять годин засуджених відвезуть в кріпосну в'язницю, де є такі ж троє з інших справ, там будуть страчувати.

Жах, зрозумілий кожному, хто полюбив людину за те, що робить для нього, відгукнувся в ногах крамаря тремтінням відчаю. Він пішов і розбудив Галерана,

сказавши про вирок.

Хоча треба було очікувати тільки такого вироку, звістка ця перевершила всі штучні способи підкріплення нервової системи. В мовчанні почалася робота.

О десятій годині вечора палиця з одного зарубкою вдарилася об бруківку і лягла неподалік

від лавки. Стомадор підняв її.

Було б безцільною жорстокістю описувати ці останні години, що представляють ні марення, ні життя, напівнепритомні зусилля і страх померти, якщо не вистачить пульсу. Єдино спирт рятував всіх. До пів на дванадцяту було вирвано у землі всю відповідну розрахунками відстань — і від низу до верху утворилася шахта, закупорена над головою

шаром в півтора фута. Груббе, який отримав через Катрін звістку, приїхав обхідними дорогами і став на деякому віддаленні на пустирі за сараєм Стомадора. Наспих переодягнувшись в темні, прості костюми, замінивши туфлі черевиками, взявши гроші, револьвери, замкнувши крамницю і очистивши прохід від інструментів, так що виразність у всім була до кінця, змовники приступили до звільнення Давенанта.

Залишивши Тергенса під ліхтарем, серед проходу, Ботредж, Стомадор і Галеран підійшли до останньої перешкоди, що висла над головою стелею з землі і коренів. Стомадор тримав драбину наготові. Неймовірні зусилля останніх годин приголомшили всіх. Дихати було майже нічим. Тергенс, впавши під ліхтарем, сидів, спираючись стіною об стінку, і, простягнувши ноги, хрипле дихав, звисивши голову. Ботредж торкнув його за плече, але той

тільки махнув рукою, сказавши: "Горілки!" Вийнявши з кишені пляшку, контрабандист сховав її в коліна приятеля і приєднався до Галерана.

Галеран і Стомадор, стискаючись в тісноті, пропустили Ботреджа, найвищого з них, нанести склепінню останні удари. Ботредж не міг діяти киркою вгору, він взяв лом і рівно о п'ятнадцятій хвилині на першу, по годиннику Галерана, встромив лом. Обрушився град земляних грудок. Шепнувши: "Стережіться", хоча Галерану і крамарю, що стояли нагнувшись в горизонтальному проході, не загрожувало ніщо, Ботредж похитав лом, ще глибше просунув його наверх і, діючи як важелем, ледве встиг сам закритися рукою: земля провалилася і засипала його до колін. У дірку хлинув протяг; місячне небо, розділене гілкою куща, відкрилося високо над запорошеним лицем контрабандиста.

Похапцем підставивши драбінку, Ботредж руками обвалив нерівність країв, розширив отвір і лягнув себе по боках.

— Увірвалися! — шепнув Ботредж. — Чекайте тепер! Отвір був на відстані двох

кроків від стіни. Торжество людей, які хрипко дихали повітрям тюремного двору, було вищою нагородою за виснаження останнього жахливого дня. Навіть знесилений Тергенс тихо відгукнувся здалеку: "П'ю. Чую ... Чудова справа! " Всі троє штовхалися і тіснилися під отвором, як риби у ополонці, чекаючи, що ось-ось затемнить світло місяця тінь Давенанта, випущеного Факрегедом з камери.

Ніщо не прошуміло, ніщо не стукнуло; ні кроків, ні шереху нагорі, і раптом Галеран побачив Факрегеда, який опустився над ямою на карачки. Їх погляди зчепилися. Розгублене лице Факрегеда вразило Галерана.

— Де він? — шепнув Галеран. — Давайте його. Стрибайте самі. Екіпаж готовий.

— Зірвалось, — сказав Факрегед, ламаючи гілку куща, яка дряпала обличчя.

— Що трапилося?

— Йому не вийти. Не зробити жодного кроку. Він в жару і в маренні, іноді тільки лепече розумне. Сил у нього немає. Я його хотів посадити, він знесилів і впав.

Весь день кутив і ходив. До вечора — як вогонь, але лікарі вирішили не кликати, на що сподіваємося — самі не знаємо. Кинувши вам палицю, я бачив, що він поганий, але думав — дійде, а там його віднесуть. За останні дві години як громом вразило його.

Усунувши Мутаса, Факрегед все ж сильно боявся, що його чергування виявиться усередині в'язниці, як призначалося за розкладом, а в лазарет відправиться хтось інший.

Факрегеда виручила його репутація неблаганного і пильного вартового, яку він підтримував свідомо. Обставини майбутньої трагедії схилили помічника

начальника в'язниці на сторону Факрегеда. Друг контрабандистів підкупив другого наглядача за лазаретом, Лекана, прямо і грубо розкривши перед ним руки, повні золота. Прийом виявився вірним: ніколи не бачивши стільки грошей і дізнавшись, що втеча забезпечена, Лекан піддався чарам і погодився брати участь у звільненні засудженого.

П'ятдесят фунтів Факрегед взяв собі.

Так нестерпно, так жахливо прозвучала похмура звістка, що Галеран негайно виліз вгору і, задихаючись від скорботи, опинився в саду лазарету. Він озирнувся. За ним стояв Ботредж; Факрегед підтримував Стомадора, який вилазив.

— А ви куди? — запитав Галеран.

— Всі разом, — сказав Ботредж. — Ніч місячна, будемо гуляти.

В його очах блищало світло повного зречення, що рідке з'являється у людей.

— Для чого ж я жив? — сказав Стомадор. — Тепер ніщо не страшно.

Факрегед ковзнув до кута будівлі, де відкриті двері затуляла собою вид на ворота.

Звідти доносилися тиха розмова наглядачів.

— На волосині так на волосині, — прошепотів він. — Ідіть тихо за мною.

Один за іншим вони проникли в яскраво освітлений коридор загального відділення. Галеран побачив блілого, Лекана, який трясся, безпорадно глянувши на Факрегеда, отримав у відповідь:

— Готуйтеся до всього, відступ забезпечено. Чуючи тривожний рух в коридорі, деякі арештанти загальної палати прокинулися і лежали прислухаючись, з збудженням глядачів, які юрмляться біля дверей театру. "Що там?" — сказав один. "Відвозять стратити", — відповів другий. "Хто-небудь помер", — здогадувався третій. З одинадцяти бувших там хворих тільки один відчув, в чому справа, і так як він був засуджений на двадцять років, то закрив вуха подушкою, щоб не чути звуків шалено-сміливого дії.

Ятрили. Лекан залишився, щоб брехати арештантам, якби вони надумали викликати його, з цікавості, дзвінком, а решта заглибилися в коридор одиночних камер і підійшли до двері Тіррея. Почувши кроки, він відмовився від неясних фігур марення, стиснув свідомість і направив його до звуків ночі. "Йдуть за мною; як пізно і непотрібно тепер, — думав він, — але як добре, що вони прийшли. Або мені все це здається? Адже весь час здавалося щось, воно відлітає і забувається. Недовго мені залишилося жити. Коли смерть близько,

все не зовсім вірно. Але я не знаю". Я хочу, — вголос продовжував він, радісно і дико дивлячись на Галерана, що з'явився перед ним, — щоб ви підійшли ближче. Ви — Галеран. Орт Галеран, мій друг ... "

Побачивши запалене обличчя Давенанта, Галеран стрімко підійшов до нього.

— Невже прокопали вулицю поперек?

— Так, Тіррей, зроблено, і ми прийшли, — сказав Галеран, ще сподіваючись, що настала очевидність звільнення підніме це змарніле тіло. Він насилу впізнав того юнака, яким був Давенант. Дивне і обтяжливе було таке побачення, коли сказати хочеться багато, але не можна втрачати ні хвилини.

Галеран сів в ногах Тіррея. Стомадор і Ботредж встали біля столика.

— Джемс, я тут, — шепнув крамар, — ми не залишимо тебе.

— А це хто? Це Стомадор, — продовжував Давенант, якому в його стані нітрохи не здавалася дивною сцена, що представляє суцільний ризик. — пиріг з ріпи, Стомадор, навіки з'єднав нас. Орт Галеран, мій друг. Ви зовсім білий, та й я такий же — всередині.

— Тримайся, тебе врятують. Все готово. Встань, ми поїдемо до мене, в замиський мій будинок. Автомобіль чекає. Ти поїдеш на пароплаві в Сан-Ріоль або Гель-Г'ю.

— Неможливо, Галеран. Має бути, ви наймиліша людина з усіх, кого я знав, а я, здається, знав когось ..

— Так встань же, дурний!

— Прикутий. Закінчився як ходок.

— Три рази я поміщав в газетах оголошення про тебе.

— Я не читав газет ... Я довго не читав їх, — сказав Давенант.

— Я повернувся через два дні після твого зникнення. У мене було багато грошей. Твоя частка — кілька тисяч. Вона ціла.

— Мені тоді потрібно було тільки сто фунтів. Ах, як я шукав вас!

Давенант любовне дивився на нього, бажаючи одним поглядом передати все, про що важко було говорити. Наморщившись, він підняв руку і, зітхнувши, впустив її.

— Ось так і я, — сказав він, — ще менше сили в мені.

Галеран відкинув ковдру і тихо опустив її. Нога, надувшись, червонувато блищала; Ступня, злившись з ікрою, втратила форму.

— Не берігся? — сказав жажнувшись Галеран. — Що ж тепер?

— Як я міг берегтися? — ясно, але з трудом говорив хворий. — Берегтися, тихо лежати з могильним піском на зубах! Так. — я не міг. Зі мною вчинили мерзенно, мені обіцяли, що мене привезуть до суду, проте все було вирішено без мене.

Факрегед заглянув в камеру. Блідий, весь зрушений на одну думку, з покусаними від хвилювання губами, він оглянув усіх і підійшов до ліжка, скрібши лоба.

— Як пласт! — сказав Факрегед. — Що вирішуєте? Не мучте його.

— Увесь труд, все пропало, — сказав Стомадор. — Підсилься, Гравелоте. Тільки вийти і спуститися! Там ми тебе заберемо!

— Чи багато залишилося безпечного часу? — запитав Галеран.

— Що час? — відповів Факрегед. — У нашому розпорядженні вірних дві години, поки там заворушиться, але, будь хоч десять, його все одно не винести.

Дійсно, забрати Тіррея було не можна. На вузькому повороті, прикритому від очей дворового наглядача розхристаною стулкою дверей лазаретного входу, людина могла прослизнути непомітною, тільки притискаючись до стіни і заглушаючи свої кроки. Галеран пішов до виходу, подумки підтяг сюди Тіррея і побачив, що, якщо хворий навіть не скрикне, — всі вони будуть миттєво спіймані. Тягти тіло втрьох виявлялося такою дією, яка вимагала ще одного метра прихованого від очей наглядача простору, і то за умови, що гравій не хрусне, а посилене дихання чотирьох чоловік не порушить тишу тюремного двору. Повернувшись, Галеран з відчаєм подивився на Тіррея.

— Ну як-небудь, Давенант!

Бачачи горе своїх друзів, які марно ризикують життям, Давенант зосередив погляд на одній точці стіни, підняв голову і напружився зісковзнути з ліжка. Дві-три секунди, підтримуваний Галераном, він тремтів на ліктях і звалився, закривши очі і стримавши стогін болю таким неймовірним зусиллям, що жили здулися на лобі.

— Невже не помилують? — сказав Галеран. — Адже він не може навіть стояти.

— Повісять в кращому вигляді, — відгукнувся Ботредж. — Бенні Сміта повісили після отруєння миш'яком, без свідомості, так він і не дізнався, що трапилося.

Ковтаючи сльози, Стомадор схопив Галерана за плече, твердячи:

— Досить ... Досить. Я більше не можу Я буду стріляти. Мені тепер все одно.

— Ідіть, — тихо вимовив Давенант — не мучьтеся. Мені добре, я спокійний. Я зараз живу сильно і гаряче. Заважає темна вода, вона набігає на мої думки, але я все розумію.

— Напасти на ворота? — сказав Ботредж. Йому не відповіли, і він зараз забуде про свою пропозицію, хоча приготувався до всього, як Стомадор і Галеран. їх стан нагадувало перекручені ключем замки.

Взявши руку засудженого, Галеран став її гладити і посміхатися.

— Думай, що я злегка запізнився, — шепнув він. Мені теж залишилося трохи жити. Робити нічого, ми підемо. Все-таки прости життя, цим ти його переможеш. Немає озлоблення?

— Ні. Трохи прикро, але це пройде. Ледве побачилися і повинні розлучитися! Ну як ви жили?

Ботредж почав голосно дихати і пішов до вікна; його рука нервово занурилася в кишеню. Він повернувся, простягаючи Давенанту револьвер.

— Не промахнетесь навіть із закритими очима, — сказав Ботредж, — ви — людина

тверда.

Давенант вдячно глянув на нього, розуміючи сенс рухів Ботреджа і радіючи всякому знаку уваги, як якщо б не жахливу смерть від власної руки дарували йому, а веселе торжество. Він взяв і впустив його поруч з собою.

— Влаштуюся, — сказав Давенант. — Я розумію. Що ж це таке? Стомадор! Не плачте, великий такий, огрядний!

— Що передати? — скрикнув крамар, махнувши рукою на ці слова. — Чи є у тебе мати, сестра або ж та, якої ти обіцяв?

— Її немає. Немає тих, про кого ви питаєте.

— Тіррей, — заговорив Галеран, — ця ніч дала тобі велику владу над нами. Врятувати тебе ми не можемо. Виконаємо будь-яке твоє бажання. Що зробити? Говори. Навіть смерть не зупинить мене.

— І мене, — заявив Стомадор. — Я можу залишитися з тобою. Відкриємо стрілянину. Ніхто не увійде сюди!

У цей момент напівбожевільний від страху Лекан увірвався в камеру і, прошипів: "Ідіть! Перестріляю!" — був обеззброєний Факрегедом, які підскочили до Лекана ззаду.

Факрегед вирвав у наглядача револьвер і вдарив його по голові.

— Уже пропав! — сказав він йому. — Схаменися! Змирися! На, випий води. Застебни кобуру, револьвер залишиться у мене. Ех, сльота!

— Лекан, здається, має рацію, — відгукнувся Тіррей. Оглушливі дії, лайка і стакан води привела до тьми наглядача. Відчуваючи підтримку і міцну зв'язок всієї групи, він вийшов, бурмочучи:

— Мені здалося ... на дворі ... Чи скоро, нарешті?

— Покладися на мене, — сказав Факрегед, — не те ще бувало зі мною.

— Вирішуйте, — звернувся Ботредж до Давенанта. — Все буде зроблено на розрив серця!

— Не думайте, — зітхнув Давенант, — не думайте все ви так добре для одного, якому судилося пропасти.

Погляд його був тихий і красномовний, як це буває в стані логічного абсурду.

— Повинна прийти, — сказав він з глибоким переконанням, — одна жінка, яка довідалася, що мене зранку не буде в живих. Їй сказали. Невже не найкраще з сердець здатне зважитися відвідати похмурі стіни, схвильовані стражданням? Це серце відкрилося, ставши на висоту великої милості, знаючи, що я ніколи не зазнав люблячої руки, опущеної на гарячу голову. Як мало! Як багато! Невідомо, як її звуть, і я не бачу її обличчя, але, коли ви підете, я побачу його. У цьому — все. Проклятий той, хто не зазнав такого привіту.

— Ми побачимо її, милий Тіррей, — сказав Галеран, уважно слухаючи промову, навіяну маренням і самотністю. — Хто їй сказав?

— Наче хтось із вас, — стрепенувся Давенант, оглядаючись із зусиллям, — який недавно виходив звідси.

— Вийшли і повернулися, — несподівано промовив Стомадор, відповідаючи

поглядом пильній погляду Галерана.

Ботредж теж зрозумів. Образи передсмертного збудження відкрилися їм в тій же простоті, з якою говорив Давенант. Ніч смертного вироку зрівняла всіх. На багато чого досить було натяку.

— Стомадор, — шепнув Галеран, відходячи з крамарем до вікна, — адже ви готові на все ...

— Він готовий, я з ним, — сказав Ботредж, — але ... ви?

— Ні, я не годжуся, — сумно відповів Галеран. — Я — зіпсований. Ви зробите краще мене, якщо зробите.

Слухавший біля дверей Факрегед похмуро кивнув головою, коли Галеран очима запитав його.

— Так, — сказав Факрегед, — все ми зважилися на все, щонайменше про нас будуть говорити з повагою. Нехай йдуть, тільки недовго, через годину стане небезпечно.

— Про що ви говорите? — запитав Давенант. — Як довга ця ніч! Але я не скаржуся, я ніколи не скаржився. Галеран, сядьте на ліжко, ви підете останній.

Тим часом Ботредж і Стомадор, крадучись, проникли в отвір за стіною лазарету і поповзли до Тергенса; він, здогадуючись вже про поганий кінець, мовчки дивився на приятелів, які, вхопивши один одного за плечі, сперечалися, стоячи на колінах. Тергенсу Стомадор зробив знак не заважати.

— Ви слухайте, — говорив Ботредж, трясучи плечі крамаря, — я спритніше вас і можу сказати все швидше. Я знаю що робити.

— До чого спритність? Пустіть, відчепіться, ти все загубиш! — заперечував Стомадор, сам не випускаючи плеча Ботреджа. — За тобою прибіжить натовп ...

— Не затайтайтеся, часу у нас мало, — перебив Ботредж, — адже це не те, що привести священика. Душа його мучиться. Чи розумієш ти?

— Я все розумію краще вас. Зійди з дороги, кажуть тобі. Ти не можеш висловити, як потрібно, від тебе розбіжаться всі. У мене є досвід на ці речі! Я вивчаю психологічні підходи і маю вірність очі! Як можеш ти мене замінити? Це нахабство!

— Киньте. Я збігаю за кут до однієї вдови, вона добра душа і не боягузлива. вона відразу піде. Її син теж сидить у в'язниці, тільки не тут.

— Так розумієш ти, чого хоче він перед смертю? — зашипів Стомадор. — Навіть мені цього не сказати, хоча в таку божевільну ніч мої думки прокинулися на все життя!

Він хоче зітхнути — чуєш? — зітхнути всім серцем, зітхнути назавжди! Мовчи!

Мовчи! Це я приведу останнього, невідомого друга, такого ж, як його світла

маячня! — в нестямі шепотів Стомадор, витираючи слюзи і відчуваючи сили розбудити ціле Місто. — О ніч, — сказав він, прагнучі звільнитися від почуттів, що переповнили його, — створи істоту з променів і посмішок, з милосердя і турботи, тому що така душа нещасного, готового померти від руки нечестивих! Що ми будемо базікати. Стій у тюремного виходу і стріляй, якщо знадобиться!

Ботредж хотів заперечувати, але Тергенс взяв його за комір блузи і відтягнув від крамаря, який кинувся, вдаряючись головою об звід, до виходу на двір.

— Сидіть, — сказав Тергенс, — крамар говорить діло. Перескочивши з двору на пустир ззаду сараю де Груббе сидів і сильно хвилювався, не випускаючи з рук рульового колеса, крамар тільки махнув йому рукою, даючи тим знак стояти і чекати, сам же обігнув квартал з боку пустиря, вибігши на Тюремний провулок нижче в'язниці.

Сухий, пекучий вітер обвівав його фігуру. Задихався З оголеною головою, відчуваючи весь час безмовний заклик ззаду себе, Стомадор озирався в нічний порожнечі. Він то йшов, то біг.

Місяць таївся там, світилося його плече. Безпристрасне нічне світло охоплювало тіні будинків. Не добігаючи моста в низині, що з'єднує передмістя з містом, Стомадор побачив двох дівчат, що квапливо повертаються додому. Він кинувся до них з глибокою вірою в одушевлявши його силу, але, завмерши від несподіванки, ці дівчата при першому його слові: "Допоможіть вмираючому .." — розділилися і кинулися бігти, перелякані диким видом розпатланої огрядної людини. Не зупиняючись, та не збентежачись, Стомадор пробіг короткий квартал, що з'єднує міст зі ступенями північного виходу Центрального бульвару, який майже перетинає місто прямою лінією.

Густе листя низьких пальм шуміло і коливалося від гарячого вітру, далеко грав оркестр мавританської ротонди; його звуки віддалялися вітром, іноді лише звучачи виразно і тривожно, як слова, які кидають в двері людиною, що йде назавжди, далеко. Майже не було перехожих в цю годину ночі; на кінці бульвару одна виразна жіноча фігура в чорній мантилі наближалася до східців; як зірки, блиснули її очі.

— Життя, зупинись заради смерті! — крикнув Стомадор, кидаючись до неї. — Хто б ви не були, вислухайте голос самого відчаю! Справа йде про засуджену до смерті. Я не п'яний, не є божевільним, і я відразу повірив у вас. Не обдуріть мене!

Глава XV

Навіть перший місяць шлюбу не дав щастя молодій жінці, яка так гаряче любила свого чоловіка, що вона не помічала його обдуманих дій, які підготовляють розрив. Лише перші дні шлюбу Ван-Конет був уважний до своєї дружини; з переїздом в Покет він перестав соромитися і почав вести те звичайне для нього життя, до якого звик. Він був розсіяний, різкий і глузливий, як дорослий, що швидко розчарувався в іграшці, взятої їм з примхи для недовгої забави. У цей день Консуело була грубо ображена

Ван-Конетом, який дорікнув дружині її незнатним походженням. Щоб хоча трохи розсіятися, молода жінка вирушила на концерт одна, де, слухаючи музику, яка схвилювала і ще більш засмутила її, в задумі покинула концертний зал. Вперше так тяжко не збігалися виражені високим мистецтвом почуття з її гірким наївним досвідом. Сумна, відчуваючи бажання залишитися одній, вона, мало знаючи місто, повільно йшла по бульвару не в ту сторону, куди треба було йти, і її зупинив Стомадор.

Побіжно глянувши на нього, Консуело зронила кілька іспанських слів і хотіла пройти далі, але Стомадор так дбайливо, хоча з ентузіазмом, схопив її руку, що вона зупинилася, не наважуючись сердитися.

— Не йдіть, не вислухавши, — говорив Стомадор, розчепірюючи руки, наче ловив її. — Сеньйора, засуджений до смертної кари кращий мій друг, Джеймс Гравелот, і на

світанку його повісять. Сеньйора, допоможіть мені сказати такі слова, які переконують вас! Ідіть до нього зі мною, вислухайте і проводите його! Ваше серце зрозуміє це останнє бажання, для якого дуже не гідна і груба моя мова, щоб я міг її висловити!

Відчуваючи серйозність нападу, бачачи засмучене обличчя, безладний одяг, вже злегка заражена шаленим хвилюванням старої людини, Консуело вимовила:

— Хай вибачить бог його грішну душу, якщо це так, як ви говорите, добра людина. Куди ж ви кличете мене?

— В тюрму, сеньйора. Це не злочинець, хоча і звинувачений в перестрілці з митницею. Ніхто не вірить в його злочинність, бо так його знищив Ван-Конет, син губернатора. Гравелот вдарив цього негідника за підлий вчинок. Помста, страх втратити вигідну наречену загубили Гравелота. Але немає часу розповідати все. Я бачу, ви зглянулися, і ваша прекрасна душа блідне, як ваше обличчя, чуючи про злочин. Ось його останнє бажання, і судить, чи може так сказати чорна душа: "Стомадор, звернися до першій жінці, яку зустрінеш. Якщо вона стара, вона буде мені мати, якщо молода, — стане сестрою, якщо дитина, — стане моєю дочкою". Судить же, чого не отримав

вмираючий і як жорстоко відмовити йому, тому що він хворий, нерухомий і готується померти!

Ця мова, повна природного страждання, страшне звинувачення її чоловіка, від чого сумно здригнулося вже щось непоправне в душі молодої жінки, відвели всі коливання Консуело. Вона зважилася.

— Я не відмовлю вам, — сказала Консуело. — Є причина для цього, і вона досить похмура, щоб я намагалася її пояснити. Ходімо. Ведіть мене. Як ми пройдемо?

— О, вибачте! Тільки через підкоп. Втеча не вдалося, — відповів радісний Стомадор, готовий з подяки нести на руках це миле створіння, яке так відважно вирішило наразити себе на небезпеку. — Вірте чи ні, як хочете, але, щонайменше, двадцять звернень було з мого боку, і всі вони не мали успіху. І я не шкодую, — додав він, — тому що мені судилося ... Ви розумієте, що це правда, сеньйоро.

Незважаючи на душевний морок, який більш нагадує смерть, ніж гарячкове збудження Давенанта, Консуело не могла втриматися від посмішки, слухаючи наївні лестощі і багато іншого, що, поспішно крокуючи поруч з нею, говорив Стомадор, поки хвилин через п'ятнадцять вони не прослизнули в двері крамничного двору. Сумлінність Стомадора була тепер цілком ясна Консуело, тому, хоча і з засоромленням, що викликалося незвичністю небезпечної події, вона все ж хоробро заглянула в слабо освітлену ліхтарем вузьку шахту, сказавши:

— Я вся перемажусь. Дайте мені загорнутися в що-небудь.

За той час, що вони йшли, з розмови зі Стомадором їй цілком грубо і бридко прояснилось серце її чоловіка, як ніби відкрилися хворі нутрощі квітучого на вигляд тіла, повні виразок. І вона хотіла вислухати вирок свій від засудженого, який невідомо для себе розплутав брудну брехню.

Швидше кішки, яка забирає стрибком мишу, Стомадор кинувся в свою кімнату,

повернувшись з простирадлом, досить чистим. Закутавшись з головою, Консуело побачила лице Тергенса, яке виглянуло знизу. Її охопив глибокий інтерес до підприємства, похмурість і трепет якого чимось відповідали її стражданням.

— Ще все тихо, — з полегшенням прошепотів Стомадор. — Ніч милостива до Джеймса ... Але обдумане ж все дійсно блискуче!

Молоденька жінка з обличчям самої совісті здавалася Стомадору довірливою дівчинкою. Він ширяв біля неї, дбайливо підтримуючи при спуску.

— Клянуся терновим вінцем! Ви — справжні чоловіки! — вимовила Консуело, заглянувши в моторошний тунель, похмуро осяяний зіркою ліхтаря. Дійсно, не можна було не захопитися цією роботою. — Хоч це втіха мені, — додала вона, залишивши крамаря в подиві щодо сенсу свого зауваження.

Тим часом саме положення в'язниці проти закутка двору вказувало істину слів її засмученого провідника. Тепер Консуело вважала прямим обов'язком своїм загладити чимось зло, нанесене їй чоловіком; вона поспішала і пробиралася зігнувшись. Ботредж, вражений її виглядом, мовчав, притиснувшись до стіни проходу, щоб пропустити жінку. Вона наступила йому на руку, але він навіть не поворухнувся. Тергенс поповз вперед і сів у другого виходу, простягнувши ноги. Консуело і крамар переступили

через його ноги з більшою зручністю, ніж минаючи довгий тулуб Ботреджа. На щастя всіх дійових осіб тюремної драми, вітер дув їм в обличчя. Піднімаючись сходами дерев'яних сходів, Консуело вибралася нагору. Кинувши простирадло в отвір, вона нечутно пройшла за Стомадором ті десять кроків, які відділяли підкоп від дверей лазарету, і, притискаючись до стіни кута, ковзнула в яскраве приміщення. З усіх маніпуляцій проходу до дверей і назад ці два кроки під прикриттям вузької дверної площині були найгострішим випробуванням ризику. Огрядний Стомадор, як і перший раз, ліг у двері на бік, підтягшись потім на руках. Консуело притискалася до стіни спиною, розставивши руки і відкинувши голову. Такі ж заходи приймалися усіма, не виключаючи Факрегеда, і якщо взяти до уваги, що за час дії було всього тринадцять проходжень різних людей з дверей і в двері лазарету, причому ніхто не зашумів, не спіткнулася, то стане ясным, яке напруження витрачено було на цій крихітнішій ділянці таємної боротьби.

До моменту її появи Давенант вже забув, хто може прийти. Його безладна мова, торкнувшись батька, втечі, Ван-Конета, дивної тактики адвоката, ставала утрудненою. Коли він замовкав, Галеран говорив з ним, зміцнюючи його, як міг, міркуваннями про можливість відстрочки виконання вироку. Уже він хотів попрощатися і піти, не вірячи в пошуки Стомадора і усвідомлюючи, що небезпека зростає, як Давенант сказав:

— Віддайте срібного оленя Роені і Еллі Футроз. Не знаю, коли це було.

— Зараз або минулої ночі, здавалося мені, що я бачив на столі свічку, запалену днем. У вікно вривався вітер, але полум'я свічки не ворушилося, не згасало, лише швидко танула ця свічка ...

Факрегед відкрив двері, пропустивши Стомадора і молоду жінку, яка з жахом глянула на розпростерту людину. Його змучене і ясне обличчя ще не встигло втратити

свій, далекий всьому, вираз. Лекан, якого Стомадор приголомшив при вході заявою:

"Це племінниця начальника тюрми!" — силою тягнув тепер за рукав Факрегеда, щоб отримати пояснення того, що відбувається і відпроситися бігти. Вони пішли.

— Це я ... це я, — твердив Стомадор. — Я знайшов цю фею, а не Ботредж ... це божество ... це втіха, цього лицаря-дівчинку. Вона дівчинка. Я, може бути, раз тридцять зупиняв всяких відповідних осіб!

Впалий було настрій Галерана піднялося на небувалу висоту. У цю ніч все краще людських сердець розкривалося перед ним і неможливе ставало простим.

— Ви піддаєтеся найбільшій небезпеці, — сказав Галеран молодій жінці, здогадуючись про її положення в житті з одного погляду на неї. — Якщо нас всіх накриють, не минути бою, і, хоча ми вас не дамо чіпати, ризик все ж величезний.

— Для мене це не так страшно, — відповіла Консуело, з гордим виглядом людини, яка знає себе. — Можуть бути тільки неприємності, але я на це пішла.

"Хто ж вона?" — думали всі, відчуваючи, що Консуело не бадьорить, а говорить правду. В камері повіяло неясною надією. Давенант глибоко зітхнув. Темна вода тимчасово пішла з його свідомості, і, безмірно щасливий тим вищим, що випало на його долю серед мук і страху, він оживився.

— Свідомість моя прояснилася, — заговорив Давенант. — Мої марення привели вас сюди; це була не зовсім маячня, — додав він, вже шкодуючи істоту, що несе так багато відради одним звуком свого голосу, таке справжнє — те саме, таке дивовижне і прекрасне, як нібито він сам придумав його. — О, — сказав Давенант, — я спокійний, я дорівнюю тепер самим живим серед живих. Ідіть! Вибачте і йдіть.

— Але стривайте. Я ще не отямилася, а ви мене вже женете. Ви засуджені до смерті, нещасна людина?

— Бачачи вас, хочеться сказати, що я засуджений до життя. Зачеплена шляхетним тоном цього тужливого жарту, Консуело змусила себе відмовитися від власного страждання і, ставши біля ліжка, схилилася, поклавши руку на груди Тіррея.

— У цей момент я не зовсім чужа вам людина. Ви будете жити. Чи правда все те, що розповів мені мій провідник про ваше зіткнення з Ван-Конетом?

— Так — сказав Давенант, захоплений і здивований її рішучим і милим обличчям. — Але кожен вчинив би так, як вчинив я. У присутності своєї коханки, приятелів, проїжджаючи з пиятики до нічого не підозрюючи про його пригоди нареченої, про що хвалився, публічно принижуючи її; тут же за столом цей чоловік захотів образити і грубо образив одну проїжджу жінку. Чимало дісталось від нього і мені. Я вдарив його в ім'я любові.

Консуело сплеснула руками і закрила обличчя. Не втримавши сльози, вона опустила голову, плачучі голосно і гірко, як побита дитина.

— Не шкодуйте, не страждайте так сильно! — сказав Давенант. — Навіщо я розповів вам все це?

— Так було необхідно, — зітхнула нещасна, піднімаючись з табурета, на який

сіла, коли Давенант почав з нею говорити. — Але я нічого не знала! Я — Консуело Ван-Конет, дружина Георга Ван-Конета, яка вас врятує. Я йду. Вірте мені. Швидше проводите мене.

Від її слів стало тихо, і всі заціпеніли. Відбулася та метушня мовчання, коли оглушення подією перевершує силою можливість негайно відгукнутися на нього розумним словом. Давенант голосно сказав:

— Я врятований. А ви? Чим я вас потішу? Не проклинайте мене!

Усе неясне, викликане поведінкою Консуело, стало на своє місце, і Стомадор злякався.

— Вибачте ... — бурмотів він, — благаю вас, не розкривайте нікому, що так сталося, Не винищуйте нас всіх!

Консуело тільки посміхнулася йому. Кинувши засудженому теплий погляд, вона квапливо вийшла, супроводжувана Стомадором і панічним поглядом Лекана. Давенант не зміг більше нічого сказати жінці, яка так тяжко підвернулася під удар. Галеран витягнув з-під його подушки револьвер і махнув йому рукою, шепнув:

— Чекай, а через півгодини вимагай лікаря.

Камера порожня.

Донезмоги зрадчий Лекан бурмотів:

— Швидше, швидше!

І, як тільки три людини, один за іншим, зникли в підкоп, шепнув слідом Стомадору:

— Ящик ... Два ящика, підставити до цієї дірі, ми засиплемо її.

Слова Лекана почув Тергенс. Зрозумівши все значення такої пропозиції, він, коли прохід спорожнів, приволік два ящика і поставив їх один на інший так, що дошка верхнього закрила знизу отвір.

— Що ж це таке? — сказав Ботредж Тергенсу.

— Мовчи. Відбувається те, про що іноді думаєш вночі, якщо не спиш. Тоді все змінюється.

— Ти мариш? — сказав Ботредж похнюпившись.

— Ну ні. Вийдемо. Все там, в крамниці.

З люттю, викликаною відчуттям, що небезпека майже минула, Факрегед і Лекан закидали діру землею з клумб і притоптали її. До ранку вибухнув проливний дощ. Коли це сталось, місце між двох кущів прийняло природний вигляд.

Знесилений Факрегед увійшов в камеру Давенанта, який довго дивився на нього, потім посміхнувся.

— Я врятований, — тихо вимовив він.

— Що? Ця жінка врятує вас?

— Ні. Не знаю. Я врятований так, як ви розумієте, але не хочете сказати.

Він затих і почав марити. Факрегед вимив руки, замкнув Тіррея, ретельно підмив коридор і глянув на годинник. Вони показували чверть на третю.

— Наче все життя пройшло, — пробурмотів Факрегед.

Поки два контрабандиста влаштовували заслін з ящиків, а наглядачі маскували

отвір, Галеран, Консуело і Стомадор зійшлися в задній кімнаті лавки.

— Врятуйте його, — сказав Галеран заплаканої молодій жінці. — Не час заглиблюватися в пригоду. Сядьте в мій автомобіль.

— Зрозумійте, що я відчуваю, сеньйора! — промовив Стомадор. — Я так вражений, що вже не можу стати таким жвавим, як коли зустрів вас.

Мовчки потиснувши йому руку, Консуело записала адресу Галерана, і він проводив її на пустир, де Груbbe вже змучився, чекаючи кінця.

— Груbbe, — сказав Галеран, — небезпека для мене минула, але не минула для Давенанта. Пам'ятай, що ти тепер повезеш його порятунком.

— Хто він? — запитала Консуело, сідаючи в автомобіль.

— Все буде вам відомо, — сказав Галеран, — поки я тільки назву вам його ім'я Тіррей Давенант. Один з найкращих людей. Будь ласка, сповістить мене.

Консуело миттєво подумала.

— Все вирішиться до світанку, — сказала вона і, кивнувши на прощання, дала Груbbe свою адресу.

Шофер повинен був чекати біля готелю її появи і привезти її назад до крамниці або доставити від неї звістку. Галеран проводив поглядом автомобіль і повернувся в кімнату Стомадора.

— Так ось що сталося, — сказав Тергенс, задумливо покусуючи вуса. — Не бачити братові моему нового дня. Не піде дружина проти чоловіка, це вже так.

Ні у кого не було сил відповідати йому. Ледве рухаючись, Стомадор приніс кілька пляшок перцівки. Не відкоркувавши, відбивши горла пляшок ударами одна об одну, кожен випив, скільки вистачило дихання.

— Вставайте, — сказав Ботредж. — А тепер страшно залишатися тут. Будемо сидіти і чекати за рогом стіни двору. Якщо підкоп відкриється, — втечемо.

Глава XVI

Будинок, куплений Ван-Конетом в Покеті, ще закінчувався оздобленням і меблюванням. Подружжя займали три розкішні номери готелю "Сан-Ріоль", з'єднаних в одне приміщення з окремим виходом.

Георг Ван-Конет повернувся з приватної ділової наради близько першої години ночі. Затвердження його головою Акціонерного товариства повинно було відбутися днями.

Слуги сказали йому, що Консуело ще не повернулася додому. Швидше зацікавлений, ніж стривожений такою довгою відсутністю дружини, позіхаючи і бурмочучи:

"Їй пора завести коханця і оголосити про те мені", — Ван-Конет сів у вітальні,

дуже задоволений рухом справи з головуючих кріслом, став палити і згадувати Лауру Мульдвей, яка сказала вчора, що смарагдовий браслет вартістю п'ять тисяч фунтів у ювеліра Гаррика подобається їй "до божевілля".

Недбала, усміхнена холодність цієї жінки з завжди ясным обличчям дратувала і полонила Ван-Конета, втомленого від любові дружини, яка не знає нічого, крім

відданості, честі і щирості.

Ван-Конет був обмежений в грошах. Придане Консуело майже цілком розійшлося на придбання акцій, сплату карткових боргів, подарунки Лаурі, Сногдену; солідна його частина покрила розтрати батька, а також викуп закладеного маєтку. Він задумався, задумався світло, спокійно, як улюбленець життя, впевнений, що удача не залишить його.

"Зникла дружина", — подумав, посміхаючись, Ван-Конет, коли годинник пробив другій годині ночі.

В цей час за дверима напівосвітленій сусідньої кімнати почулися легкі, швидкі, — такі швидкі кроки, що чоловік з занепокоєнням глянув у напрямку звуків. Консуело увійшла як була — в чорних мереживах. Її вигляд, стомлення, блідість, заплакане, змарніле обличчя віщували нещастя або удар.

— Що з вами? — сказав Ван-Конет мимоволі значніше, ніж хотів.

Він встав. Ще ясніше відчув він біду.

— Георг, — тихо відповіла Консуело, дивлячись на нього з острахом, пригнічуючи зітхання прикладеної до серця рукою і вся тремтячи від болю, — йдіть, врятуйте людину, в цьому і ваше спасіння.

— Що сталося? Звідки Ви? Де ви були?

— Кожна хвилина дорога. Дайте відповідь: місяць тому готель "Суходіл і море" нічим не врізалася в вашу пам'ять?

Ван-Конет злякано глянув на дружину, повів бровою і кинувся в крісло, розглядаючи близько піднесені до очей кінці пальців.

— Я не відвідую трактирів, — сказав він. — Перш ніж я дізнаюся причину вашої поведінки, я повинен пояснити вам, що моя дружина не повинна зникати, як покоївка, без екіпажу, маскарадним прийомом.

— Не лайте мене. Ви знаєте, як я засмутилася сьогодні від ваших жорстоких слів. Я була на концерті, щоб розвеселитися. І ось що чекало мене: сталася зустріч, після якої мені вже не жити з вами. Рятуйте себе, Георг. Рятуйте насамперед вашу жертву. Вранці повинні стратити людину, ім'я якого Джемс Гравелот ... Що ж ... Адже я бачу ваше обличчя. Так це все — правда?

— Що правда? — крикнув розлючений Ван-Конет. — Чи дав я зуботичину шинкарю? Так, я дав її. Ще що принесли ви з концерту?

— Ну, ось як я скажу, — відповіла Консуело, у якій уже не залишилося ні найменших сумнівів. — Сперечатися і кричати я не буду. У той день, коли ви були у мене такий похмурий, я вас так сильно любила і жаліла, а ви виявилися негідником і злочинцем. Я не дружина вам тепер.

— Чи добре ви зробили, граючи роль детектива? Подумайте, як ви вчинили! Як ви дізналися?

— Ніколи не скажу. Я ставлю умову: якщо негайно ви не підете до генерала

Фельтона, від якого залежить скасування вироку, і не визнаєтесь у всьому, якщо треба, благаючи його на колінах про пощаду, — завтра весь Покет і Гертон знатиме,

чому я кинула вас. Вам будуть плювати в обличчя.

Ван-Конет схопився, підняв стиснуті кулаки. Його ноги нили від страху.

— Не пізніше чотирьох годин, — сказала Консуело, посміхаючись йому з мертвим обличчям.

Ван-Конет опустил руки, закрив очі і заціпенів. Добре знаючи дружину, він не сумнівався, що вона зробить так, як говорить. Нічого іншого, крім зустрічі Консуело з якимось чоловіком, який все розповів їй, Ван-Конет придумати не міг, і його не можна за це звинуватити в недоумстві, так як здогадатися про сполучення з в'язницею через підкоп міг би хіба лише ясновидець.

— Недаремно я чекав від вас чогось в цьому роді, — сказав Ван-Конет, дивлячись на дружину з такою ненавистю, що вона відвернулася. — Я весь час чекав.

— Чому?

— У вас завжди був неприємний відтінок безтактної жвавості, який пояснюється вашим походженням не дуже високої роду.

— Низьким походженням?! Я була ваша дружина. Немає ближче споріднення, ніж це. Хіба любов не рівняє всіх? Низької душі той, хто говорить так, як ви. Мене не можна образити походженням, я — людина, жінка, я можу любити і померти від любові. Але ви — нікчемні. Ви — корисливий боягуз, мучитель і вбивця. Ви — першорядний негідник. Мені соромно, що я обіймала вас!

Ван-Конет розгубився. Його внутрішній опір гніву і горю дружини було зламано цією так палко кинутою правдою про себе, чому не може протистояти ніхто. Він став перед нею і схопив її руки.

— Консуело! Схаменіться! Адже ви любили мене!

— Так, я вас любила, — сказала молода жінка, віднімаючи руки. — Ви це знаєте. Однак відразу після весілля ви стали холодні, нетерплячі зі мною, і я часто горювала, сидячи одна у себе. Ви взяли тон заступництва і вимушеного терпіння. Ось! Я не люблю покровительства. Знайте: просто говориться в гніві, але важко на серці, коли любов вирвана так страшно. Вона, мертва, в крові і бруду під ногами вашими. Мені було двадцять років, стало тридцять.

Зізнайтеся у всьому. Майте мужність сказати правду.

— Якщо хочете, — так, це все правда.

— Ну, ось ... Не знаю, звідки ще беруться сили говорити з вами.

— Так як ми розходимося, — продовжував Ван-Конет, засліплений жагою помсти за образи і бажаючи закінчити все відразу, — я можу зробити вам інші визнання. Я вас ніколи не любив. Я продовжую відносини з Лаурою Мульдвей, і я радий, що розв'язуюсь з вами так скоро. Чи задоволені ви?

— Задоволена? .. О, досить! Ні слова більше про це!

— Я можу також ...

— Ні, прошу вас! Що ж це зі мною? Повинно бути, я дуже грішна. Так ідіть. Я не помилую вас.

— Так. Я змушений, — сказав Ван-Конет. — Я буду рятувати себе. Чекайте мене.

— Поспішайте, цей чоловік небезпечно хворий.

— О! Ми вилікуємо його, і я сподіваюся отримати вашу подяку, моя мила.

Незважаючи на страх, що охопив його, Ван-Конет дуже добре знав, що робити. Врятуватися він міг тільки відчайдушним випадком каяття перед Фельтоном, який зосередив у своїх руках вищу військову владу округу. Він не каюся, але міг дуже майстерно прикинутися схибленим від відчаю і каяття. Зволікати йому навіть не спадало на думку, тим більше не думав він обдурити дружину, знаючи, що буде зганьблений назавжди, якщо не виконає поставлені йому умови. Сказав: "Чекайте. Я починаю діяти", — син губернатора кинувся до свого кабінету і з'єднав телефон з в'язницею.

Уже освітилися вікна квартири начальника в'язниці, а також канцелярії.

— Це ви, Топпер? — крикнув Ван-Конет начальнику, що слухав його. Він був знайомий з ним по зустрічам за грою у прокурора Херна. — Ван-Конет, що не спить за невизначеної причини. Сьогодні у вас великий день?!

— Так, — стримано відповів Топпер, який не любив розв'язного тону щодо смертних вироків. — Зізнаюся, я дуже зайнятий. Що ви хотіли?

— Страшенно шкода, що я докучати вам. Мене цікавить один зі зграї — Гравелот. Він теж призначений на сьогодні?

— Навряд, так як з ним погано. Він майже без свідомості, лікар півгодини назад оглянув його, і, мабуть, він помре сам від зараження крові. Його ми залишаємо, а інших відвезуть о четвертій годині.

"Позитивно, мені щастить", — розмірковував Ван-Конет, повертаючись до дружини, з раптовою думкою, настільки брудною, що навіть його дихання зайшлося, коли він глянув на справу з боку. Спокуса пересилила.

— Консуеліта, — сказав Ван-Конет жінці, яка стала його жертвою, — я їду до Фельтона. Ручаюсь, що я виконаю ваше бажання. Чи зможете ви подарувати мені п'ятнадцять тисяч фунтів?

— Чек буде готовий, як тільки ви сповістить мене, — відповіла Консуело без коливання, вже не страждаючи цієї новою нищістю, але так уважно розглядаючи чоловіка, що він злегка почервонів.

— Боже мій! Я зовсім без грошей, — сказав Ван-Конет. — Це прохання, не ультиматум. Ви великодушні, а я не хочу, щоб ви вважали мене корисливим. Я вас застану?

— Ні.

— Куди ж ви відправляєтеся?

— Це моє діло. А поки позбавте мене від своєї присутності.

— Базікайте, що хочете, — сказав, йдучи, Ван-Конет, — це наша остання розмова.

Генерал Фельтон, з яким повинен був говорити Ван-Конет, займав невеликий одноповерховий будинок, що стояв недалеко від готелю "Сан-Ріоль". Фельтон ще не спав, коли йому доповіли про несподіване відвідуванні Ван-Конета. Фельтону рідке вдавалося лягти раніше п'ятої ранку, по безлічі важливих військових справ.

Генерал був чоловік середнього зросту, що тримався дуже прямо завдяки неприродне піднесеному правому плечу, роздробленому в битві при Інгалт-гаузі. Сиве, гладко зачесане назад волосся Фельтона майстерно приховували лисину. У негарному, нервовому обличчі генерала світився великий, трохи примхливий розум улюбленця війни, що міг прозрівати найдрібніші відтінки складних схем, але такий, що може помилятися в простому множенні.

— Чи не можна відкласти побачення з ним до завтра? — сказав Фельтон ад'ютантові.

Ад'ютант вийшов і скоро повернувся.

— Ван-Конет просить негайної аудієнції по нескінченно важливій справі. Вона таємна.

— Що робити! Запросіть його.

Коли з'явився Ван-Конет, нікого, крім генерала, в кімнаті не було. Здивований засмученим видом молодого чоловіка, з яким був трохи знайомий, Фельтон добродушно протягнув йому руку, але, відчайдушно струснувши складеними руками, Ван-Конет кинувся перед ним на коліна і, ридаючи, вигукнув:

— Рятуйте! Врятуйте мене, генерал! Моє життя і смерть в ваших руках!

— Встаньте, чорт забирай! — процідив Фельтон, кидаючись до нього і силою змушуючи встати. — Що ви наробили?

— Генерал, пожалійте життя невинного, знищеного мною, — заговорив Ван-Конет з щирою пристрасстю чоловіка, діючого зважаючи на небезпеку стрімголов, під натхненням розрахунку і страху. — Вранці буде повішений Джемс Гравелот, обвинувачений в збройному опорі берегової сторожі. Він не контрабандист. Я наказав підкинути йому, в його готель на Тахенбакському шосе, уявну контрабанду заради того, щоб шляхом арешту Гравелота уникнути поединку і помститися за удар, який він мені завдав, коли в цьому готелі я мерзенно образив якусь проїжджу жінку.

— Непогано! — сказав Фельтон, змішавшись і червоніючи від такого визнання.

Вражений відчаєм негідника, він кілька миттєвостей мовчки розглядав Ван-Конета, який закрив руками обличчя.

— Що ж ... Все це правда?

— Так, ганебна правда.

— Як ви могли так низько впасти?

— Не знаю ... я пив ... пив сильно ... я загруз в розпусті, у грі ... Моя воля зникла. Я кинувся до вас під впливом моєї дружини. Вона зуміла змусити мене відчувати жах моєї поведінки. Якщо Гравелот буде повішений, я не знесу цього. Мій заповіт готовий, і я ...

— Так, такий вихід був би неминучий, — перебив Фельтон. — Ну, розкажіть детальніше.

Знаходячи невимовне задоволення в самоопльовуванні, Ван-Конет, який добре пам'ятав проповіді Сногдена про надлюдську яскравість "душевних оголень", так дивовижно точно розповів непривабливу історію з Гравелотом, що Фельтон став сумний.

— Відверто скажу вам, — вимовив Фельтон, — що мені вас нітрохи не шкода. Інша справа — цей Гравелот. Ось що: якщо ваше каяття щире, якщо ви змучені своєю ганьбою і готові померти заради порятунку невинного, даєте ви мені слово кинути той спосіб життя, який привів вас до злочину?

— Так, — сказав Ван-Конет, піднімаючи голову. — Одна ця ніч переродила мене. Сховайте мій гріх. О генерале, якби я міг відкрити вам моє серце, ви здригнулися б від співчуття до грішного!

— Спробую вірити. Але, мушу зізнатися, вид ваш для мене нестерпний. Вибачте цю різкість старого, який звук пояснюватися коротко. Заспокойте вашу дружину. Справа Гравелота, а заодно всіх інших, буде переглянута. Я випущу Гравелота під приватне ваше поручительство. Його не будуть дуже шукати.

— Генерале! — скрикнув Ван-Конет. — Якими хочете муками я відплачу вам за цю великодушність, що дає мені право дихати!

— Ах, — сказав трохи пом'якшений його радістю Фельтон. — Все це не те. Життя, якщо хочете, сповнена мерзоти. Тримайте руки чистими, милий мій.

Потім він випровадив відвідувача і, переглянувши справу контрабандистів, віддав ад'ютантові відповідні накази, негайно протелефоновані до в'язниці, Херну і в канцелярію військового суду. Приводом перегляду справи стала нова обставина, повідомлена Ван-Конетом: участь Вагнера, якого слід було тепер розшукати.

Виконавши всі формальності з видачі поручительства за яким звільняли до нового суду Давенанта, Ван-Конет приїхав додому і дізнався від слуг, що його дружина вже виїхала, взявши один саквояж, і не сказала нічого про те, куди їде. Втім, на столі в кабінеті кинутого чоловіка лежав запечатаний конверт з цифрою телефону на ньому. Розкривши конверт, Ван-Конет побачив чек.

Втомлено зітхнувши, він поєднав телефон з квартирою Лаури Мульдвей. Вона спала і заявила про це тоном суворої догани.

— Що до того? — заперечив Ван-Конет. — Смарагдовий браслет — ваш, дорога, і ви завтра його отримаєте. Консуело більше немає тут. Вона поїхала назавжди.

— О! Важливі новини. Чому ж ви раніше не розбудили мене?

— Не суттєво. Але браслет?!

— Браслет чарівний. Я чекаю.

— На добраніч, вранці я буду у вас. Ван-Конет залишив її і подзвонив Консуело. Вона чекала в готелі, де жив Галеран, зайнявши там перед від'їздом додому невеликий номер.

— Де ви знаходитесь? — насмішкувато спитав Ван-Конет, почувши її тривожний голос. — Чи не є це телефон раю?

— От і скажіть, говорите скоріше! — вигукнула Консуело. — Вам вдалося?

— Звісно. Генерал був дуже люб'язний.

— Тоді мені більше нічого не потрібно від вас.

— Я взяв Гравелота під своє поручительство. Необхідні документи, ймовірно, вже в в'язниці. Ви можете, Консуеліта, дістати вашого вмираючого.

— Прощай, жорстока людина! — сказала Консуело. — Нехай ти знайдеш серце, здатне змінити тебе.

— Дякую за чек, — грубо сказав Ван-Конет. — У вас ще залишилися гроші. Чоловік буде.

З цим він відійшов від телефону, а Консуела, сівши в автомобіль Груббе, який чекав її рішень, вирушила до Стомадора. Тільки один Галеран чекав її біля крамниці.

Стомадор і контрабандисти сиділи на пустирі, за двором.

— Врятований! — сказав їм Галеран. — Я заберу його. Справа переглянута. Гравелот сьогодні буде на свободі, під поручительство свого ворога, Ван-Конета.

— Так не дарма працювали, — сказав приголомшений Ботредж. — Тергенс, адже ваш брат теж спасеться. Одне з іншого впливає. Це вже так.

— Зрозуміло, — відповів Тергенс. — Ось всім стало добре.

— Вам нема чого бігти, — зауважив Стомадор, — а я готовий, я вже зібрався. Ніяк не виходить мені сидіти на одному місці. Передайте Гравелоту, що я зігрів свою стару кров навколо його нещастя. А де ж та, золота ... чудова, яку я зловив?

— Ось вона, — сказав Галеран, побачивши силует Консуели, що йде від автомобіля.

— Дякуємо вам, — вимовив Тергенс, кланяючись блідій тихій жінці, — дізналися ми за одну ніч стільки, скільки за все життя не дізнаєшся!

— Прощайте, мужні люди, — сказала всім Консуело, — я не забуду вас.

Вона поцілувала їх низько опущені хмільні голови і повернулася сісти в екіпаж.

Галеран віддав півтори тисячі фунтів Стомадору і по двісті — контрабандистам. Вони взяли гроші, але похмуро, з соромом. Для наглядачів Галеран додав Ботреджу триста фунтів: двісті Факрегеду і сто Лекану.

Потім всі попрощалися з Галераном і зникли, розтанули в темряві. Кинута лавка залишилася без нагляду, напризволяще. Галеран і Консуело поїхали чекати настання дня, щоб годин близько восьмої ранку викликати санітарну карету Французької лікарні, а з нею — кращого хірурга Покета, лікаря Кресса.

Глава XVII

З огляду на важке становище Давенанта, рішуче взятого під свій захист всемогутнім генералом Фельтоном, суддівські і тюремна влада так скоротили процедуру звільнення ув'язненого, що, розпочавши клопотання близько дев'ятої години ранку, Галеран вже в пів на одинадцятую з лікарем Крессом і санітарним автомобілем був біля воріт в'язниці, в'їхавши на її територію з законними підставами.

Давенант знаходився в такому безпорадному стані, що жили тільки його очі, безглузді, як блиск чайних ложок. Він говорив безглузді речі і не розумів, що роблять з ним. На щастя Галерана, а також обох наглядачів, які пережили за цю ніч стільки хвилювань, скільки не зазнали за все життя, Давенант марив лише про втіху ("Консуело" — значить "розрада"). За його словами, вона була у нього в чорній мереживній сукні і плакала.

Свіже повітря подіяло так, що поміщений в лікарню Давенант тимчасово прийшов до тями від забуття. Тепер він все пам'ятав. Він запитав, де Галеран, Консуело,

Стомадор.

Почався вітряний, похмурий день. Консуело і Галеран очікували. До них вийшов Кресс і запросив йти в приміщення Давенанта.

— Яке його становище? — запитав Галеран доктора.

— Скоро почнеться агонія, — відповів Кресс, — поки він все усвідомлює і хоче вас бачити.

Останні гості наблизилися до ліжка вмираючого — самотній старий і жінка, що ледь почала жити, зі смертю в душі.

— Тепер я скоро одужаю, — прошепотів Тіррей, напіввідкриваючи очі і з ніжним страхом дивлячись на Консуело, що сіла в головах. — Я був причиною вашого горя, — продовжував він, — але я не знав, що так вийде. Але ви не сумуйте. Щось в цьому роді було зі мною. Треба пересилити горе. Ви молоді, перед вами все життя. Адже це ви врятували мене з в'язниці?

— Я виконала свій обов'язок, — сказала Консуело, — і я не хочу більше говорити про це. Ваша справа буде переглянута і, звичайно, вирішиться благополучно.

— Моя. А тих?

— Вони врятовані, — сказав Галеран. — Скасування вироку вказує, що справа обмежиться декількома роками в'язниці.

— Я радий, — швидко сказав хворий, — тому що бій був прекрасний. Суд повинен був зрозуміти це. Про одне я шкодую, що мене не було з вами, Галеран, коли ви рили підкоп. А де Стомадор?

— Либонь, вже втік. Його положення стало дуже небезпечним.

— Звісно. Так я не в тюрмі ... Ви не повірите, — звернувся Тіррей до Консуело, яка дивилася на нього з глибоким співчуттям, — як добре врятуватися! Мені хочеться встати, йти, побувати на старих місцях.

Давенант неспокійно рушив і, стомлений, закрив очі. Свідомість боролася з темною водою. Він нишпорив руками на грудях і у горла, відганяючи незриму тісноту тіла, що спалюється смертельним вогнем. Обличчя його було в поту, губи мимоволі здригалися, і, нагнувшись, Галеран розчув останні слова: "Блискуча" "неясна ... "

Бачачи його положення, Кресс відійшов від вікна, взяв руку Давенанта і, насупившись, відпустив її.

— Позбавте себе від важкого враження, — тихо сказав Кресс Консуело, яка, все зрозумівши, вийшла, супроводжувана Галераном. У приймальні Консуело дала волю сльозам, ридаючи голосно і невтішно, як дитина.

— Це — відразу про все, — пояснила вона. — Навіщо вмирає чудова людина, ваш друг? Я не хочу, щоб він помирав.

Вона встала, утерла сльози і простягнула руку Галерану, але той притягнув її за плечі, як дівчинку, і поцілував у чоло.

— Що, мила? — сказав він. — беззахисне серце людське ?! А захищене — воно позбавлене світла, і мало в ньому гарячого вугілля, не вистачить навіть, щоб зігріти руки.

Будьте міцні, їдьте в Гертон і чекайте. Тиша знову з'явиться до вас.

Консуело закрила обличчя і вийшла. Галеран повернувся в палату. Він почекав, коли тіло перестало сіпатися, закрив очі Давенанта рукою з обламаними нігтями, постраждалими на підземній роботі, і відправився вручити срібного оленя за призначенням.

Його прийняла Роена Лесфільд, молода жінка в розквіті життя, дружина директора консерваторії.

Вітальня, де Тіррей дев'ять років тому сидів, захоплюючись золотими кішками, виглядала все так же, але не було в ній тих людей, які становили тоді для юнака-початківця життя весь світ.

— Я виконую доручення, — сказав Галеран запитально усміхненій молодій жінці, — і якщо ви мене пам'ятаєте, то здогадаєтеся, про кого йде мова.

— Дійсно, ваше ім'я і обличчя начебто знайомі ... — сказала Роена. — Дозвольте „допоможіть згадати ... Ну, звичайно. Кафе "Відразу"?

— Так. Ось олень. Тіррей просив передати його вам. Галеран простягнув їй штучку, і Роена згадала її. У цей час з'явилася нудьгуюча, бліда Елеонора, дівчина з примхливим і легким лицем. Життя серця вже неласкаво торкнулася її.

— Еллі! Який давній пил! — сказала Роена. — Дивись, хлопчик, який був у нас років дев'ять тому, повертає свій приз оленя. Та ти все пам'ятаєш?

— О, як же! — засміялася дівчина. — Ви — друг Тіррея? Я одразу впізнала вас. Де ця людина? Тоді він так дивно пропав.

— Він помер в далекій країні, — відповів Галеран, піднімаючись, щоб попрощатися, — і я отримав від нього лист з проханням повернути вам цей жартівливий приз.

Настало мовчання. Ніхто не підтримав похмурої розмови, що прийшла не зовсім до речі: у Роени хворів хлопчик, а Еллі, що стала дуже нервовою, інстинктивно цуралася всього драматичного.

— Дякуємо вам, — люб'язно сказала Роена після пристойного мовчання. Так він помер? Як шкода!

Злегка пожартувавши ще на тему про "Відразу", Галеран попрощався і поїхав додому.

— Адже щось було, Еллі? — сказала Роена, коли Галеран пішов. — Щось було ... Ти не пам'ятаєш?

— Я пам'ятаю. Ти права. Але я і без того не в дусі, а тому — прости, не зумію сказати.

Феодосія, 28 березня 1929 р